

**ANNE-BABASI BOŞANMIŞ VE BOŞANMAMIŞ LİSE
ÖĞRENCİLERİNİN SÜREKLİ ÖFKE DÜZEYLERİ VE ÖFKE
İFADE TARZLARININ BAZI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN
KARŞILAŞTIRILMASI**

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı
Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı**

Nuran Ceren FİYAKALI

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Nazmiye ÇİVİTÇİ

**Haziran 2008
DENİZLİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Bu çalışma, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, P.D.R. Bilim Dalı'nda jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Sergi Özgün
Jüri Başkanı

Jüri-Danışman
Yrd. Doç. Dr. Nazmiye Güvencü

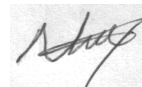

Jüri
Yrd. Doç. Dr. Kamal ORHAN

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 24.07/2008 tarih ve 11/01 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Doç. Dr. Mehmet MEDER
Enstitü Müdürü

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atfedildiğini beyan ederim.

İmza

Öğrenci Adı Soyadı : Nuran Ceren FİYAKALI

TEŞEKKÜR

Bu araştırmanın her aşamasında birçok kişinin bana yardımı ve desteği olmuştur. Çalışmam sürecinde yanımda olup da özellikle adlarını saymadığım herkese buradan teşekkür etmek beni mutlu kılacaktır; hepinize gönülden teşekkürler...

Öncelikle araştırmamın her aşamasında bana titiz çalışmasıyla bilgi ve tecrübesinden yararlanma fırsatı veren, doğru ve güvenilir bilgiye ulaşmamda yardımcı olan danışman hocam sayın Yrd. Doç. Dr. Nazmiye ÇİVİTÇİ'ye katkılarından dolayı sonsuz teşekkür ederim.

İstatiksel analizlerde ve her türlü bilgiye ulaşmamda her zaman yanımda olan ve benimle bilgilerini sabır ve ilgiyle paylaşan sevgili arkadaşım Yrd. Doç. Dr. Asım ÇİVİTÇİ'ye, yüksek lisans eğitimimde mesleki bilgileriyle kişisel gelişimime katkıda bulunan hocalarım sayın Prof. Dr. Abdurrahman TANRIÖĞEN, Yrd. Doç. Dr. Erdiç DURU, Yrd. Doç. Dr. Kamil ORHAN, Yrd. Doç. Dr. Metin YAŞAR, Yrd. Doç. Dr. Ramazan BAŞTÜRK, Yrd. Doç. Dr. Sevgi ÖZGÜNGÖR ve Yrd. Doç. Dr. Şahin KAPIKIRAN'a teşekkürlerimi sunuyorum.

Yüksek lisans eğitimimde olduğu kadar özel hayatımda da her zaman yanımda olarak desteğiyle bana enerji ve güç veren can dostum Meltem KILIKLI'ya, sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Araştırmamın her aşamasında, bana yardımcı olan meslektaş ve arkadaşlarıma da teşekkür ederim.

Son olarak yüksek lisans eğitimim boyunca yılmadan bana her konuda yardımcı olan, anlayış gösteren, destek veren, sevgisini ve ilgisini hiç esirgemeyen Sevgili Eşim Aziz'e ve tüm bu zaman içerisinde ondan çaldığım zamana rağmen bana her zaman anlayış gösteren Biricik Kızım Aysima'ma sonsuz teşekkürler...

Nuran Ceren FİYAKALI

ÖZET

ANNE BABASI BOŞANMIŞ VE BOŞANMAMIŞ LİSE ÖĞRENCİLERİNİN SÜREKLİ ÖFKE DÜZEYİ VE ÖFKE İFADE TARZLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Nuran Ceren FİYAKALI
Yüksek Lisans Tezi, Eğitim Bilimleri ABD
Tez Yöneticisi: Yrd. Doç. Dr. Nazmiye ÇİVİTÇİ

Haziran 2008, 108 Sayfa

Bu araştırmada anne-babası boşanmış ve boşanmamış lise öğrencilerinin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzlarının cinsiyet, sınıf düzeyi, anne-baba eğitim düzeyi ve algılanan anne-baba tutumlarına göre farklılaşp farklılaşmadığı karşılaştırılmalı olarak incelenmiştir.

Araştırma grubunu, 2006-2007 eğitim-öğretim yılında Denizli il merkezindeki 19 farklı resmi liseye devam eden 454 kız ve 382 erkek olmak üzere toplam 836 öğrenci oluşturmaktadır. 836 öğrencinin 383'nün anne-babası boşanmış, 453 öğrencinin ise anne-babası boşanmamıştır.

Veri toplamak amacıyla Özer (1994) tarafından Türkçe'ye uyarlanan "Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Ölçeği" ve araştırmacı tarafından hazırlanan "Kişisel Bilgi Formu" kullanılmıştır.

Araştırmada elde edilen verilerin çözümlenmesinde Çok Yönlü Varyans Analizi (MANOVA) kullanılmıştır. Varyansların homojenliği Levene Testi ile belirlenmiştir. Araştırmada hata payı .05 olarak kabul edilmiştir.

Elde edilen bulgulara göre, anne-babası boşanmış ve boşanmamış lise öğrencilerinin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzları arasında cinsiyete, sınıf düzeyine ve anne-baba eğitim düzeyine göre anlamlı bir fark olmadığı ancak anne-baba tutumlarına göre anlamlı bir farkın olduğu görülmüştür. Anne-baba boşanma durumu ve anne tutum düzeyi ortak etkisinin öğrencilerin sürekli öfke ve öfke kontrol tarzlarında; anne-baba boşanma durumu ve baba tutum düzeyi ortak etkisinin ise, öğrencilerin sürekli öfke, öfke dışta ve öfke kontrol tarzlarında anlamlı bir fark yarattığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Lise Öğrencileri, Öfke, Öfke İfade Tarzı, Boşanma, Ergen

ABSTRACT**THE COMPARISON OF THE TRAIT ANGER AND ANGER EXPRESSION STYLES OF THE HIGH SCHOOL STUDENTS WITH DIVORCED AND NON-DIVORCED PARENTS**

Nuran Ceren FİYAKALI

Master's Degree Thesis , Department of Educational Sciences

Thesis Advisor: Assistant Professor Nazmiye ÇİVİTÇİ

June 2008, 108 Pages

In this study, the trait anger and anger expression styles of the high school students whose parents are divorced and those of non-divorced have been comparatively searched according to sex, grade, parents' educational level and the perception of the parents' attitudes.

The total number of the students surveyed in this study was 836 (454 girls , 382 boys) who attended to nineteen different official high schools in Denizli City Centrum in 2006-2007 Academic Year. The parents of 383 students in 836 were divorced whereas the parents of 453 students were not.

Trait Anger and Anger Expression Scale, adapted to Turkish by ÖZER (1994) and personal information form prepared by the researcher have been used in order to gather information in this survey.

MANOVA has been used in this research to analyze the collected data. Levene's test for the homogeneity of variances has also been used.

According to the results, there was no meaningful difference between the trait anger and anger expression styles of the high school students whose parents were divorced and non-divorced according to sex, grade, parents' education level. However, there was a meaningful difference when both mother's attitudes and father's attitudes have been taken into account. It has been found that the common effect of the attitude of mother and parents' divorcement makes a meaningful difference in the trait anger and anger expression styles of the high school students; whereas the common effect of the parents' divorcement and the attitude of father makes a meaningful difference in the trait anger, outer anger and anger expression styles of the high school students.

Key Words : Anger, High school students, Anger expression, Divorcement, Adolescent

İÇİNDEKİLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU.....	i
BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	ii
TEŞEKKÜR SAYFASI.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	ix
TABLolar DİZİNİ.....	x
SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	xii

BİRİNCİ BÖLÜM GİRİŞ

1.1. PROBLEM DURUMU.....	1
1.2. PROBLEM CÜMLESİ.....	6
1.3. ALT PROBLEMLER.....	6
1.4. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	7
1.5. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	7
1.6. ARAŞTIRMANIN SAYILTI LARI.....	7
1.7. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI.....	8
1.8. TANIMLAR.....	8

İKİNCİ BÖLÜM İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. AİLE.....	10
2.2. BOŞANMA VE ÇOCUK ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	12
2.3. ÖFKE.....	21
2.3.1. Farklı Kuramlara Göre Öfke.....	23
2.3.2. Öfkenin Boyutları	24
2.3.3. Ergenlerde Öfke.....	27
2.4. İLGİLİ ARAŞTIRMALAR.....	29
2.4.1. Boşanmanın Çocuklar Üzerindeki Etkileri İle İlgili Yurt İçi ve Yurt Dışında Yapılan Bazı Çalışmalar.....	29
2.4.2. Boşanmış Aile Çocuklarında Öfke İle İlgili Yurt İçi ve Yurt Dışında Yapılan Bazı Çalışmalar.....	33

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM YÖNTEM

3.1. ARAŞTIRMANIN MODELİ.....	36
3.2. ARAŞTIRMA GRUBU.....	36
3.3. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI.....	38
3.3.1. Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Ölçeği.....	38
3.3.1.1 Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Ölçeğinin Geçerlilik Çalışması.....	39
3.3.1.2 Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Ölçeğinin Güvenirlilik Çalışması.....	40
3.3.2. Kişisel Bilgi Formu.....	40
3.4. VERİLERİN TOPLANMASI.....	40
3.5. VERİLERİN ÇÖZÜMLENMESİ.....	41

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM BULGULAR

4.1. ANNE-BABALARI BOŞANMIŞ VE BOŞANMAMIŞ LİSE ÖĞRENCİLERİNİN CİNSİYETLERİNE GÖRE SÜREKLİ ÖFKE DÜZEYLERİ VE ÖFKE İFADE TARZLARINA İLİŞKİN BULGULAR.....	42
4.2. ANNE-BABALARI BOŞANMIŞ VE BOŞANMAMIŞ LİSE ÖĞRENCİLERİNİN SINIF DÜZEYLERİNE GÖRE SÜREKLİ ÖFKE DÜZEYLERİ VE ÖFKE İFADE TARZLARINA İLİŞKİN BULGULAR.....	46
4.3. ANNE-BABALARI BOŞANMIŞ VE BOŞANMAMIŞ LİSE ÖĞRENCİLERİNİN ANNELERİNİN EĞİTİM DÜZEYLERİNE GÖRE SÜREKLİ ÖFKE DÜZEYLERİ VE ÖFKE İFADE TARZLARINA İLİŞKİN BULGULAR.....	50
4.4. ANNE-BABALARI BOŞANMIŞ VE BOŞANMAMIŞ LİSE ÖĞRENCİLERİNİN BABALARININ EĞİTİM DÜZEYLERİNE GÖRE SÜREKLİ ÖFKE DÜZEYLERİ VE ÖFKE İFADE TARZLARINA İLİŞKİN BULGULAR.....	54
4.5. ANNE-BABALARI BOŞANMIŞ VE BOŞANMAMIŞ LİSE ÖĞRENCİLERİNİN ALGILADIKLARI ANNE TUTUM DÜZEYLERİNE GÖRE SÜREKLİ ÖFKE DÜZEYLERİ VE ÖFKE İFADE TARZLARINA İLİŞKİN BULGULAR.....	58
4.6. ANNE-BABALARI BOŞANMIŞ VE BOŞANMAMIŞ LİSE ÖĞRENCİLERİNİN ALGILADIKLARI BABA TUTUM DÜZEYLERİNE GÖRE SÜREKLİ ÖFKE DÜZEYLERİ VE ÖFKE İFADE TARZLARINA İLİŞKİN BULGULAR.....	65

BEŞİNCİ BÖLÜM TARTIŞMA VE YORUM

5.1.ANNE-BABASI BOŞANMIŞ VE BOŞANMAMIŞ LİSE ÖĞRENCİLERİNİN CİNSİYETLERİNE GÖRE SÜREKLİ ÖFKE DÜZEYLERİ VE ÖFKE İFADE TARZLARINA İLİŞKİN BULGULARIN TARTIŞILMASI VE YORUMU.....	74
5.2.ANNE-BABALARI BOŞANMIŞ VE BOŞANMAMIŞ LİSE ÖĞRENCİLERİNİN SINIF DÜZEYLERİNE GÖRE SÜREKLİ ÖFKE DÜZEYİ VE ÖFKE İFADE TARZLARINA İLİŞKİN BULGULARIN TARTIŞILMASI VE YORUMU.....	76
5.3.ANNE-BABALARI BOŞANMIŞ VE BOŞANMAMIŞ LİSE ÖĞRENCİLERİNİN ANNELERİNİN EĞİTİM DÜZEYLERİNE GÖRE SÜREKLİ ÖFKE DÜZEYİ VE ÖFKE İFADE TARZLARINA İLİŞKİN BULGULARIN TARTIŞILMASI VE YORUMU.....	77
5.4.ANNE-BABALARI BOŞANMIŞ VE BOŞANMAMIŞ LİSE ÖĞRENCİLERİNİN BABALARININ EĞİTİM DÜZEYLERİNE GÖRE SÜREKLİ ÖFKE DÜZEYİ VE ÖFKE İFADE TARZLARINA İLİŞKİN BULGULARIN TARTIŞILMASI VE YORUMU.....	78
5.5.ANNE-BABALARI BOŞANMIŞ VE BOŞANMAMIŞ LİSE ÖĞRENCİLERİNİN ALGILADIKLARI ANNE TUTUMLARINA GÖRE SÜREKLİ ÖFKE DÜZEYLERİ VE ÖFKE İFADE TARZLARINA İLİŞKİN BULGULARIN TARTIŞILMASI VE YORUMU.....	79
5.6.ANNE-BABALARI BOŞANMIŞ VE BOŞANMAMIŞ LİSE ÖĞRENCİLERİNİN ALGILADIKLARI BABA TUTUMLARINA GÖRE SÜREKLİ ÖFKE DÜZEYİ VE ÖFKE İFADE TARZLARINA İLİŞKİN BULGULARIN TARTIŞILMASI VE YORUMU.....	82

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

SONUÇLAR.....	87
ÖNERİLER.....	89
Ebeveynlere Yönelik Öneriler.....	89
Okul Psikolojik Danışmanlarına Yönelik Öneriler	89
Araştırmacılar İçin Öneriler.....	90
KAYNAKLAR.....	91
EKLER.....	103
Ek-1. Ölçek Onay Belgesi.....	104
Ek-2. Sürekli Öfke Düzeyi ve Öfke İfade Tarzı Ölçeği	105
Ek-3. Kişisel Bilgi Formu.....	107
ÖZGEÇMİŞ.....	108

ŞEKİLLER DİZİNİ

	Sayfa
Şekil 5.5. Anne-Baba Boşanma Durumu ve Anne Tutum Düzeylerinin Sürekli Öfke Düzeyi Çizgi Grafiği	64
Şekil 5.6. Anne-Baba Boşanma Durumu ve Anne Tutum Düzeylerinin Öfke Kontrol Tarzı Çizgi Grafiği	65
Şekil 6.5. Anne-Baba Boşanma Durumu ve Baba Tutum Düzeylerinin Sürekli Öfke Düzeyi Çizgi Grafiği	71
Şekil 6.6. Anne-Baba Boşanma Durumu ve Baba Tutum Düzeylerinin Öfke Dışta Tarzı Çizgi Grafiği	72
Şekil 6.7. Anne-Baba Boşanma Durumu ve Baba Tutum Düzeylerinin Öfke Kontrol Tarzı Çizgi Grafiği.....	73

TABLOLAR DİZİNİ

	Sayfa
Tablo 1. Anne-Baba Boşanma Durumu, Cinsiyet ve Okul Türleri Değişkenleri Göre Dağılım.....	37
Tablo 1.1. Anne-Babaları Boşanmış ve Boşanmamış Lise Öğrencilerinin Cinsiyete Göre Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzlarına İlişkin Puanlara Ait Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri.....	43
Tablo 1.2. Anne-Babaları Boşanmış ve Boşanmamış Lise Öğrencilerinin Cinsiyete Göre Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzlarına İlişkin Puanların Varyanslarının Homojenliğinin Test Edilmesi (Levene Testi).....	44
Tablo 1.3. Anne-Babaları Boşanmış ve Boşanmamış Lise Öğrencilerinin Cinsiyete Göre Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzlarına İlişkin Puanlara Ait Çok Yönlü Varyans Analizi (MANOVA) Sonuçları.....	44
Tablo 1.4. Anne-Babaları Boşanmış ve Boşanmamış Lise Öğrencilerinin Cinsiyete Göre Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzlarına İlişkin Puanların Gruplar Arasındaki Farklılığı Gösteren MANOVA Sonuçları.....	45
Tablo 2.1. Anne-Babaları Boşanmış ve Boşanmamış Lise Öğrencilerinin Sınıf Düzeylerine Göre Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzlarına İlişkin Puanlara Ait Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri.....	46
Tablo 2.2. Anne-Babaları Boşanmış ve Boşanmamış Lise Öğrencilerinin Sınıf Düzeylerine Göre Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzlarına İlişkin Puanların Varyanslarının Homojenliğinin Test Edilmesi (Levene Testi).....	48
Tablo 2.3. Anne-Babaları Boşanmış ve Boşanmamış Lise Öğrencilerinin Sınıf Düzeylerine Göre Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzlarına İlişkin Puanlara Ait MANOVA Sonuçları.....	48
Tablo 2.4. Anne-Babaları Boşanmış ve Boşanmamış Lise Öğrencilerinin Sınıf Düzeylerine Göre Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzlarına İlişkin Puanların Gruplar Arasındaki Farklılığı Gösteren MANOVA Sonuçları.....	49
Tablo 3.1. Anne-Babaları Boşanmış ve Boşanmamış Lise Öğrencilerinin Annelerinin Eğitim Düzeyine Göre Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzlarına İlişkin Puanlara Ait Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri.....	50
Tablo 3.2. Anne-Babaları Boşanmış ve Boşanmamış Lise Öğrencilerinin Annelerin Eğitim Düzeyine Göre Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzlarına İlişkin Puanların Varyanslarının Homojenliğinin Test Edilmesi (Levene Testi).....	51
Tablo 3.3. Anne-Babaları Boşanmış ve Boşanmamış Lise Öğrencilerinin Annelerinin Eğitim Düzeylerine Göre Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzlarına İlişkin Puanlara Ait MANOVA Sonuçları.....	52

Tablo 3.4.	Anne-Babaları Boşanmış ve Boşanmamış Lise Öğrencilerinin Annelerinin Eğitim Düzeylerine Göre Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzlarına İlişkin Puanların Gruplar Arasındaki Farklılığı Gösteren MANOVA Sonuçları.....	53
Tablo 4.1.	Anne-Babaları Boşanmış ve Boşanmamış Lise Öğrencilerinin Babalarının Eğitim Düzeylerine Göre Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzlarına İlişkin Puanlara Ait Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri.....	54
Tablo 4.2.	Anne-Babaları Boşanmış ve Boşanmamış Lise Öğrencilerinin Babalarının Eğitim Düzeylerine Göre Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzlarına İlişkin Puanların Varyanslarının Homojenliğinin Test Edilmesi (Levene Testi).....	56
Tablo 4.3.	Anne-Babaları Boşanmış ve Boşanmamış Lise Öğrencilerinin Babalarının Eğitim Düzeylerine Göre Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzlarına İlişkin Puanlara Ait MANOVA Sonuçları.....	56
Tablo 4.4.	Anne-Babaları Boşanmış ve Boşanmamış Lise Öğrencilerinin Babalarının Eğitim Düzeylerine Göre Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzlarına İlişkin Puanların Gruplar Arasındaki Farklılığı Gösteren MANOVA Sonuçları.....	57
Tablo 5.1.	Anne-Babaları Boşanmış ve Boşanmamış Lise Öğrencilerinin Algılanan Anne Tutumlarına Göre Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzlarına İlişkin Puanlara Ait Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri.....	59
Tablo 5.2.	Anne-Babaları Boşanmış ve Boşanmamış Lise Öğrencilerinin Algılanan Anne Tutumlarına Göre Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzlarına İlişkin Puanların Varyanslarının Homojenliğinin Test Edilmesi (Levene Testi).....	60
Tablo 5.3.	Anne-Babaları Boşanmış ve Boşanmamış Lise Öğrencilerinin Algılanan Anne Tutumlarına Göre Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzlarına İlişkin Puanlara Ait MANOVA Sonuçları.....	61
Tablo 5.4.	Anne-Babaları Boşanmış ve Boşanmamış Lise Öğrencilerinin Algılanan Anne Tutumlarına Göre Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzlarına İlişkin Puanların Gruplar Arasındaki Farklılığı Gösteren MANOVA Sonuçları.....	62
Tablo 6.1.	Anne-Babaları Boşanmış ve Boşanmamış Lise Öğrencilerinin Algılanan Baba Tutumlarına Göre Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzlarına İlişkin Puanlara Ait Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri.....	66
Tablo 6.2.	Anne-Babaları Boşanmış ve Boşanmamış Lise Öğrencilerinin Algılanan Baba Tutumlarına Göre Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzlarına İlişkin Puanların Varyanslarının Homojenliğinin Test Edilmesi (Levene Testi).....	67
Tablo 6.3.	Anne-Babaları Boşanmış ve Boşanmamış Lise Öğrencilerinin Algılanan Baba Tutumlarına Göre Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzlarına İlişkin Puanlara Ait MANOVA Sonuçları.....	68
Tablo 6.4.	Anne-Babaları Boşanmış ve Boşanmamış Lise Öğrencilerinin Algılanan Baba Tutumlarına Göre Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzlarına İlişkin Puanların Gruplar Arasındaki Farklılığı Gösteren MANOVA Sonuçları.....	69

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

DSL	Depresif Sıfatlar Listesi
ÖE	Öfke Envanteri
ÖFKE-TARZ	Öfke İfade Tarzı Ölçeği
SL-KAYGI	Sürekli Kaygı Ölçeği
SL-ÖFKE	Sürekli Öfke Ölçeği
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Bu bölümde problem durumu, problem cümlesi, alt problemler, sayıltılar, sınırlılıklar, tanımlar, araştırmanın önemi ve amacına yer verilmiştir.

1.1 PROBLEM DURUMU

İnsanoğlunun var olduğu andan günümüze kadar "aile" kavramı, her zaman ilgi çekmiştir. Ekonomi, din, antropoloji, hukuk, sosyoloji, psikoloji, sosyal hizmet ve hatta tıp gibi birçok bilim dalını bu kavram üzerinde çalışmalar yapmaya itmiştir. Toplumun küçük bir örneği olarak kabul edilen aile geniş olarak “İçinde insan türünün belli bir şekilde üretildiği, topluma hazırlama sürecinin belli bir ölçüde ilk ve etkili bir şekilde oluştuğu, cinsel ilişkilerin düzenlendiği, eşler ve anne-babalarla çocuklar arasında sıcak, güven verici ilişkilerin kurulduğu, yine içinde bulunulan toplumsal düzene göre ekonomik etkinliklerin az ya da çok ölçüde yer aldığı toplumsal bir kurumdur” (Konuk, 1992: 7-8). Aile, üyelerinin büyüme ve olgunlaşması yönünden önemli bir role sahiptir. Ailenin bu gücünü nereden aldığı, bireyin ve toplumların yaşamında neden bu kadar önemli olduğu, sahip olduğu en temel işlevlerle (üreme yani neslin devamını sağlama ve bireyi yetiştirme) açıklanabilir (Çoban, 2005: 39).

18. yüzyılda endüstrinin gelişmesi ile başlayan sosyoekonomik ve demografik değişiklikler aile yapısını da etkilemiştir. Bu etkiler; bir arada yaşayan geniş ailelerin çözülerek; anne-baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşan çekirdek ailelerin oluşması, kadının sosyal ve ekonomik hayatta yer alması, ilk evlilik yaşında yükselme, doğum oranlarında azalma, evlenmemiş nüfusta ve boşanmada artış şeklinde gerçekleşmiştir (Ekşi, 2005: 68).

Ailenin olduğu her yerde “boşanma” bir ihtimal olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarihin ilk dönemlerindeki ilkel toplumlarda da günümüz toplumlarında da “boşanma” arzu edilmeyen bir “evlilik” ve “aile” gerçeği olarak görülmektedir (Sezal, 1996: 76-

77). Ülkemizde son yıllarda boşanma oranlarında artış olduğu göze çarpmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre 2003 yılında 92. 637 çift boşanırken, 2007 yılında ise bu sayı 94. 219'a ulaşmıştır (TÜİK, 2008). Boşanmanın bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de artış göstermesinin nedenlerine bakıldığında, kadının ekonomik olarak daha bağımsız olması, evlilikten beklentilerin artması, evlilikteki rollerin değişmesi, sosyal ve ekonomik yapıdaki değişmeler gibi etkenlerin rol oynadığı görülmektedir. Bu sonucu meydana getiren sosyal nedenlerin arasında, boşanmanın toplumda giderek daha çok kabul görmesinin önemi de bulunmaktadır. Ayrıca boşanmaların artmasında, 1998 yılında yapılan yasal düzenlemelerle boşanmaların gittikçe kolaylaştırılmasının da etkisi olduğu düşünülebilir (Yıldırım, 2004: 59-81). Bu nedenle boşanma, artık gittikçe artan psiko-sosyal bir durum haline gelmektedir.

Boşanma sadece çiftleri değil ailedeki tüm bireyleri etkilemektedir. Genellikle boşanmada çocukların varlığı, boşanma öncesi ve boşanma sonrası yaşanan olumsuz durumların düzeyini belirlemede tetikleyici bir rol oynamaktadır. Hetherington (1979), boşanmanın etkileri üzerine yaptığı araştırmasında, boşanmanın özellikle çocukları olan aileler üzerinde daha fazla olumsuz psikolojik etkileri olduğu sonucunu elde etmiştir. Bu sonucun elde edilmesi beklenen bir durumdur. Çünkü boşanmadan sonra çocuk yoksa bireyleri birbirine bağlayan hiçbir bağ kalmamakta ve kişiler enerjisini, zamanını sadece kendileri için harcayabilmektedir. Oysa çocuk varsa boşanma sadece çiftler arasında yasal olarak gerçekleşmekte anne-babalık rolü ise devam etmektedir. Boşanmadan sonra çocuğun kimin yanında kalacağı, sorumluluğun nasıl paylaşılacağı, çocuğun bundan nasıl etkileneceği gibi faktörlerde devreye girmekte, bu durumda boşanma ve sonrasındaki süreci olumsuz olarak etkileyebilmektedir (Cüceloğlu, 2000: 384, Fışiloğlu, 2005).

Boşanmanın çocuklar üzerindeki etkisini araştıran çalışmalarda ise, farklı bulgular elde edilmiştir. Konuyla ilgili yapılan bazı çalışmalarda boşanmanın çocuklar üzerinde önemli bir etkisinin olmadığı sonucuna varılırken (Çelikoğlu, 1997:41-71, Haddad, 1998: 1-8, Güleç, 2002, Karakuş, 2003, Hetherington ve Kelly, 2002, Wallerstein vd, 2000, Akt: Kelly ve Emery, 2003: 352-362), bir çok araştırmacı boşanmanın çocuklar üzerinde olumsuz etkilerinin olduğunu belirtmiş (Wallerstein ve Kelly, 1980, Slater vd, 1983: 931-942, Guidubaldi ve Perry, 1985: 531-537, Stolberg vd, 1987: 51-70, Wallerstein ve Blakeslee, 1989, Furstenberg, 1990: 379-403, Amato ve

Booth, 1991: 896-914, Amato ve Keith, 1991a: 43-58, Spigelman ve Spigelman, 1991: 438-452, Karaoğlan, 1997: 89-116, Özen, 1998: 62-104, Aral ve Gürsoy, 2000, Öztürk, 2006), diğer bir grup araştırmacı ise boşanmanın çocuklar üzerinde etkisi olup olmadığı konusunda kesin bir sonuca varamamışlardır (Cherlin, 1999: Akt: Malone vd, 2004: 401-423). Boşanmanın çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerini gösteren araştırmalara bakıldığında, anne-babası boşanmış çocukların anne-babası boşanmamış çocuklara göre; benlik saygısı (Parish ve Wigle, 1985: 239-244, Slater vd, 1983: 931-942), yaşam doyumu ve iyilik hallerinin daha düşük düzeyde olduğu (Amato ve Booth, 1991: 896-914, Furstenberg ve Teitler, 1994:173-190, Gohm vd, 1998: 319-334) aynı zamanda depresyon ve kaygı düzeylerinin de daha yüksek olduğu görülmüştür (Hoyt vd, 1990: 26-32, Spigelman ve Spigelman, 1991: 438-452, Mahon vd, 2003: 267-273, Malone vd, 2004: 401-423).

Araştırma bulguları dikkate alındığında, boşanmanın çocuklar üzerindeki etkileri konusunda kesin bir sonuca varmanın güç olduğu görülmektedir. Bununla birlikte çocuklar açısından bakıldığında, boşanma sonrasında anne ve babasıyla birlikte yaşayamayacağını anlayan çocuk için, bu durumu kabullenmek çok zordur. Çocukların gelecek hakkındaki belirsizlik ve güvensizlik duygularının yanı sıra anne-babadan birisini kaybetmiş gibi kendilerini boşlukta hissetmeleri kaçınılmazdır (Trueman, 1989: 161-192). Genellikle çocuklar, yeni rolleri, yeni ilişkileri, ailenin ekonomik durumunu, yeni çevreyi, okul ve arkadaşlarını anlamakta ve bunların hepsine birden uyum sağlamakta zorluk gösterirler (Wallerstern ve Kelly, 1975: 600-616). Boşanma sonrasında çoğu çocuk annesiyle birlikte güç koşullarda yaşamak durumunda kalmaktadır. Başka bir şehire göç etmek zorunda kalan çocuklar sosyal yalnızlık yaşayabilmekte, yetersiz okul koşullarına maruz kalabilmekte, kültürel fırsatları azalabilmektedir. Ayrıca boşandıktan sonra genellikle annenin çalışma hayatına katılması babadan tamamen yoksun kalan çocuğun anne ile olan ilişkisini de kısıtlamaktadır (Shansky ve College, 2004: 73-87). Görüldüğu gibi çocukların ebeveynlerin boşanmasından etkilenmelerini belirleyen birçok faktör vardır. Bunlar genel olarak: yapısal, ekonomik ve duygusal olarak üç grupta toplanabilir. Boşanmayla birlikte, yapısal olarak, aile iki küçük birime ayrılmakta; bunun sonucu olarak da ebeveyn-çocuk ilişkisi değişmekte, aile rol ve sorumluluklarında değişmeler olmaktadır. Ekonomik açıdan, ailenin geliri azalmakta ve bunun sonucu olarak, aile bazen yer

değiştirmek zorunda kalmaktadır. Duygusal açıdan da, aile üyeleri arasında öfke ve karmaşalık yaşanmaktadır (Tschann, vd, 1990, Akt: Özen, 1998: 19).

Boşanma, çocuklarda korku, kaygı, üzüntü ve stres gibi birçok farklı duygusal tepkiye neden olmaktadır (Amato, 1986: 103-110, Weyburne, 2000: 7-18). Boşanma sonrasında çocuğun yaşayacağı temel duygulardan birisi de öfkedir. Öfke, doyurulmamış isteklere, istenmeyen sonuçlara ve karşılanmayan beklentilere verilen duygusal bir tepkidir. Öfke başlıca üç objeye ilişkin ortaya çıkmaktadır: Kişinin kendisine, diğerlerine ve başına gelenlere, yani yaşadığı dünyaya karşı (Soykan, 2003: 19-28). Amaçlarına ulaşması ve ihtiyaçlarını karşılaması noktasında insanı engelleyecek her durum, olay ya da kişi, öfke duygusunun oluşumunda etkili olabilmektedir (Atkinson vd., 1996: 232). Bu durumda boşanmanın sonucunda bireylerde öfke duygusunun yaşanması doğal bir sonuç olarak görülebilir. Benzer biçimde çocuklar da aynı anne-babaların duydukları öfkenin benzerini yaşayabilirler (Fisher, 1998: 146). Wallerstein ve Kelly (1980), boşanmış aile çocukları ile ilgili yaptıkları araştırmada boşanmış ailelerin çocuklarında öfkenin olağan bir tepki olarak ortaya çıktığını belirtmişlerdir. Benzer şekilde McKay, ve arkadaşları (1989), öfke ile ilgili yaptıkları çalışmada, boşanma etkisinin çocuklarda, strese bağlı olarak öfkeyi arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır (Akt: Mahon vd, 2003: 267-273).

Boşanmanın öfkeyi tetikleyici bir yaşantı olduğu dikkate alındığında, öfke duygusunun yoğunluğunun içinde bulunulan gelişimsel döneme bağlı olarak farklılaşacağı düşünülebilir. Gelişim dönemlerine bakıldığında, ergenler, öfke duygusunu daha belirgin yaşayabilir ve gelişim döneminden kaynaklanan bir stres altında olabilirler. Erinlikte ve ergenlikte bir taraftan aileden kopmak, bağımsız olmak istenmesi, diğer taraftan güvensizlik ve yetişkin desteğine duyulan ihtiyaç; ergenlerin öfke duygusu yaşamasına neden olur (Grant, 1999: Akt: Erözkan, 2006: 55-65). Yapılan araştırmalar öfkenin aynı zamanda strese verilen temel duygusal bir tepki olduğunu göstermektedir. Bu durumda anne-babanın boşanmasından sonra ergenlerin daha fazla öfke hissetmesinin doğal ve beklenen bir sonuç olduğu söylenebilir (Congar ve Chao, 1996: Akt: Mahon vd, 2003: 267-273). Bunun yanı sıra yine gelişim dönemi özellikleri dikkate alındığında anne-babası boşanmış çocukların ergenliğe çözölmemiş duygularla girme olasılıklarının oldukça yüksek olduğu ve dolayısıyla anne-babası

boşanmış ergenlerin öfke duygusunu daha yoğun olarak yaşayabilecekleri düşünülebilir (Mahon vd, 2003: 267-273).

Çocuklar, anne-babalarının evliliğinin sona ermesine duydukları öfkeyi, yaşlarına, kişilik özelliklerine ve ailenin durumuna göre değişen biçimlerde ifade ederler. Çoğu çocuk, özellikle erkek çocuklar sık sık kavga ederek, anne-baba, öğretmenler ve onlarla ilgilenen diğer kişilere bağırarak ve kırıp dökerek öfkelerini açığa vururlar. Ergenler olayları daha iyi bir şekilde analiz edebildiklerinden, öfkelerini genellikle boşanmadan sorumlu tuttıkları ebeveyne yöneltirler (Benedek ve Brown, 1997: 52-55). Ergenlik döneminde özellikle, anne-babasının boşanması sonucunda yaşanan öfke ile ergenlik döneminin özelliği olan öfke birleştiğinde ergenin öfke duygusunu kontrol etmesi daha da güçleşebilir. Bu durumda ergen, ebeveynlerinin boşanması karşısında saldırgan davranışlar gösterebilir veya öfke patlaması yaşayabilir. Bazıları da fiziksel şiddet gösterebilecek duruma gelebilir (Wallerstein ve Kelly,1980).

Öfke kontrol edilmediğinde fiziksel olarak kişide kalp atışının hızlanması, kan basıncının artması, ellerde ve ayaklarda terleme, yüz ve boyun kaslarında kasılma ve ağlama davranışları görülebilir (Alschuler ve Alschuler, 1984: 26-29). Öfkenin davranış boyutunda ise, saldırganlık gibi davranışlar görülebilir. Öfkelerini kontrol etmede zayıflık gösteren ergenler, alkol ve uyuşturucu kullanabilmekte, bu alışkanlıklarının etkisiyle de saldırganlığı ve düşmanca davranışları kontrol edebilme kapasitesinde ciddi güçlükler yaşayabilirler (Furlong ve Smith, 1994: 67-94).

Yurt dışındaki alanyazın incelendiğinde, boşanmış aile çocukları ile çok sayıda çalışma olmasına rağmen doğrudan boşanmış aile çocuklarındaki öfkeyi ele alan çalışmaların sınırlı sayıda olduğu göze çarpmaktadır. Ülkemizde, boşanmış aile çocuklarına ilişkin çalışmalar olsa da doğrudan boşanmış aile çocuklarında öfkeyi ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Oysa daha önce de belirtildiği gibi boşanmalar ülkemizde de hızlı bir şekilde artmaktadır. Bu durum sadece çiftleri ve çocukları değil, tüm toplumu ilgilendiren bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü aileye toplumun küçük bir örneği olarak bakıldığında, ailedeki bozulmanın gerek çiftler gerekse çocuklar üzerinde birçok toplumsal, ekonomik ve psikolojik etkilerinin olduğu görülür. Ergenlik döneminin bir geçiş dönemi olduğu düşünüldüğünde bu etkilerin açıklığa kavuşturulması ve gerekli önlemlerin alınması önem kazanmaktadır. Bu çalışmanın verileri bu açıdan öğrencilere, ailelere, öğretmenlere ve okulda çalışan psikolojik

danışmanlara yol göstermesi anlamında önemlidir. Çünkü ergenin öfke duygusu, içinde yaşadığı ailenin psikolojik örüntüleri ile yakından ilgili görünmektedir. Bu nedenle, anne-babası boşanmış ve anne-babaları boşanmamış ergenlerin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzlarının karşılaştırmalı olarak incelenmesi amaçlanmıştır.

1.2 PROBLEM CÜMLESİ

Anne babası boşanmış ve boşanmamış lise öğrencilerinin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzları cinsiyet, sınıf düzeyi, anne-baba eğitim düzeyi ve anne-baba tutumları açısından farklılık göstermekte midir?

1.3 ALT PROBLEMLER

1. Anne babası boşanmış ve boşanmamış lise öğrencilerinin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzları cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

2. Anne babası boşanmış ve boşanmamış lise öğrencilerinin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzları sınıf düzeylerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

3. Anne babası boşanmış ve boşanmamış lise öğrencilerinin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzları annelerinin eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

4. Anne babası boşanmış ve boşanmamış lise öğrencilerinin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzları babalarının eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

5. Anne babası boşanmış ve boşanmamış lise öğrencilerinin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzları algıladıkları anne tutumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

6. Anne babası boşanmış ve boşanmamış lise öğrencilerinin öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzları algıladıkları baba tutumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

1.4 ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmanın amacı, anne-babası boşanmış ve anne-babası boşanmamış ergenlerin sürekli öfke düzeylerinde ve öfke ifade tarzlarında bir farklılık olup olmadığını belirlemek ve aynı zamanda bu farklılığın hangi değişkenlere göre olduğunu ortaya koymak ve konuyla ilgili alanyazına katkıda bulunmaktır.

1.5 ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Boşanma oranı diğer ülkelere kıyasla Türkiye de düşük olmasına rağmen son yıllarda bu oran gittikçe artmaktadır. Alanyazında, anne-babası boşanmış çocukların anne-babası boşanmamış çocuklarla karşılaştırmalı olarak incelendiği çalışmalara rastlanmaktadır. Ancak bu çalışmalarda, daha çok depresyon, kaygı, özsaygı, benlik saygısı ve akademik başarı gibi özellikler açısından karşılaştırıldıkları görülmektedir. Ancak, boşanmış aile çocuklarının öfke ve öfke ifade biçimlerinin karşılaştırmalı olarak ele alındığı çalışmalara alanyazında sınırlı sayıda rastlanmıştır. Ülkemizde ise doğrudan böyle bir çalışmaya rastlanmamıştır. Dolayısıyla, bu çalışmanın, bu bilgi boşluğunu doldurarak alanyazına katkı getirmesi beklenmektedir.

Ergenlerin gelişimsel özellikleri açısından başa çıkmakta zorlandıkları duygu durumlarından birisi de öfke duygusudur. Ayrıca ergenlerin gelişim özellikleri açısından potansiyel bir risk grubunu oluşturduğu düşünüldüğünde araştırma bulgularının bu durumdaki ebeveynlere ve öğrencilere yardımcı olmada önemli bir kaynak olması beklenmektedir. Bu nedenle, bu çalışmada ergenlik döneminde ergenlerin yaşadığı öfke duygusu ile anne ve babalarının boşanmış olup olmaması arasındaki ilişkinin ortaya konulması önemli görülmektedir. Bununla birlikte araştırma sonuçlarının okullarda çalışan psikolojik danışmanlara, boşanma deneyimi yaşamış ergenlere yönelik geliştirilecek grup rehberliği programları hazırlamada yol göstermesi ve geliştirilecek bu programların ergenlere ve ailelere uygulanarak bu duruma uyum sağlamada destek olacağı düşünülmektedir.

1.6 ARAŞTIRMANIN SAYILTI LARI

Araştırmada kullanılan veri toplama araçlarını öğrencilerin içten ve doğru yanıtladıkları varsayılmıştır.

1.7 ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

1. Araştırma, 2006–2007 öğretim yılında Denizli il merkezindeki 19 resmi ortaöğretim okuluna devam eden anne-babası boşanmış 383 ve anne-babası boşanmamış 453 öğrenciden elde edilen veriler ile sınırlıdır.
2. Araştırmanın bağımlı değişkeni sürekli öfke ve öfke ifade tarzı ölçeğinin ölçtüğü niteliklerle sınırlıdır.
3. Araştırma bulguları, kendini anlatma (self-reported) ölçekleri ile elde edilen veriler ile sınırlıdır.
4. Bu araştırmanın çalışma grubunu lise öğrencileri oluşturmaktadır. Dolayısıyla, bu araştırma sonucunda elde edilen bulgular sadece lise öğrencilerine genellenebilir.

1.8 TANIMLAR

Boşanma: Karı ve kocanın, yeni bir evlenme yapabilecek şekilde ayrılması ve hukuki bir kararla evliliklerini tamamen sona erdirmesidir (Yıldırım, 2004: 59).

Öfke: Spielberger (1996), öfkeyi, basit bir sinirlilik ve kızgınlık halinden yoğun hiddet durumuna kadar değişebilen bir tepki olarak tanımlamıştır (Akt: Mahon vd, 2003: 267-273).

Durumluk Öfke: Bireyin belirli bir durumda yaşadığı öfke düzeyini yansıtan bir kavramdır (Özer, 1994: 14).

Sürekli Öfke: Durumluk öfkenin genelde ne sıklıkla yaşandığını ifade eden bir kavramdır (Özer, 1994: 25).

Öfke Dışa: Öfkenin diğer insanlara veya çevredeki nesnelere yönelmesini ifade eder.

Öfke İççe: Öfkenin bastırılarak içte tutulması ve kişinin kendisine yöneltmesidir (Şavaşır ve Şahin, 1997: 72).

Ergenlik: Latince “adolescere” (büyümek ya da yetişkinliğe erişmek) sözcüğünden gelen ergenlik, biyolojik, psikolojik, zihinsel ve sosyal açıdan bir gelişme ve olgunlaşmanın yer aldığı çocukluktan erişkinliğe geçiş dönemidir (Yavuzer, 1982: 161, Onur,1987: 127).

İKİNCİ BÖLÜM

İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Bu bölümde aile, boşanma ve çocuk üzerindeki etkileri, öfke ile ilgili kuramsal bilgilere ve ilgili araştırmalara yer verilmiştir.

2.1 AİLE

Aile, bireyin yaşamındaki en önemli ve sürekliliği olan kavramlardan birisidir. Aile, biyolojik ilişkiler sonucu insan neslinin devamını sağlayan, toplumsallaşma sürecinin ilk ortaya çıktığı, karşılıklı ilişkilerin belirli kurallara bağlandığı ve o zamana dek toplumda oluşturulmuş kültürel zenginlikleri kuşaktan kuşağa aktaran, biyolojik, psikolojik, ekonomik, toplumsal, hukuksal yönleri bulunan toplumsal bir birimdir (Sayın, 1990: 1). Toplum bilimlerinde “en küçük toplum birimi” olarak tanımlanan aile, bu temel özelliğini çağlar boyunca yitirmemiş, insanlık tarihi boyunca boyutları ve kapsamı bir takım değişmelere uğramış, fakat kimi zaman egemen bir öge, kimi zaman da tartışma konusu olarak varlığını sürdürmüştür (Richter, 1991: 19). Bu özellikleri nedeniyle aile, toplumsal kurumlar içerisinde birinci sırada yer almaktadır (Gökçe, 1996: 155).

Aile, çocuğun ilişki kurduğu ilk birim ve toplumsallaşma kalıplarının geliştiği ilk çevredir (Eklın, 1995: 66–67). Çocuğun toplumun değer yargılarına ve niteliklerine uygun bir şekilde yetişmesi, ilk olarak aile çevresinde sağlanır. Aile üyeleri arasındaki ilişkiler ve aile ortamı, psikososyal yönden gelişen bireyin en çok etkileşime uğradığı yerdir. Bu ilişkiler, bireyin kendine güvenmesini, kendine ve diğer bireylere sevgi duymasını, kimlik kazanmasını, kişilik gelişimini, sosyal beceriler geliştirmesini ve topluma uyum sürecini belirler (Yörükoğlu, 1986: 93-94). Aile içindeki bireyler, çocuklara doğrudan bir şeyler öğretmek yerine birbirlerine karşı tutum ve davranışlarıyla onlara model olur. Çocuklar, herhangi bir olay karşısındaki tutum, davranış ve duygularını aile içindeki yapıya uygun şekilde davranarak gösterirler.

Çocukların en fazla anne-baba arasındaki ilişki modelini örnek aldıkları düşünüldüğünde ailedeki bireylerin iletişim örüntüsünün bir anlamda çocukların gösterdikleri duygu, tutum ve davranışların genel bir çerçevesini oluşturduğu söylenebilir (Goleman, 1996: 86-87).

Genel olarak, çocuğun birlikte yaşadığı aile, onun sağlıklı bir şekilde gelişmesini sağlayan, fiziksel ve ruhsal gereksinmelerini karşılayan temel bir kurumdur. Bu kurumun sağlıklı bir yapıya sahip olması toplumsal ruh sağlığı için gerekli olan temel koşuldur. Çünkü sağlıklı bir aile yapısına sahip çocukların da sağlıklı bireyler olacağı düşünülmektedir. Çocuğun sağlıklı bir ruh yapısıyla gelişmesi, beraber yaşadığı insanların da sağlıklı bir yaşam tarzına sahip olmalarını gerektirir. Anne-babanın bireysel olarak sağlıklı insanlar olmalarının yanı sıra kendi aralarında ve ailedeki diğer bireyler ile olan iletişimlerinde de sağlıklı bir yapıya sahip olmaları gereklidir (Karakuş, 2003: 1).

Aile bireylerinin aile içerisinde yaşadıkları problemler, rollerdeki karmaşa, yetkilerin yersiz ve yanlış kullanılması, bu yapı içerisindeki kuralları çiğnemek, kısaca aile dengesinin bozulması, sağlıksız aile ilişkilerine neden olmaktadır. Çocuğun sağlıksız bir ortamda kalması ise onun, ruhsal, bedensel ve zihinsel gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu durumun boşanma ile sonuçlanması durumunda da çocuğun gelişimi olumsuz olarak etkilenebilir. Çünkü boşanma ile tam aile olma özelliğini kaybeden ailenin çocuğu, sosyalleştirici doğal bir çevreden yoksun kalıp, gerekli uyumu sağlamada zorlanarak psikososyal özellikler açısından zedelenecektir (Alisinanoğlu, 1997: 31). Ailenin çocukların gelişiminde önemli bir rol oynadığı göz önünde bulundurulduğunda, çocukların tek ebeveynle birlikte olmaksızın iki ebeveynle birlikte olmalarının onların gelişimi için daha olumlu olduğu sonucuna varılabilir. Bunun yanı sıra sorunlu bir evliliğin sürdürülmesi mi, ya da boşanmanın mı çocuk üzerinde daha büyük bir etki yaptığı konusunda bir genelleme yapmak oldukça zordur. Öyle evlilikler vardır ki, boşanmayla sonlandığında çocuk için daha olumlu etkiler yaratabilmektedir (Gençtan, 1989: 110-111).

Sonuç olarak aile, toplumsal yaşamı düzenleyen, insan neslinin devamını sağlayan, bireylerin sosyal, psikolojik ve ekonomik ihtiyaçlarını karşılayan ve toplumsal düzeni sağlayan bir mekanizmadır. Bireyin kişilik oluşumunda ilk yılların önemi düşünüldüğünde aile kavramının önemi ortaya çıkmaktadır. Çünkü çocukların kişilik

oluşumları ilk olarak aile içerisinde oluşmaktadır. Buna bağlı olarak ailenin, çocukların eğitimi, yetiştirilmesi, ruhsal gelişmelerini sağlıklı bir şekilde tamamlamaları ve sosyalleşmeleri açısından en önemli kurumlardan biri olduğu görülmektedir.

2.2 BOŞANMA VE ÇOCUK ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Boşanma, kesin olarak belirlenen ve evlilik anlaşmasının sona erdiğini gösteren bir olgudur. Ruhsal açıdan boşanma ise, ailenin bölünmesine ya da tümünden dağılmasına yol açan ve bütün aile bireylerini sarsan karmaşık bir olaydır (Göktürk, 2000: 252). Boşanma hiç bir toplum tarafından teşvik edilmemesine rağmen yine de her zaman var olan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkemiz, boşanma oranı bakımından diğer ülkelere göre oldukça geride olmasına rağmen son yıllarda ülkemizde de bu oran gittikçe artmaktadır. Sosyo-ekonomik ve kültürel düzey, evlilik rolleri, kadının çalışma yaşamına katılması, eşler arası iletişim, evlilikten beklentiler gibi boyutlarda ortaya çıkan değişikliklerin boşanmaların artmasında önemli bir rol oynadığı söylenebilir (Bilir ve Dabanlı, 1981: 193-206, Arıkan, 1996: 11). Bunun yanı sıra içinde bulunduğumuz dönemde toplumda boşanma olayına daha fazla hoşgörüyle yaklaşılmasının da bu artışta etkisi olduğu düşünülebilir (Yazıcıoğlu, 1995: 89).

Boşanma birden bire değil, süreç içerisinde etkenlerin birikimi sonucunda ortaya çıkar. Boşanmayı göze almak eşler için de kolay olmamaktadır. Her boşanma için geçerli olmasa da çoğunlukla her eş boşanmadan zarar görür. Boşanmadan önceki son bir yıl sorunların en ağır yaşandığı dönemdir. Özellikle eşlerin psikolojik olarak boşanmaya hazır olmama durumunda boşanma, eşlerde şok etkisi yaratabilir. Eşlerden biri bile boşanmaya hazır değilse boşanmadan sonra depresyon, öfke, şaşkınlık ve duygusal kararsızlık yaşayabilirler (Mackinnon, 1989: 36-44). Bireyler tıpkı ölüm gibi yas sürecine girebilirler. İlk aşamada hislerin donması ve şok hali ardından kaybedilen kişiyi arama ve özlem çekme, üçüncü aşamada kişisel organizasyonun sarsıntıya uğraması, kendini organize edememe görülür. Dördüncü aşamada umutsuzluk, beşinci aşamada ise bir dereceye kadar yeniden organize olma başlar. Yas sürecine eşlik eden depresyonun çocuklu ebeveynde belirgin bir ruhsal çöküntü yaratması çevresindekilere, doğal olarak da çocuklarına ilgi ve duyarlılığın azalmasına yol açar (Akar vd, 2001: 3-4). Bu durum aynı zamanda boşanmış anne-babaların çocuklarına karşı bir belirsizlik

yaşamalarına da neden olabilir ve çocuklarıyla istenilen düzeyde ilgilenmelerini engelleyebilir (Cohen ve Dottan, 2005: 81-95).

Eşlerin boşanma olayından sonra gösterdikleri tepkilere benzer tepkiler çocuklarda da görülmektedir. Çocuklarda görülen bu tepkilerin aşamalarını şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Boşanmanın kabul edilmeyip inkar edilmesi
2. Boşanmayı yaratan nedenlere öfke duyulması
3. Ebeveynleri birleştirme çabası içine girilmesi
4. Depresyon ve çöküntü yaşanması
5. Boşanma durumunun kabul edilmesi (Özgüven, 2000: 286).

Çocuklar bu aşamalardan geçerken karmaşık ve yoğun bir çok duyguyu aynı anda iç içe yaşayabilirler. Üzüntü, kaygı, öfke, gücenme, korku ve suçluluk bunlar arasında sayılabilir (Weyburne, 2000: 7-18). Ayrıca çocukların boşanmadan sonra stresli bir döneme girdikleri; bunun sonucunda da gelişimsel, duygusal ve davranışsal gerilik gösterdikleri gözlemlenmiştir (Spigelman vd, 1991: 438-452). Çünkü çocuğun ailesinde ve çoğunlukla çocuğun yaşam koşullarında bir düzen değişikliği meydana gelir. Yine de boşanma ve ayrılığın çocuk üzerindeki stres boyutları tam olarak anlaşılammaktadır (Shapiro, 1997: 54).

Çocuklar üzerinde yapılan pek çok araştırma, boşanmanın çocuklar üzerinde olumsuz bir etkisinin olduğunu göstermektedir (Hetherington, 1979: 851-858, Wallerstein ve Kelly, 1980, Kurdek, 1981: 856-866, Atkeson vd, 1982: 255-285 ve Emery, 1988: 138). Ebeveynleri boşanmış çocuklar ile ebeveynleri boşanmamış çocukların karşılaştırmalı olarak incelendiği bazı çalışmalarda, anne-babası boşanmış çocukların anne-babası boşanmamış çocuklara göre daha fazla kaygı, daha düşük düzeyde bilişsel yeteneğe sahip oldukları ve daha az sosyal destek algıladıkları (Lamb, 1977: 163-173); kendi davranışlarını daha olumsuz olarak değerlendirdikleri (Delaney vd, 1984: 2-3) ve bu çocukların psikolojik olarak daha fazla risk altında olduğu (Guidubaldi ve Perry, 1985:531-537, Wyman vd, 1985: 20-26, Spigelman vd, 1991: 438-452) görülmüştür. Aynı zamanda bu çocukların, akademik başarı (Astone ve McLanahan, 1991: 309-320, Amato, 1994: 143-164, Teachman vd, 1996: 773-783), psikolojik uyum (Forehand vd, 1994: 387-393, Kurdek vd, 1994: 412-432) ve öz saygılarının daha düşük olduğu bulunmuştur (Wenk vd, 1994: 229-234). Yine benzer

araştırma sonuçlarına göre, anne-babası boşanmış çocukların daha düşük düzeyde benlik saygısı (Slater vd, 1983: 931-942, Parish ve Wigle, 1985: 239-244), daha düşük düzeyde yaşam doyumu ve iyilik hali (Amato ve Booth, 1991: 895-914, Amato, 1994: 143-164, Furstenberg ve Teitler, 1994: 173-190, Gohm vd, 1998: 319-334, Amato, 2001: 355-370), daha fazla risk aldıkları (Amato, 1996: 628-640, Summers vd, 1998: 327-336, Feng vd, 1999: 451-463), arkadaşları ve aileleriyle düşük düzeyde yakınlık kurdukları (Kurdek ve Sinclair, 1988: 91-96, Swartzman-Schatman ve Schinke, 1993: 209-218, Furstenberg ve Teitler, 1994: 173-190 Cooney ve Kurz, 1996: 495-513, McCabe, 1997: 123-125) görülmüştür. Ayrıca bu çocukların daha fazla davranış problemleri yaşadıkları ve otorite ile başlarının daha fazla derde girdiği belirtilmektedir (Weyburne, 2000: 7-18). Özellikle boşanmış ailede yetişen çocuklar daha endişeli, öfkeli, üzüntülü, değersizlik hissi yaşayan ve genel olarak da ayrılma kaygısı yaşayan çocuklar olarak görülmektedir (Spigelman vd, 1991: 438-452). Yine bu çocukların yetişkin olduklarında, karşı cinsle sorunlu ilişkiler yaşadığı ve kendi evliliklerinde de boşanma oranlarının boşanmamış aile çocuklarına göre daha fazla olduğu belirtilmektedir (Amato ve Keith, 1991b: 43-58).

Boşanmanın çocuk üzerindeki etkileri kısa ve uzun süreli olmak üzere iki grupta toplanabilir. Boşanmanın kısa süreli etkileri daha belirgin olarak gözlemlenebilmektedir (Kelly ve Emery, 2003: 352-362). Amato ve Booth'un (1991), boşanmanın etkilerini araştırdıkları on yıllık boylamsal çalışmalarında boşanmadan sonraki ilk yıl ve ikinci yılın daha güç olduğu gözlemlenmiştir. Zaman geçtikçe boşanmanın kısa süreli olumsuz etkileri kaybolmaktadır. Benzer şekilde, Wolkind (1989), boşanmayı izleyen ilk yıllarda çocuklarda duygusal, davranışsal bozukluklarda artma olduğunu fakat boşanmadan bir kaç yıl sonra bu bozukluklarda azalma olduğunu belirtmektedir (Akt: Featherstone vd, 1993: 37-48). Uzun süreli bakıldığında ise, boşanmanın olumsuz bazı etkileri doğrudan gözlenebilmektedir. Bu çocukların daha ileriki dönemlerde psikolojik uyum problemleri ve evliliklerinde büyük iniş çıkışlar yaşadıkları, boşanma risklerinin daha fazla olduğu bildirilmektedir (Amato ve Booth, 1991: 895-914, Amato ve Keith, 1991b: 43-58).

Bununla birlikte her boşanma sonucunda çocukların olumsuz etkileneceği sonucu çıkarılmamalıdır. Bazı araştırma sonuçları da boşanmanın çocuklar üzerinde olumsuz etkilerinin olmadığını göstermektedir (Buchanan vd, 1981: 1008-1029,

Hetherington ve Kelly, 2002, Wallerstein vd, 2000: Akt: Kelly ve Emery, 2003: 352-362, Karakuş, 2003: 42-68). Arditti (1999), boşanmış aile çocukları ile yaptığı nitel bir çalışmada boşanmadan sonra özellikle kız çocuklarının anneleri ile daha yakın ilişki kurduklarını bulmuştur (Akt: Amato, 2000: 1269-1287). Konu ile ilgili yapılan araştırmalarda, yeniden evlenilmiş ya da tek ebeveynli ailelerden gelen çocukların benlik saygısı ve kaygı düzeylerinin, anne-babası boşanmamış çocuklardan farklı olmadığı (Lowenstein ve Kopman 1978: 195-208, Berthold ve Kelly 1979: 363-369, Fenler vd, 1981: 181-191), yine boşanmış ve boşanmamış aileden gelen çocukların okuldaki başarı ve olumsuz davranışları, arkadaş sayısı ve okula karşı tutumlarında anlamlı bir fark bulunmadığı görülmüştür (Rosenthal ve Hansen, 1980: 407-418). Kurdek ve Siesky (1981), boşanmanın, çocuklara güçlükler ve sorumluluklar için fırsat verdiğini, ebeveynlerini daha pozitif değerlendirmelerini sağladığını ve yeni arkadaşlıklar kazanmak için fırsat yarattığını belirtmişlerdir. Aynı şekilde Riggio (2004), yaptığı araştırmada anne-babası boşanmış çocukların; zor ev işlerinin ve daha küçük kardeşlerinin sorumluluğunu almalarından dolayı erken yaşta daha bağımsız olabileceklerini ve özgüvenlerinin artabileceğini rapor etmiştir.

Amato, Loomis ve Booth (1995), yaptıkları 12 yıllık boylamsal bir çalışmada mutsuz bir evliliğin boşanma ile sonuçlanmasının çocuklar üzerinde daha olumlu etkileri olduğunu gözlemlemişlerdir. Aynı şekilde Amato ve Keith (1991b), 92 araştırmayı değerlendirdikleri bir meta-analiz sonucunda da, çok fazla çatışmanın yaşandığı ailelerin çocuklarının benlik saygıları ve psikolojik uyumlarının, hem anne-babası boşanmamış ve çatışmasız aile çocukları hem de boşanmış çiftlerin çocuklarına göre daha düşük düzeyde olduğu sonucuna varmışlardır. Benzer şekilde ülkemizde de Özen (1998), karşılaştırmalı çalışmasında çatışmalı aile çocuklarının anne-babası boşanmış çocuklardan daha fazla davranış problemi gösterdikleri bulgusunu elde etmiştir.

Bu sonuçlar göstermektedir ki her çocuk boşanma olayından aynı şekilde etkilenmemektedir. Bu etkiler aileden aileye, çocuktan çocuga değişmektedir. Bernard ve Nesbitt (1981), çocukların boşanmadan olumsuz etkilenmelerinin sadece boşanmaya bağlanamayacağını, bir çok faktörün bir araya gelmesi sonucunda olumsuz bir etkiden söz edilebileceğini belirtmişlerdir. Bazı araştırma bulguları çocuğun yaşı, cinsiyeti, kişilik özellikleri, baş etme donanımları, anne-babanın psikolojik durumu, anne-babanın

boşanma konusundaki tutumları ve çevrenin desteğinin çocukların boşanmaya verecekleri tepkilerde belirleyici etkisi olduğunu göstermektedir (Emery, 1988: 138, Amato ve Keith, 1991a: 26-46, Muransky ve Demariedreblow, 1995: 187-196). Bazı araştırmalar ise bu durumun ortaya çıkmasında etkili olan faktörlerin; boşanma sürecinin nasıl yaşandığı, ailesel uyum, ailesel çatışma ve yardım, ebeveynlerin ikisinin ya da birinin evlenmesi, baba yoksunluğu ve çocukların kendilerine ait bireysel kaynaklar (problem çözme, sosyal beceri gibi) olduğunu göstermektedir (Kalter vd, 1989: 605-618, Hoyt vd, 1990: 26-32, Kelly ve Emery, 2003: 352-362).

Benzer şekilde Stober (1980) yaptığı araştırmada, çocukların boşanmadan etkilenme düzeylerinin büyük bir kısmının anne-babanın davranışlarına, boşanmadan önce olayların ne kadar çekişmeli olduğuna ve ayrıldıktan sonra ebeveynlerin çocuklarıyla olan ilişkilerin boyutlarına bağlı olarak değiştiğini göstermiştir (Akt: Featherstone vd, 1993: 37-48). Araştırmalar çocukların yaşama uyumunun boşanma öncesi değil, boşanma sonrasındaki iletişim ve her iki ebeveyn ile olan ilişkilerine bağlı olduğunu, mutlu ve en iyi uyum sağlamış çocukların birlikte olmadığı diğer ebeveyni ile sık, devamlı ve esnek görüşenler olduğunu göstermektedir. Boşanma sonrası eşler arasında çocuk yetiştirme konusunda ortak bir tutum sağlanması ve eşler arasında yaşanan çatışmanın en az düzeye indirilmesi, çocukların ebeveynlerin boşanmasından olumsuz etkilenme düzeylerini oldukça düşürmektedir (Hetherington vd, 1978: 149-176, Kurdek vd, 1981: 565-579, Emery, 1982: 310-330). Ayrıca ailelerin çocuklarını ayrılma ve boşanma hakkında yeterince bilgilendirmemeleri, duygusal olarak hazırlanamamaları çocukların bu durumla baş etmesini zorlaştırmakta ve çocuklar stres, anksiyete, öfke, şok ve güvensizlik duygusu yaşatmakta; bu durum da çocukların duygularında izolasyona, bilişsel ve duygusal karmaşa yaşamalarına neden olmaktadır (Wallerstein ve Kelly, 1980, Hetherington vd, 1982: 233-288). Ailelerin boşanmayla ilgili çocukları ne derecede bilgilendirdiğini araştıran bir çalışmada, araştırmaya katılan çocukların % 23'ü ailelerinin onlarla boşanma hakkında konuşmadığını, % 45'i onlara birden bire bilgi verildiğini, sadece % 5'i tam olarak bilgilendirildiklerini ve soru sormaya cesaretlendirildiklerini belirtmiştir (Smart ve Neale, 2000: 163-169, Dunn vd, 2001: 272-287).

Boşanmanın çocuklar üzerindeki etkilerinde yaş ve cinsiyetin önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Boşanmanın yaşa bağlı etkilerinde, içinde bulunulan gelişimsel

dönemin özelliklerinin de belirleyici etkileri olabileceği düşünülebilir. Okul öncesi dönemde çocuklar, boşanma olayını tam olarak kavrayamazlar. Boşanmadan kendilerini sorumlu tutabilir ve suçluluk duyabilirler. Özellikle küçük çocuklar, boşanma ile babayı kaybetmeyi bir tutarlar. Babadan ilgi ve sevgi görmeyen çocuklarda güvensizlik, özsaygısını yitirme ve terk edilmişlik duyguları oluşmaktadır (Tezcan, 1992: 138).

Alanyazın incelendiğinde, boşanmanın yaşa bağlı etkileri konusunda farklı bulguların olduğu görülmektedir. Bazı araştırma bulguları, anne-babasının boşanması sırasında okul-öncesi dönemde olan çocukların, okul çağı çocuklara oranla boşanma olayından daha olumsuz bir şekilde etkilendiklerini gösterirken (Weiss, 1979: 111-127, Hodges vd, 1984: 611-619, Pagani vd, 1997: 769-781), bazı araştırma bulguları da okul çağındaki çocukların anne-babalarının boşanmasından okul öncesi dönemdeki çocuklara oranla daha olumsuz etkilendiklerini göstermektedir (Grant vd, 1993: 183-193, Malone vd, 2004: 401-423).

Sonuç olarak erken yaşta anne-babası boşanan çocuklar gelişimsel açıdan bazı davranış problemleri gösterebilirler. Wallerstein ve Kelly (1980), yaptıkları çalışmalar sonucunda, beş yaşından küçük çocukların boşanmadan hemen sonra gözle görülür şekilde korku, davranışsal gerileme, uyku bozuklukları, saldırganlık ve terk edilme endişesi taşıdıklarını gözlemlemiş, ancak çocukların, üçte birinin beş yıl sonra oldukça başarılı ve mutlu iken üçte birinin başarısız ve mutsuz olduğunu belirtmişlerdir.

Okul çağında sosyal farkındalık ve kendi özelliklerini fark etme önemli ölçüde artar. Bu yaş grubundaki çocuklarda, anneleri ile birlikte iseler baba ile birlikte olamadığı için üzüntü duyma, ana-babayı suçlama, söz dinlememe, içe kapanma, altını ıslatma, derslerinde başarısız olma, arkadaşlarını kıskanma gibi sorunlar olabilir (Akt: Özgüven, 2000: 290). Aynı zamanda değersizlik duygusu, depresyon, korku, kaygı, ebeveynlere öfke duyma, saldırgan davranışlar, toplumdaki kaçınma, güvensizlik, aşırı hassasiyet, baş ve karın ağrısı, kusma gibi belirtiler görülmektedir (Cirhinlioğlu, 2001: 184). Okulda bir konu üzerinde odaklanmaları güçleşir. Ailevi durumunu okulda daha fazla ilgi toplamak için kullanabilirler. Öfkelerini çatışma yaşadığı öğretmenlerine ve arkadaşlarına yöneltebilirler. Boşanmayla ilgili yaşadıkları güçsüzlük duygusuna karşı, çevresiyle güç savaşına girebilirler ve ebeveynlerine karşı suçlayıcı şekilde davranabilirler (Selçuk ve Güner, 2000: 116). Bu yaş grubundaki çocuklar bu olumsuz duygulardan kurtulmak için “reddetme” ve “karşıt tepki verme” savunma

mekanizmalarını kullanabilirler. Aynı zamanda bu çocuklar ebeveynlerini tekrar birleştirme çabası içine girebilirler (Rankin ve Maneker, 1985: 43-51).

Araştırmalar, ergenlerin boşanmaya çocuklardan daha farklı tepkiler verdiklerini göstermektedir (Chase-Lansdale vd, 1995: 1614-1634, Wallerstein ve Kelly, 1980). Cooney ve arkadaşları (1986), ergenlerin, boşanmadan daha az etkilendiklerini, bu durumda ise ergenlerin yaşananları daha iyi anlamalarının, daha olgun ve bağımsız olmalarının etkili olabileceğini vurgulamaktadır. Benzer şekilde, Weiss (1979), boşanma sonrası yaşanan deneyimlerin ergenler açısından daha kolay baş edilebilir olduğunu, çünkü bunların, anne-babaların yol göstericiliğine gerek kalmadan yaşamlarını sürdürebildiklerini belirtmektedir. Ergenler, okul öncesi ve okul çağı çocuklarına oranla anne-babalarına daha az bağımlı olduklarından, boşanma sonrası kaygı ve stres içinde olan ebeveynlerine daha az yönelmekte ve böylece boşanmadan daha az etkilenmektedirler (Akt: Özen, 1998: 30-31). Boşanmanın ergenler üzerindeki etkilerine bakıldığında, bütün ergenlerin boşanmadan olumsuz yönde etkilenmediklerine yönelik araştırmalar varsa da (Reinhardt 1977: 21-23, Weiss 1979:111-127, Kurdek ve Siesky, 1980: 339-377) boşanmanın, ergenlerin çoğunun akademik, sosyal ve duygusal gelişimleri üzerinde olumsuz etkiye sahip olduğuna ilişkin pek çok bulgu vardır (Wallerstein, 1984: 443-459, Amato ve Booth, 1991: 895-914, Amato ve Keith, 1991b: 43-58). Boşanma konusunu tartışma veya kabul etmede zorlanan ergenler, uygunsuz davranışlarda bulunabilirler. Bu durumdaki ergenler okul asma, yasadışı işlere karışan gençlerle arkadaşlık etme ya da intihar etme gibi isyankâr ve tehlikeli davranışlara yönelebilirler (Kasatura, 2003: 325). Boşanma ile birlikte ergenler hâlihazırda akademik ve sosyal problemlere (utangaçlık, gelişimsel bozukluklar, dürtülerini kontrol etmede yetersizlik vb) sahiplerse bu durum ergenlerin daha ileri düzeyde psikolojik problemler yaşama riskini arttırabilir (Morganett, 2005: 17). Ergenler ebeveynlerinin boşanmasına öfke ile birlikte utanç ve sıkıntı duyarlar. Gelecekle ilgili kaygılarından dolayı ekonomik durumu düşünürler (Smith, 1990: 107-118).

Wallerstein ve Kelly (1980), ergenler ile yaptıkları çalışmalarda, ergenlerin ebeveyn boşanmasına iki farklı şekilde tepki gösterdiklerini gözlemlemiştir. Birinci grup agresif davranışlar göstermekte ve kendinden daha küçük çocuklarla zaman geçirmektedir. Okul devamı ve başarısındaki düşmeler, zihinlerini bu konuyla aşırı

meşgul etmeleriyle ilişkilendirilmektedir. İkinci grup ise anne-babalarından bağımlılık gereksinimlerini karşılayamamakta, hazır olmasalar bile bağımsız olmaya çalışmaktadır. Bunun sonucunda erkeklerde anti- sosyal davranış ve suça yönelik davranışlar gelişirken, kızlarda arkadaşlarına bağımlılık ve cinsel ilişkiye erken başlama gibi davranışlar geliştiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Boşanmanın cinsiyete bağlı olarak çocuklar üzerinde yarattığı etkilere bakıldığında ise, bu etkilerin genelde kız ve erkekler açısından farklılıklar gösterdiği görülmektedir. Bir çok araştırma, okul öncesi dönemindeki erkeklerin, kızlara oranla daha fazla gelişimsel bozukluklar gösterdiği ve bu problemlerin daha uzun sürdüğünü göstermiştir (Emery, 1982: 310-330, Hetherington vd, 1978: 149-176, Wellerstein ve Kelly 1980). Erkek çocuklar daha çok dışa yönelim türü davranış problemleri gösterirken; kız çocukları daha çok içe yönelim türü davranış problemleri göstermektedirler (Hess ve Camara, 1979: 79-96, Emery,1982: 310-330, Hetherington vd, 1985: 518-530, Kelly, 1988: 119-140, Studer, 1993: 219-227, Aydın, 2005: 31).

Amato (2001) boşanmış aile çocukları üzerinde yaptığı çalışmasında, erkeklerin kızlara oranla daha çok davranış problemleri gösterdiğini bulmuştur. Bu davranış problemleri erkek çocuklarında yaşa bağlı olarak değişiklik göstermektedir. İlköğretim döneminde, erkek çocuklarında davranış problemleri gözlemlenirken, ortaöğretimde ilk başlarda davranış problemi gözlemlenmekle birlikte sonraki yıllarda bu etki azalmaktadır. Ergenler üzerinde yapılan araştırmalarda, boşanmanın içe (kaygı, depresyon gibi) ve dışa (saldırganlık gibi) yönelim türü problem davranışlara neden olduğu, özellikle dışa yönelim türü problem davranışların daha çok erkek ergenlerde görüldüğü göze çarpmaktadır (Harold ve Conger, 1997: 333-350, Emery,1982: 310-330, Thomas vd, 1996: 884-894). Konuyla ilgili olarak yapılan iki yıllık bir izleme çalışması sonucunda, boşanma sonrası, kız çocukların sosyal, duygusal ve akademik yönden düzelme gösterdikleri; erkek çocukların ise, bu alanlarda daha da bozulma gösterdikleri belirtilmektedir (Amato, 2000: 1269-1287).

Block ve arkadaşlarının (1986), yaptıkları araştırmada, boşanmadan sonra erkek çocuklarda atılganlık ve saldırganlık davranışları görülmesine rağmen, kızlarda boşanmanın etkisinin daha az olduğu görülmüştür. Yine bu konuda yapılan araştırma bulgularına bakıldığında boşanmanın, kız ve erkek çocuklarını aynı şekilde etkilemediği; kız çocuklarının, boşanma sonrası bu duruma daha kolay uyum

göstermelerine karşın, erkek çocukların, daha fazla davranış bozukluğu, saldırganlık ve kişilerarası ilişki problemleri gösterdikleri görülmektedir (Hetherington, 1979: 851-858, Amato, 2000: 1269-1287). Erkek çocukları, yaşadıkları olumsuz duyguları doğrudan çevrelerine yansıtırlken; kız çocuklarının, öfke duygularını daha örtük biçimde yansıtırlıkları görülmüştür (Spigelman vd, 1991: 438-452). Ayrıca, boşanma, genellikle babanın evden ayrılmasıyla sonuçlandığı için, cinsiyete uygun model eksikliği yaratan bu olayın, erkek çocukların uyumunu olumsuz yönde daha fazla etkilediği, depresyon, karşı koyma ve dürtüsel hareket etme gibi belirtileri içine alan olumsuz davranışları daha fazla gösterdikleri belirtilmektedir (Harold ve Conger, 1977: 333-350, Hetherington, 1979: 851-858, Emery, 1982: 310-330, Hoyt vd, 1990: 26-32, Reid ve Crisafulli, 1990: 105-117, Jennings vd, 1991: 67-79). Aynı şekilde Webster-Stratton (1989), boşanmış anne-babaların erkek çocuklarında davranış problemlerinin, kız çocuklarına göre daha yoğun olduğunu gözlemlemiştir. Emery (1988), yaptığı çalışmasında boşanmanın, erkek çocuklarda olduğu gibi kızlarda da olumsuz duygulara yol açtığını fakat, kızların duygularını daha çok toplumun beklentilerine uygun olarak yaşamalarından dolayı daha az davranış problemi gösterdiklerini belirtmiştir.

Alanyazında sınırlı sayıdaki araştırma bulgusu ise, cinsiyet faktörünün boşanmanın çocuklar üzerinde yaratabileceği olumsuz etkiler açısından bir farklılık yaratmadığını göstermektedir (Mechanic ve Hansell, 1989: 105-116, Weiner vd, 1995: 75-95). Bir grup araştırma bulgusu ise, boşanmaya verilen tepki farklılığının sadece cinsiyete bağlanamayacağını, problemin türü, boşanmanın üzerinden geçen süre, yaş gibi değişkenlerin de göz önünde bulundurulması gerektiğini öne sürmektedir (Spigelman vd, 1991:438-452, Doherty ve Needle,1991: 328-337, Zaslow, 1989: 118-141).

Ergenlerin anne-baba boşanmasından etkilenme düzeylerinde anne-baba eğitim düzeylerinin de etkisi olacağı düşünülmektedir. Alanyazın incelendiğinde doğrudan anne-babası boşanmış ve boşanmamış aile çocuklarındaki öfkeyi anne-baba eğitim düzeyine göre ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ancak anne-babası boşanmış ve boşanmamış ergenlerin benlik imgelerinin karşılaştırıldığı bir çalışmada annenin eğitim düzeyi ergenlerin benlik imgesi üzerinde etkili olurken, babanın eğitim düzeyinin ergenlerin benlik imgesi üzerinde etkili olmadığı bulunmuştur (Sönmez, 2001: 126-131). Anne-babası boşanmış ve boşanmamış çocukların depresyon düzeylerini

inceleyen başka bir çalışmada ise anne-baba eğitim düzeylerinin çocukların depresyon düzeylerini etkilemediği görülmüştür (Karakuş, 2003: 43). Ergenlerin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzlarının anne-baba eğitim düzeyi ile ilişkisine bakılan çalışmalarda ise farklı bulguların olduğu dikkat çekmektedir. Ergenler üzerinde yapılan bir araştırmada anne-baba eğitim düzeyinin ergenlerin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzlarında anlamlı bir farklılığa neden olmadığı (Olmuş, 2001: 110-147) başka bir araştırmada ise anne-baba eğitim düzeyinin öğrencilerin öfke ifade tarzlarında anlamlı bir farklılığa neden olduğu bulunmuştur (Baygöl, 1997: 40-55).

Yukarıda yer verilen araştırma bulgularında da görüldüğü gibi, boşanmış anne-baba çocukları, anne-babası boşanmamış çocuklara oranla daha fazla sosyal, akademik ve davranış problemleri yaşamaktadırlar. Bununla birlikte, bu olumsuz etkilere neden olan faktörlerin sadece boşanma olmadığı; boşanma öncesi ve sonrasındaki yaşantıların da belirleyici etkileri olduğu söylenebilir. Ayrıca farklı gelişim dönemlerinde boşanmanın etkilerinde o döneme özgü gelişimsel özelliklerin ve ihtiyaçların da belirli bir rol oynadığı düşünülebilir. Boşanmanın çocuklar üzerindeki etkileri her ne kadar açıklanmaya çalışılsa da boşanmanın etkileri konusunda genellemeler yapmanın mümkün olmadığı görülmektedir. Çünkü her boşanma olayı, kendine özgü, karmaşık ve çok yönlüdür (Mangır ve Alisinanoğlu, 1993: 1310). Bununla birlikte, boşanmanın çocuklar için strese neden olan zorlayıcı bir yaşantı olduğu sonucuna varılabilir.

2.3 ÖFKE

Öfke her bireyin yaşadığı temel ve evrensel bir duygudur. Alanyazında öfke ile ilgili birçok tanım bulunmaktadır. Öfkeyle ilgili tanımların bazıları şunlardır:

Öfke, haz dünyasını engelleyecek her durum, olay ve kişi karşısında ortaya çıkan duygudur (Baltaş ve Baltaş, 1987: 27). Gençtan (2000) ise, öfkeyi hakkımız olanı alamadığımızda ya da önem verdiğimiz bir insan beklentilerimiz doğrultusunda davranmadığında yaşadığımız bir duygu olarak tanımlamış ve öfkeyi hayal kırıklığıyla eşdeğer görmüştür. Kısaç'ta (1999) öfkeyi bireyin istek, ihtiyaç ve planlarının engellenmesi ve karşılaştığı farklı durumların haksızlık, adaletsizlik ve kendine yönelik bir tehdit olarak algılaması sonucunda kendini savunmak ve karşıdakini uyarmak amacıyla ortaya koyulan temel bir duygu olarak tanımlamıştır. Diğer bir tanım göre ise öfke, insanın rahatsız edici bir duruma, bir olaya ya da bir kişinin davranışlarına karşı

gösterdiği heyecan türü bir tepkidir (Velioğlu vd, 1991: 18). Sharkin (1988) ise öfkeyi, kişinin günlük yaşam içerisinde kaçınılmaz olaylar karşısında gösterdiği doğal bir tepki ve enerji olarak tanımlamıştır. Novaco (1998)'ya göre ise öfke; hoş olmayan bir olayın kaynağı olarak algılanan kişi ya da duruma yönelik düşmanlığın uyarılması olarak öznel olarak yaşanan olumsuz bir duygudur (Akt.Çivitci, 2007: 99-109).

Tanımlara bakıldığında öfkenin, kişinin engellenmesi, haksızlığa uğraması, beklentilerinin gerçekleşmemesi durumlarında göstermiş olduğu doğal ve evrensel bir tepki olduğu görülmektedir. Öfke olumsuz bir duygu olarak kabul edilirse de, kişiyi zor, tehlikeli durumlara hazırlayıcı ve koruyucu özelliktedir. Öfke, doğal bir duygudur. Ancak öfkenin şiddeti, kontrolü ve ifade edilme biçimi, kişinin ruh sağlığı ve toplumsal uyumunu belirleyici olmaktadır (Aydın, 2005). Novaco da (1975), öfkenin yararlı yanlarının olduğunu belirtmiş ve bunları şöyle sıralamıştır:

1. Öfke kişiye enerji verir.
2. Öfke bir işarettir.
3. Başkalarına karşı olumsuz duyguların ifadesini kolaylaştırır.
4. Dışsal çatışma sonucunda ortaya çıkan anksiyeteyi değiştirerek egoyu savunur.
5. Öfke bir haklılık algısıdır (Akt: Annak: 2002: 20).

Spielberger, öfkeyi sürekli öfke ve durumsal öfke olarak iki boyutta ele almaktadır. Durumsal öfkenin, amaca yönelmiş davranışın engellenmesi veya haksızlık algılanması karşısında gerginlik, kızgınlık, sinirlilik, hiddet gibi duyumsamaların yaşandığını yansıtan bir duygu durumu olduğunu belirtmektedir. Sürekli öfkeyi ise durumsal öfkenin genelde ne sıklıkla yaşandığını yansıtan bir kavram olarak tanımlamaktadır (Akt: Özer, 1993: 12-25).

Öfke her insanın yaşadığı bir duygu olsa da, bu duyguya yol açan nedenlerin farklılaştığı görülmektedir. İnsanları öfkelendiren nedenlerin başında engellenme, önemsenmeme, aşağılanma, keyfi bir davranışla karşılaşma, haksızlığa ve saldırıya uğrama, psikolojik yönden hakarete uğrama ve fizyolojik yönden bedensel saldırıya uğrama gelmektedir (Atkinson vd, 1996: 232). Averill'e (1983) göre kıskırtma da öfkeye neden olabilir. Öfkeye neden olan diğer etkenler ise, rahatsız edici ve hoş olmayan uyarın, memnuniyetsizlik, kişisel haklara ve benliğe saygı gösterilmemesi ve kabul edilen sosyal normların ihlal edilmesidir. (Akt: Kısaç, 1999: 63-74). Trower ve arkadaşları (1989) ise, öfkenin üç ana kaynağı olduğunu belirtmişlerdir:

1. Kişinin bir amaca ulaşırken engellenmesi;
2. Kişisel kuralların çığnenmesi ve yıkılması;
3. Kişinin öz saygısının başka insanlar ve kuruluşlar tarafından tehdit altında kalması öfke duygusunu ortaya çıkarmaktadır (Akt:Akgül, 2000: 15).

Bu sebepler arasında engellenme en yaygın ve en önemli sebep olarak görülmektedir (Bilge, 1997: 75). Engellenme, kişinin ulaşmak istediği bir amaca ulaşması ya da ihtiyaçlarının karşılanması önlendiğinde yaşadığı olumsuz bir duygudur (Cüceloğlu, 2000: 279).

2.3.1 Farklı Kuramlara Göre Öfke

Farklı kuramlar öfke davranışını farklı biçimlerde açıklamaktadır. *Psikoanalitik yaklaşım* öfke davranışının altında yatan güçlerin bilinç dışında gizlenmiş olduğunu ve doğuştan getirildiğini belirtmekte ve saldırganlıkla öfke arasında bir ayırım yapmamaktadır. Freud, saldırgan davranışın ifade edilmemesi durumunda belirli türden bir enerji olarak içimizde kalacağını savunmuş ve birçok davranış bozukluğunun, ifade edilememiş saldırganlık eğiliminden kaynaklandığını belirtmiştir (Cüceloğlu, 2000: 314).

Bilişsel davranışçı kuramcılar, öfkenin oluşumunda bilişsel süreçlerin önemini vurgulamaktadırlar. Buna göre bireyin algılamaları, değerlendirmeleri ve beklentileri öfke duygusunun ortaya çıkmasında belirleyici rol oynamaktadır (Edmondson ve Conger, 1996: 267). Akılcı Duygusal Yaklaşım kuramın da Albert Ellis, duygu ve tepki oluşumunu ABC modeli ile açıklamaktadır. A harekete geçiren olaydır, bir gerçeği ya da durumun varlığını ya da kişinin davranışını veya tutumunu içerir. B kişinin A hakkındaki inançlarından ve sözel olarak ifade ettiklerinden oluşur. C sonuç veya kişinin duygusal tepkisidir. Kısaca söylemek gerekirse düşünceler duyguları, duygular da davranışları belirlemektedir. İnsanların kendi kendilerine söyledikleri, aslında onların düşünce ve duygularıdır ya da duyguları ve düşünceleri haline gelmektedir. Ellis, bireyin bilişsel yapısının temelindeki akılcı olmayan düşünce yapısının öfke duygusunun yaşanmasında etkili olduğunu belirtmiştir (Nelson-Jones, 1982: 48-50).

Ellis, ruhsal bozuklukların temelinde mantıksız inançların olduğunu ve bu mantıksız inançların da dört temel özelliğinin olduğunu vurgulamıştır.

1. Meli/Malılar ya da Talepkarlık,

2. Abartma/felaketleştirme,
 3. Engellenmeye toleransın olmaması,
 4. Kendine ya da başkasına ilişkin olumsuz ve genelleyici değerlendirmeler yapma.
- Wilde (1996), bunların içinden meli/malılar olarak adlandırılan ve aslında bir tür talepkarlık olan türün, öfkeye neden olan birincil inanç, diğerlerinin ise öfkeye sadece katkıda bulunan ikincil inançlar olduğunu belirtmiştir. Diğer üç inanca ikincil inançlar demesinin nedenini, bunların suçun ya da kötülüğün doğasına odaklanmaya eğilimli olmalarıyla açıklamıştır (Kassinove ve Sukhodolsky, 1995, Rubin, 1986, Akt: Tekinsav Sütçü, 2006: 19-21). Mantıksız inançlar olan hatalı ve olumsuz düşünce biçimleri kişinin öfke hissettiği durumlarda daha yoğun olarak yaşanabilmektedir (Clark ve Fairburn, 1997: 250-251).

Sosyal öğrenme kuramı ise öfke tepkilerinin kişinin ait olduğu kültür içinde öğrenildiğini, çevresel faktörlerin öfke ifadesinin ve davranışlarının oluşmasında önemli etkisinin olduğunu savunmaktadır. Bu kuramda öfke; gözleyerek öğrenme, taklit, özdeşleşme, kopyalama ve rol alma yoluyla öğrenilir (Johnson, 1972, Akt: Kısaç, 1999: 63-74). Sosyal kuramcılara göre öfkenin yaşanmasında sosyal yapılandırmaların etkisi büyüktür. Bu nedenle öfkenin ifade edilmesinde cinsiyet farklılıkları bulunmaktadır. Bu farklılık toplumdaki erkeklik ve kadınlık rol algılamalarından kaynaklanmaktadır. Erkekler duydukları öfkeyi açıkça ifade ederken, kadınların öfkelerinin bilincine varmaları ve öfkelerini ifade etmeleri engellenmiştir (Kenndy, 1992: 154-153).

Biyolojik kuram ise, öfke ve saldırgan davranışın nedeni olarak merkezî sinir sistemi ve endokrin sistem olmak üzere organizmanın işleyişindeki bozuklukları sorumlu tutmaktadır (Johnson, 1972, Akt: Kısaç, 1999: 63-74). Duyguları biyolojik yapı ile açıklayan James-Lange kuramı, bedenin çevrenin belirli özelliklerine tepkide bulunduğunu ve bedenin bu tepkilerin farkına varması sonucunda heyecan duyduğunu belirtmektedir (Cüceloğlu, 2000: 266).

2.3.2 Öfkenin Boyutları

Öfkenin farklı boyutları vardır. Öfkenin *fiziksel boyutu*; bireyin herhangi bir engellenme ya da öfke uyandıran bir durum ile karşılaştığında bedeninde meydana gelen bir takım fizyolojik ve fiziksel değişiklikleri içermektedir. Organizmada hipotalamus ve limbik sistem gibi duygu ve heyecanlarla ilgili merkezler

bulunmaktadır. Solunum, kalp atışı, hormonlar ve birçok duygusal tepkiyi kontrol eden hipotalamus, öfke üzerinde de etkili olmaktadır. Öfke belirtileri, adrenalin ve noradrenalin hormonlarının bileşimi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Adrenalin hormonları sempatik sinir sisteminin etkisindeki bütün organları harekete geçirir. Kalbi uyarır, kalp damarlarını genişletir, midedeki kan damarlarını daraltır ve sindirimi yavaşlatır. Adrenalin seviyesinin belli bir sınırdan daha yükseğe çıkması çok fazla heyecanlanmaya sebep olur, bu da konsantrasyonu ve performansı etkiler (Tavris, 1982: 86-90). Tüm bu bedensel ve fizyolojik değişiklikler bireyin kontrolü dışında, doğal bir şekilde, kendiliğinden ortaya çıkmaktadır (Balkaya, 2004: 109-126).

Öfkenin *bilişsel boyutu*; atıf, tutum, dikkat ve bellek gibi öğeleri içermektedir. Bilişsel yaklaşıma göre duygu ve düşünceler birbiriyle yakından ilişkilidir. Bu nedenle çoğu zaman duygu ve düşünce birbirine karışabilir aynı şeyler haline gelebilirler. Öyle ki bir kişinin düşüncesi duygusu, duygusu düşüncesi haline gelir. Böylece hem düşünce hem de duygu kendi kendine konuşmaya veya içselleştirilmiş cümlelere dönüşebilir (Nelson-Jones, 1982: 48, çev: Akkoyun). Bu duyguların yaşanmasında kişinin algılamaları önemlidir. Bilişsel yaklaşımlar öfke, kaygı gibi duyguları açıklamakta duygu ve düşünce arasında ki ilişkiye ya da duygu ve düşünce arasındaki nedenselliğe bakmaktadırlar. Bilişsel yapının, duygusal yaşantının oluşumu ile ilgili temel olarak sorduğu üç soru vardır. Birincisi, kişinin dünyayı düşünüş biçiminin duygusal yaşantıya neden olup olmadığı, ikincisi, topyekün duygusal sistemin ne gibi bir bilişsel alt yapıyla açıklanabileceği ve üçüncüsü de tek tek duyguları birbirinden ayıran bilişsel ayırımın ne olduğudur (Özer, 1994: 12-25, 2003: 17).

Öfkenin *duygusal boyutunda* huzursuzluk ve gerginlik tepkileri gözlenmektedir. Bununla birlikte öfke sadece can sıkıntısı, huzursuzluk ya da hayal kırıklığı değildir. Öfke; engellenme, gerginlik, huzursuzluk ve kızgınlık gibi pek çok duygunun bileşimi olduğundan, kişiyi yaşadığı durumda çaresiz bırakan ve bir yandan sessiz bir tavır gibi kişinin içine kapanmasına yol açan, diğer yandan ise diğerlerine karşı kin ve düşmanlık beslemeye neden olan bir duygudur (Eggert, 1994: Akt: Akdoğan, 2007: 38-43).

Öfkenin *davranışsal boyutu* ise açık motor davranışlar ve sözel ifadelerdir. Algılanan ve yaşanan öfke karşısında bireyler uyarıcının türüne ve sahip oldukları bilişsel yapılarına göre çeşitli tepkiler ortaya koyarlar. Kişi yaşadığı bu duyguyu üç şekilde, içe yöneltme, dışa yöneltme ve kontrol etme olarak göstermektedir. Bazı

bireyler içinde bulunduğu toplumun ve sosyal sistemin etkisiyle öfkelerini bastırma veya içine atma ya da kontrol etme yoluna giderlerken, bazıları da bunu çeşitli şekillerde ortaya koymaya veya öfkelerini dışa vurmaya çalışırlar (Kısaç, 1999 :63-74).

Öfke duygusunu bazı kişiler o anda fark ederken bazı kişiler de durum sona erdikten sonra fark edebilir. Bazı kişiler bu duyguyu öylesine bastırır ki, yaşam boyu kişinin bilincine ulaşmayabilir. Öfke duygusunu yaşadığımız kişi, yitirmekten korktuğumuz veya bizi sevmesini istediğimiz biri ise, bu duygu bastırılarak dışarıya yansıtılmaz. Bazen de tam tersi bir durum olabilir; öfke, ne olursa olsun yitirmeyeceğimizi düşündüğümüz kişilere yöneltilir. Bunlar da genellikle aile bireyleri olmaktadır (Baygöl, 1997: 8).

Katharsis teorisine göre öfke ifade edilmediğinde kişiye psikolojik olarak zarar verir. Birey öfkesini ifade etme yoluyla düşmanlık içeren duygulardan arınır. Freud'a göre duygusal tepkiler ifade edilene kadar güçlüdür ve öfke duygusunun ifade edilmesinin reddedilmesi, insanın içinde kalan yıkıcı duygulara yol açar. Bu da kişide zamanla psikolojik semptomlara dönüşebilir (Annak, 2002: 32).

Öfke insanların temel duygusu olmasına rağmen çoğunlukla uygun olmayan şekillerde ifade edilir. Birçok insan öfkesini ya bastırarak ya da en küçük tahrikle patlayarak sağlıksız bir şekilde ifade etmektedir (Morganett, 2005: 183). Öfke duygusu ortaya çıktığı anda, bazı bireyler tepkilerini fiziksel ya da sözlü saldırıda bulunarak ortaya koyarlar. Bazı bireyler ise, öfkelenedikleri zamanlarda edilgen ve dolaylı saldırganlığı tercih ederler ya da geri çekilme davranışı gösterebilirler. Bu durum "Öfke duygusunun her zaman saldırgan davranışa yol açacağı" biçimindeki yargının doğru olmadığını ortaya koyar. Öfke yaşantılarının sonucunda saldırganlığın ortaya çıkması beklenebilir, fakat saldırgan davranış tek seçenek değildir, diğer davranış olasılıkları da bulunmaktadır. Bireyin öfkelendiği zaman nasıl hareket edeceği; bireyin o anda içinde bulunduğu konumu, konumla ilgili genel durum, kültürel normlar, öfkenin şiddeti, benzer durumlarla ilgili daha önce geçirilen yaşantılar, öfke öncesi bireyin içinde bulunduğu durum gibi pek çok etmene bağlı olarak farklılık gösterir (Akt: Özmen, 2004: 15-20).

Sonuç olarak öfkenin insanların temel duygularından biri olduğu görülmektedir. Öfke genellikle olumsuz bir duygu gibi algılsa da aslında uygun şekilde ifade

edilmesi kişileri psikolojik olarak rahatlatmaktadır. Bu durumda sorun öfke duygusu değil bunun nasıl, kimlere ve ne şekilde yansıtıldığıdır. Aynı zamanda öfke duygusunun yoğunluğu ve şiddeti de önemlidir.

2.3.3 Ergenlerde Öfke

Çocukluk ile erişkinlik arasında bir geçiş dönemi olarak tanımlanan ergenlik, “adolescence” kelimesinin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Adolescence (ergenlik) büyüme ve olgunlaşma anlamına gelmektedir. Ergenlikte çocukluktan erişkinliğe geçerken çeşitli fizyolojik, psikolojik ve sosyal değişiklikler yer almaktadır (Aydın, 2005: 173).

Erikson bu dönemi kimlik bulma ve “ben kimim?” sorusuna yanıt arama dönemi olarak tanımlar. Kimlik tanımında cinsiyet rolleri, meslek ve ideolojik (dini, politik) inançlarının önemli olduğunu vurgulamaktadır. O’na göre erinlik ve ergenlik dönemi ego kimliği ve rol kargaşasıdır (Akt: Akdeniz, 2007: 11).

Ergenlik döneminde; bebeklik ve çocukluk dönemine oranla daha karmaşık öfke sebepleri vardır. Ergenlik dönemine girmenin yol açtığı biyolojik ve psikolojik değişiklikler, ergenin bağımsız davranışlarını artırır. Böylece anne babadan ayrılmak, bağımsız ve ayrı bir kimlik edinme isteği o güne kadar kurulmuş olan dengeyi bozar. Ancak tek başına kalmanın verdiği güvensizlik ve kaygılar, bağımsızlık isteğine rağmen halen yetişkinlerin desteğine duyulan ihtiyaç, bunun yanı sıra akran ve arkadaş grubunun değerleri ve kurallarının öncelik kazanması ve onlardan gelen baskılar ve yönlendirmeler ergenin çatışma ve öfke yaşamasına neden olur (Akt: Aytek, 1999: 4). Ergenler için öfkeyi tetikleyen uyarıcılar genellikle toplumsal uyarıcılardır. Bunun yanı sıra sosyal engellenmeler ve yaşanan düş kırıklıkları da ergenlerde öfkeye neden olur. Fiziksel hareketinin ve sosyal etkinliklerinin kısıtlanması, engellenmesi, egosuna yönelik eleştiriler, reddedilme ergeni öfkelendirebilmektedir (Rice, 1975: 128-129). Bunun yanı sıra iğneleyici sözler, büyüklük taslanması, diğerlerince hor görülme ergenlerin öfke nedenleri arasında sayılabilir Ergenlik döneminde engellenmeyle birlikte fiziksel görünüm ile ilgili yetersizlik duygusu da öfke yaratmaktadır. Ayrıca bu dönemde ergenin duyguları çok çabuk değişmektedir. Mutlu olan ergen bir süre sonra sıkılır, kızıp öfkelenebilir, kin ve nefret duyabilir (Morgan, 1991: 230).

Yaşadıkları öfkeye karşı ergenler somurtmak, saldırgan davranışlar sergilemek, çatışmak, sakin davranmak, küfür etmek, başkaldırmak, kavga etmek ve öfke nöbetleri geçirmek gibi tepkiler göstermektedirler (Rice, 1975: 128-129). TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumunun (1997) ergenlerin sorunlarıyla ilgili yaptıkları araştırmasında, ergenlerin yaklaşık yarısının öfkelendiklerinde kızıp bağırarak tepki verdiklerini göstermektedir. Ergenlerin incinmeye karşı tepkileri genellikle sözel olmaktadır. Eğer öfkeye yönelik bastırılmış tepkiler, kişinin kendine dönerse, bunlar kendini eleştirme, kendi kendini suçlama, başarısızlık korkusu ve kendine acıma şeklinde olmaktadır (Alschuler ve Alschuler, 1984: 26-29).

Öfke ifade etme biçimleri ergenlerin yaşadıkları ortama ve etkileşimde buldukları kişi ve çevrelere göre farklılıklar gösterebilir. Sosyal öğrenme ve model olarak öğrenme teorilerine göre ergenlerdeki öfke ifade tarzları, içinde doğup büyüdüğü ailenin yapısı ile ilişkilidir. Çocuğun içinde bulunduğu aile ortamı, ailedeki rolü, anne-babasıyla ilişkileri ve bütün bunları nasıl algıladığı kişilik gelişimiyle yakından ilgilidir (MacKinnon ve Lofquist, 1996: 490). Çünkü öfke duygusunu yaratan durum ve olaylarla bu duyguların dışa vurumu anne-baba ve ailedeki diğer yetişkinlerin taklit edilmesi ile öğrenilir. Bu nedenle ergenlikte öfke en yoğun şekilde, aile içinde yaşanmaktadır. Ergenin öfkesi çoğunlukla, aile içinde öfke patlamaları şeklinde ani ve sert olmaktadır (Deniz vd, 2006: 133-159). Öfkenin her durumda dışa vurulmasının olumlu bir davranış olmadığı yine aile ve yakın çevrenin etkisi ile çocuğa ve ergene kazandırılır. Böylece ergen öfkesini ne zaman kimlere karşı dışa vuracağını, ne zaman da bastıracağını bilerek yetişir. Türk kültüründe erkeklerin öfke duygularını saldırganca söz ve hareketlerle dışa vurması kızlara göre daha çok teşvik görmektedir. Çocuk ve ergenin yaşı da öfkenin dışa vurumunda ebeveyn tutumlarını etkiler. Ergenler büyüdükçe öfkelerini açığa vurma bakımından daha fazla hoşgörü görürler (Kulaksızoğlu, 1998: 66-207).

Bütün bu bulgular değerlendirildiğinde boşanmanın çocuklar üzerindeki etkileri konusunda gerek yurt içinde gerekse yurt dışındaki çalışmalarda farklı bulguların olduğu göze çarpmaktadır. Ayrıca bu konuda yurt içindeki çalışmalarında yurt dışındaki çalışmalara göre daha sınırlı sayıda olduğu da dikkat çekmektedir. Oysa araştırmalar ülkemizde de boşanmanın gittikçe artan bir durum olduğunu göstermektedir. Yine ebeveynlerinin boşanması sonucunda ergenlik döneminde yaşanan öfke duygusunun

ergende ki öfkeyi etkileyip etkilemediğiyle ilgili yurt dışında sayılı çalışma olduğu yurt içinde ise doğrudan böyle bir çalışmanın olmadığı görülmüştür

2.4 İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Bu bölümde boşanmanın çocuklar üzerindeki etkileri ve boşanmış aile çocuklarında öfke ile ilgili yurt içi ve yurt dışındaki araştırmalara yer verilmiştir.

2.4.1 Boşanmanın Çocuk Üzerindeki Etkileri İle İlgili Yurt Dışı Ve Yurt İçinde Yapılan Bazı Çalışmalar

Alanyazın incelendiğinde boşanmanın çocuklar üzerindeki etkilerini farklı değişkenlere göre ele alan çalışmaların olduğu görülmektedir.

Hoyt ve arkadaşları'nın (1990), ilköğretim öğrencilerinden oluşan 49 anne-babası boşanmış ve 83 anne-babası boşanmamış öğrencilerin anksiyete ve depresyon düzeylerini inceledikleri çalışmada boşanmış anne-baba çocuklarının depresyon ve anksiyete düzeylerinin anne-babası boşanmamış çocuklara göre daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Anne-babası boşanmış ergenler üzerinde yapılan uzun dönemli boylamsal bir araştırmada, boşanmanın kız ve erkek çocuklarını boşanma sürecinin farklı evrelerinde etkilediği, erkek çocukların, boşanmadan sonraki dönemde kız çocukların ise boşanma öncesindeki dönemde olumsuz tepkiler gösterdikleri ve bu tepkilerin boşanma sonrasında da devam ettiği sonucu bulunmuştur (Dohert ve Needle, 1991: 328-337).

Spigelman ve Spigelman'ın (1991), 10-12 yaş grubundaki boşanmamış ve boşanmış ebeveynlerin çocuklarının depresyon ve kaygı düzeylerinde bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla Rorschach Testini kullanarak yaptıkları araştırma sonucunda, boşanmış aile çocuklarının duygusal üzüntü ve depresyon belirtilerinin boşanmamış aile çocuklarına göre daha yüksek olduğu bulunmuştur. Ayrıca boşanmış aile çocuklarının boşanmamış aile çocuklarına göre daha fazla psikolojik problem riski taşıdığı bulgusu elde edilmiştir. Aynı zamanda araştırmada yine boşanmış aileden gelen çocukların boşanmamış aileden gelen çocuklara oranla daha yüksek düzeyde düşmanlık, saldırganlık ve kaygı gösterdikleri bulunmuştur.

29 boşanmış (16 kız ve 13 erkek) ve 29 boşanmamış (17 kız ve 12 erkek) aileden gelen toplam 58 ergen üzerinde yapılan başka bir çalışmada ise, cinsiyet ve akademik performans düzeyi boşanma öncesi ve sonrasına göre karşılaştırılmıştır. Araştırma sonucunda anne-babası boşanmış erkeklerin, anne-babası boşanmış kızlara ve anne-babası boşanmamış erkeklere göre akademik başarılarının daha düşük olduğu görülmüştür. Diğer bir araştırma bulgusu ise, anne-babası boşanmış kızların boşanmanın başlangıcında ve sonraki süreçte akademik performanslarında bir azalma olduğu gözlemlenmiştir (Neighbors vd, 1992: 8449).

Lengua ve arkadaşları'nın (2000), 9-12 yaş grubundaki çocuk ve anneleriyle yaptıkları karşılaştırmalı çalışmalarında boşanmanın çocuklar ve anneleri üzerindeki etkilerine bakılmıştır. Araştırma sonucunda boşanan aile çocuklarının daha fazla uyum problemi yaşadıkları ayrıca daha fazla şiddet ve depresyon problemiyle karşı karşıya kaldıkları görülmüştür (Lengua vd, 2000, 234-244).

Richardson ve McCabe (2001), 11-17 yaş grubu arasında 91 anne-babası boşanmamış ve 76 anne-babası boşanmış ergenin psikolojik uyumlarını inceledikleri çalışmalarında anne-babası boşanmış ergenlerin anne-babası boşanmamış ergenlere göre daha düşük yaşam doyumuna sahip oldukları görülmüştür. Aynı çalışmada anne-babası boşanmış ergenlerin anne-babası boşanmamış ergenlere göre daha yüksek anksiyete, depresyon ve stres düzeylerinin olduğu bulunmuştur (Richardson ve McCabe, 2001: 467-489).

Riggio (2004), 401 anne-babası boşanmamış ve 165 anne-babası boşanmış olmak üzere toplam 566 genç yetişkin üzerinde aile içi çatışmaların ve boşanmanın uzun dönemli olumsuz sonuçlarını ve genç yetişkinlikteki sosyal etkilerine baktığı çalışmasında, boşanmış aile bireylerinin anneleriyle ilişkilerinin boşanmamış aile bireylerinin anneleriyle ilişkilerinden daha olumlu olduğunu; boşanmış aile çocuklarının baba ile ilişkilerinin ise boşanmamış aile çocuklarına göre daha kopuk olduğunu bulmuştur.

Malone ve arkadaşları (2004), yaptıkları uzun dönemli araştırmalarında cinsiyet ve yaşa bağlı olarak boşanmanın çocuklar üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Araştırma sonucunda anne-babası boşanmış çocukların anne-babası boşanmamış çocuklara göre daha fazla uyum problemi yaşadıkları görülmüştür. Ayrıca cinsiyete

göre kızlarda uyum problemlerinde yaşa göre bir farklılık görülmemesine rağmen erkeklerde yaşa bağlı olarak uyum problemlerinde farklılık bulunmuştur.

Çelikoğlu'nun (1997), boşanmanın çocukların benlik saygısına etkisini belirlemek amacıyla ilköğretim okulunda okuyan ve yaşları 9-13 arasında değişen 100 öğrenciyi kapsayan araştırma sonucunda, boşanmanın çocukların benlik saygısına olumsuz bir etkisinin olmadığı görülmüştür. Aynı şekilde kendilik değerlerinin sürekliliğinde, insanlara güvenme düzeyinde, eleştiriye duyarlılıklarında, depresif duygulanım düzeyinde ve anne-baba ilgi düzeylerinde de önemli farklar bulunmamıştır.

Bir başka araştırmada ise, boşanmanın gencin kişiliğine etkisi araştırılmıştır. Bunun için 15-21 yaşları arasında 60 kişiye Eysenck Kişilik envanteri uygulanmış ve boşanma öncesi aile yapısı (çekirdek ve geniş aile) ile gencin kişilik boyutları (Psikotisizm, Nörotisizm, Dışadönüklük ve İçedönüklük) arasında anlamlı ve güçlü bir ilişki olduğu görülmüştür. Çekirdek ailenin gencin kişiliğini geniş aileye göre daha olumlu etkilediği aynı zamanda gence ait sorunlarla (gençlerin boşanma sonrası yaşadıkları, mutlu olup olmamaları, hastalık ve kötü alışkanlıklarının olup olmamaları ile anne-babalarını olumlu ya da olumsuz değerlendirip değerlendirmemeleriyle) kişilik boyutları arasında güçlü ve anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Yaşadıkları ortamdaki mutlu olmayanlar ile anne-babalarını olumsuz değerlendiren, hastalık ve kötü alışkanlıkları olan gençlerde tam tersi özelliklere sahip gençlere göre daha olumsuz kişilik özellikleri gözlemlenmiştir (Karaoğlan, 1997: 89-119).

Özen (1998), yaptığı çalışmada eşler arası çatışma ve boşanmanın farklı yaş ve cinsiyetteki çocukların davranış ve uyum problemleri ile algıladıkları sosyal destek üzerindeki etkisini incelemiştir. Araştırma sonuçları, anne-baba çatışması ve boşanmanın çocukların psikolojik sağlıkları üzerinde olumsuz bir etkisinin olduğunu göstermiştir. Anne-babası çatışma yaşayan ve boşanmış anne-babaların çocuklarının, uyumlu bir ilişki içinde olan anne-babaların çocuklarına oranla daha fazla davranış ve uyum problemleri gösterdikleri ve kaygılı oldukları bulunmuştur. Aynı araştırma sonucuna göre çatışma yaşamayan anne-babaların çocuklarının, anne-babası çatışma yaşayan ve boşanmış aile çocuklarına göre çevrelerinden daha fazla sosyal destek algıladıkları gözlemlenmiştir.

Yapılan başka bir araştırmada ise ilköğretim düzeyinde 632 parçalanmış ve parçalanmamış aileye sahip çocukların öz kavram, depresyon düzeyleri ve akademik başarılarına bakılmıştır. Araştırmada Piers-Harris Çocuklar için Öz Kavram ölçeği ve Çocuklar için Depresyon ölçeği kullanılmıştır. Araştırma sonucunda parçalanmış aileden gelen öğrencilerin tam aileden gelen öğrencilere göre depresyon düzeylerinin daha yüksek olduğu bulunmuştur. Benzer şekilde akademik başarı açısından da tam aileye sahip öğrencilerin parçalanmış aile öğrencilerine göre daha yüksek düzeyde başarıya sahip oldukları görülmüştür (Aslıhan, 1998: 48-68).

Benzer şekilde, ilköğretim 4ve 5. sınıf öğrencilerinden oluşan 150 anne-babası boşanmış ve boşanmamış çocukların bazı değişkenlere göre depresyon düzeyleri karşılaştırılmış ve anne-babası boşanmış çocukların depresyon düzeylerinin anne-babası boşanmamış çocuklara göre daha yüksek olduğu görülmüştür (Aral ve Gürsoy, 2000: 27-56).

Anne-babası boşanmış ergenlerin benlik imgesi ile anne-babası boşanmamış ergenlerin benlik imgesini karşılaştırmak amacıyla 170 ergen üzerinde Offer Benlik İmgesi ölçeğini kullanarak yapılan başka bir çalışmada ise, anne-babası boşanmış ergenlerin benlik imgelerinin anne-babası boşanmamış ergenlerin benlik imgelerinden daha düşük olduğu bulunmuştur (Sönmez, 2001: 124-131).

Karakuş (2003), anne-babası boşanmış ve boşanmamış 9-13 yaş grubundaki 244 ilköğretim öğrencisinin depresyon düzeyleri ve okul başarısına yansımaya baktığı çalışmada, anne-babalarının boşanıp boşanmama durumlarına göre çocukların depresyon düzeyleri arasında anlamlı bir fark olmadığı ve anne-babası boşanmış çocukların okul başarı puanlarının anne-babası boşanmamış çocuklara göre daha yüksek olduğunu bulunmuştur.

Anne-babası boşanmış ve boşanmamış 9-13 yaşlarındaki çocukların kaygı düzeyi ve benlik saygılarına bakılan başka bir çalışmada ise, anne-babası boşanmış çocukların kaygı düzeylerinin anne-babası boşanmamış çocuklara göre daha yüksek olduğu; benzer şekilde anne-babası boşanmış çocukların anne-babası boşanmamış çocuklara göre benlik saygısının daha düşük olduğu bulunmuştur (Öztürk, 2006: 36-48).

Yurt içinde ve yurt dışında anne-babası boşanmış çocuklarla ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında değişken olarak genellikle benlik saygısı, davranış ve uyum problemi, akademik başarı, kaygı, anksiyete ve depresyon düzeyleri ele alınmıştır. Yurt dışında yapılan çalışmalarda boşanmanın çocuklar üzerinde genel olarak olumsuz bir etkisinin olduğu görülmektedir. Bu olumsuz etkiler genellikle psikolojik uyum, depresyon, kaygı, yaşam doyumu, akademik başarı ve stres düzeylerinde gözlemlenmektedir. Bu etkilerin aynı zamanda cinsiyete göre farklılaştığı, kız ve erkek çocukların boşanmadan aynı şekilde etkilenmediği görülmektedir. Yurt içinde yapılan araştırmalara bakıldığında ise araştırma bulgularının birbirleriyle çeliştiği gözlenmektedir. Bir araştırma anne-babası boşanmış çocukların benlik saygısının daha düşük olduğunu gösterirken başka bir araştırma bir fark olmadığını göstermektedir. Benzer şekilde bir araştırma anne-babası boşanmış çocukların depresyon düzeylerinin daha yüksek olduğunu gösterirken başka bir araştırma fark olmadığını göstermektedir. Aynı şekilde bir araştırmada anne-babası boşanmış çocukların akademik başarıları daha düşük bulunurken başka bir araştırmada, anne-babası boşanmış çocukların akademik başarıları daha yüksek bulunmuştur.

2.4.2 Boşanmış Aile Çocuklarında Öfke İle İlgili Yurt Dışı Ve Yurt İçinde Yapılan Bazı Çalışmalar

Alanyazın incelendiğinde yurt dışında boşanmış aile çocuklarında öfkeyi ele alan az sayıda çalışma olduğu yurt içinde ise doğrudan boşanmış aile çocuklarında öfkeyi ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Spigelman ve arkadaşlarının (1991), 10-12 yaş grubundaki boşanmış ve boşanmamış aile çocuklarının öfke, saldırganlık ve kaygı düzeylerinde farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla projektif testleri kullanarak yaptıkları çalışmalarında, boşanmış anne-baba çocuklarının boşanmamış anne-baba çocuklarına oranla daha fazla öfke, kaygı ve saldırganlık tepkileri gösterdikleri bulunmuştur. Cinsiyet açısından ise, saldırganlığın türü ve yönü açısından farklılık gösterdiği görülmüştür. Erkek çocukları, daha fazla dışsal saldırganlık ve savunma reaksiyonları gösterirken; kız çocuklarının, öfke duygularını daha örtük biçimde yansıttıkları bulunmuştur .

Spielberger ve Culbertson (1991), Amerika'da 179 lise öğrencisiyle yaptıkları çalışmada öfke ifadesi, öfke kontrolü ve depresyon arasındaki ilişkiyi incelemiştir.

Araştırma sonucuna göre tek ebeveynli öğrencilerin dışa yönelik öfkeleri ve depresyon düzeyleri anne-babası birlikte yaşayanlara göre daha yüksek bulunmuştur.

Mahon ve arkadaşlarının (2003), 24'ü boşanmış aileden gelen 24'ü boşanmamış aileden gelen ergenler üzerinde yaptıkları çalışmalarında, boşanmış ve boşanmamış aileden gelen ergenlerin öfke, anksiyete ve depresyon düzeyleri incelenmiştir. Araştırma sonucunda anne-babası boşanmış ergenlerin öfke düzeylerinin anne-babası boşanmamış ergenlere göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Anksiyete ve depresyon düzeylerinde ise anlamlı bir fark bulunmamıştır.

İstanbul'da 243 kız ve 176 erkek olmak üzere toplam 419 ergen üzerinde yapılan çalışmada ergenlerin aile içi psikolojik örüntülere göre sürekli öfke ve öfke ifade tarzları incelenmiştir. Araştırma sonucunda, aile ortamını birlik beraberliğin yoğun olarak yaşandığı bir ortam olarak algılayan ergenlerin, daha az öfkeye kapıldıklarını, duygularını daha sağlıklı bir biçimde ifade edebildiklerinden öfkelerini bastırıp içe yöneltmedikleri, dışarıya karşı da saldırgan ve öfkeli davranmadıkları ayrıca öfkelerini uygun şekilde kontrol edebildikleri görülmüştür (Olmuş, 2001: 109-147).

Annak'ın (2002), özel bir okulda öğrenim gören lise son sınıf öğrencilerinin kızgınlık düzeylerini çeşitli değişkenler açısından incelediği çalışmasında 226 kız ve 288 erkek öğrenci olmak üzere toplam 514 lise son sınıf öğrencisi araştırma kapsamında yer almıştır. Araştırmada lise son sınıf öğrencilerinin anne babalarının ayrı olup olmaması açısından sürekli öfke ve öfke ifade tarzlarında farklılık olup olmadığına bakıldığında anne babası ayrı olan öğrenciler ile anne babası bir arada yaşayan öğrenciler arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır (Annak, 2002: 60-80). Araştırmada anlamlı bir farklılığın bulunmaması, öğrencilerin sosyoekonomik düzeylerinin yüksek olmasından kaynaklanabileceği belirtilmiştir.

Bir başka çalışmada, ergenlerin sürekli öfke ve öfke ifade tarzları ile benlik ve akademik başarı değişkenleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmaya 191 erkek ve 148 kız olmak üzere toplam 339 ergen katılmıştır. Araştırma sonucunda, ergenlerin sürekli öfke düzeyi ve öfke ifade tarzlarında anne- babalarının birlikte yaşayıp yaşamamasına göre anlamlı düzeyde bir farkın olmadığı görülmüştür (Güleç, 2002: 71-117).

Yetiştirme yurtlarında yaşayan ergenlerin sürekli öfke ve öfke tarzı düzeyleri incelenen bir araştırmada ise, anne ve babası boşanmış olan ergenler ile anne-babası boşanmamış ergenlerin sürekli öfke ve öfke ifade tarzları arasında anlamlı düzeyde bir farklılaşmanın olmadığı görülmüştür (Deniz vd, 2006: 133-159).

Araştırmalara bakıldığında yurt dışındaki araştırma bulgularının birbirlerini desteklediği, yurt içi çalışmalarda ise farklı bulguların olduğu dikkat çekmektedir. Yurt dışındaki çalışmalara bakıldığında anne-babası boşanmış ergenlerin anne-babası boşanmamış ergenlere göre öfke düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Aynı zamanda ergenlerin öfkelerini ifade etme tepkilerinin cinsiyete göre farklılaştığı, erkeklerin öfkelerini daha çok dışsal saldırganlık ve savunma reaksiyonlarıyla gösterirken; kızların öfke duygularını daha örtük bir şekilde yansıttıkları bulunmuştur. Bununla birlikte ülkemizde doğrudan boşanmış aile çocuklarında öfkeyi ele alan bir çalışmaya rastlanmadıysa da, ergenlerin öfke ve öfke ifade tarzlarının incelendiği bazı araştırmalarda öfke ve öfke ifade tarzlarının anne-babaların boşanıp boşanmama durumlarına da bakılmıştır. Bu araştırmaların sonucunda farklı bulguların elde edildiği görülmüştür. Bu araştırmaların bazılarında anne-babası boşanmış ergenlerin daha fazla öfke yaşadığı bulunurken bazı araştırmalarda anlamlı bir farkın olmadığı görülmüştür.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM

Bu bölümde, araştırmanın modeli, verilerin elde edildiği evren ve örneklem, verilerin toplanılmasında kullanılan araçlar, veri toplama işlemi ve verilerin çözümlenmesinde uygulanan istatistiksel tekniklere ilişkin açıklamalara yer verilmiştir.

3.1 ARAŞTIRMANIN MODELİ

Bu araştırma, anne babası boşanmış ve boşanmamış lise öğrencilerinin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade (öfkeyi içte tutma, öfkeyi dışa vurma ve öfkeyi kontrol etme) tarzlarının cinsiyet, sınıf düzeyleri, anne-baba eğitim düzeyleri ve anne-baba tutumları açısından farklılık gösterip göstermediğini saptamaya yönelik ilişkisel tarama modeli bir çalışmadır.

3.2 ARAŞTIRMA GRUBU

Araştırma grubunu 2006-2007 eğitim-öğretim yılı Denizli il merkezinde ki 19 resmi liseye devam eden 816 öğrenci sınıf öğrencileri oluşturmaktadır.

Çalışma grubunu Denizli il merkezindeki 4 meslek lisesi (Atatürk End. Meslek Lisesi, Yusuf Batur End. Meslek Lisesi, Ticaret Meslek Lisesi ve Kız Meslek Lisesi N=274), 7 genel lise (Hasan Tekin Ada Lisesi, Denizli Lisesi, Anafartalar Lisesi, Kazım Kaynak Lisesi, Cumhuriyet Lisesi, Nevzat Ertan Lisesi, Mehmet Akif Ersoy Lisesi N=352), 7 Anadolu lisesi (Güzel sanatlar Anadolu Lisesi, Türk Eğitim Vakfı Anadolu Lisesi, Denizli Anadolu Lisesi, Lütfü Ege Anadolu Öğretmen Lisesi, Üçler Anadolu Lisesi, Mustafa Kaynak Anadolu Lisesi, Nevzat Karalp Anadolu Lisesi, N=192) ve 1 Fen Lisesi (Erbakır Fen lisesi, N=18) olmak üzere toplam 19 resmi liseye devam eden 14-18 yaş grubundaki 454 kız ve 382 erkek ve 383'ünü anne-babası boşanmış, 453'ünü anne-babası boşanmamış öğrenci olmak üzere toplam 836 öğrenci oluşturmaktadır. Öğrencilerin belirlenmesi aşamasında adı geçen okullara gidilerek

anne-babası boşanmış öğrenciler idareci ve psikolojik danışmanların yardımıyla tespit edilmiştir. Daha sonra tespit edilen bu öğrencilerin sınıflarından aynı sayıda ve aynı cinsiyette anne-babası boşanmamış öğrenciler tesadüfî örnekleme yoluyla seçilmiştir.

Araştırma grubundaki öğrencilerin okul türleri ve öğrenci sayıları Tablo 1 de gösterilmiştir.

Tablo 1 Anne-Baba Boşanma Durumu, Cinsiyet ve Okul Türleri Değişkenlerine Göre Dağılım

Okul	Cinsiyet	Anne-Baba Durumu		Toplam	
		Boşanmamış	Boşanmış		
Atatürk Meslek Lisesi	Cinsiyet	Kız	4	5	9
		Erkek	36	30	66
	Toplam		40	35	75
Hasan Tekin Ada Lisesi	Cinsiyet	Kız	24	17	41
		Erkek	11	8	19
	Toplam		35	25	60
Denizli Lisesi	Cinsiyet	Kız	29	25	54
		Erkek	24	22	46
	Toplam		53	47	100
Anafartalar	Cinsiyet	Kız	19	12	31
		Erkek	11	11	22
	Toplam		30	23	53
Kazım Kaynak Lisesi	Cinsiyet	Kız	11	9	20
		Erkek	12	10	22
	Toplam		23	19	42
Cumhuriyet Lisesi	Cinsiyet	Kız	25	22	47
		Erkek	6	5	11
	Toplam		31	27	58
Nevzat Erten Lisesi	Cinsiyet	Kız	8	8	16
		Erkek	5	5	10
	Toplam		13	13	26
Mehmet Akif Ersoy Lisesi	Cinsiyet	Kız	6	4	10
		Erkek	2	1	3
	Toplam		8	5	13
Anadolu Güzel Sanatlar Lisesi	Cinsiyet	Kız	4	4	8
		Erkek	3	3	6
	Toplam		7	7	14
Anadolu öğretmen Lisesi	Cinsiyet	Kız	6	6	12
		Erkek	3	2	5
	Toplam		9	8	17
Türk Eğitim Vakfı Anadolu Lisesi	Cinsiyet	Kız	3	4	7
		Erkek	6	4	10
	Toplam		9	8	17
Fen lisesi	Cinsiyet	Kız	4	4	8
		Erkek	4	3	7
	Toplam		8	7	15
Ticaret Meslek Lisesi	Cinsiyet	Kız	36	26	62
		Erkek	26	23	49
	Toplam		62	49	111

(Devamı arkada)

Kız Meslek Lisesi	Cinsiyet	Kız	29	26	55
	Toplam		29	26	55
Nevzat Karalp Anadolu Lisesi	Cinsiyet	Kız	14	10	24
		Erkek	11	10	21
	Toplam		25	20	45
Mustafa Kaynak Anadolu Lisesi	Cinsiyet	Kız	11	11	22
		Erkek	12	10	22
	Toplam		23	21	44
Denizli Anadolu Lisesi	Cinsiyet	Kız	13	11	24
		Erkek	11	11	22
	Toplam		24	22	46
Üçler Anadolu Lisesi	Cinsiyet	Kız	3	1	4
		Erkek	4	4	8
	Toplam		7	5	12
Yusuf Batur Meslek Lisesi	Cinsiyet	Erkek	17	16	33
	Toplam		17	16	33
TOPLAM	Cinsiyet	Kız	249	205	454
		Erkek	204	178	382
	Toplam		453	383	836

3.3 VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Araştırmada öğrencilerin öfke düzeylerini ve öfke ifade tarzlarını ölçmek için Özer (1994) tarafından uyarlanan “Sürekli Öfke (SL-ÖFKE) ve Öfke İfade Tarzı” ölçeği, araştırmadaki bağımsız değişkenlere ilişkin bilgi toplamak amacıyla ise araştırmacı tarafından geliştirilen “Kişisel Bilgi Formu” kullanılmıştır.

3.3.1 Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Ölçeği

Spielberger ve arkadaşları (1983) tarafından geliştirilen ölçek Durumluluk-Sürekli Öfke Ölçeği (The State Trait Anger Scale-STAS) olarak adlandırılmıştır.

Spielberger öfke duygusunu “süreklilik” ve “durumsallık” olarak iki kategoride incelemiştir. Durumsal öfke “amaca yönelmiş davranışın engellenmesi veya haksızlık algılanması karşısında ne şiddette gerginlik, kızgınlık, sinirlilik, hiddet gibi subjektif duyumsamaların yaşandığını yansıtan bir duygu durumudur.” Sürekli öfke ise, durumsal öfkenin genelde ne sıklıkla yaşandığını yansıtmaktadır (Akt: Özer, 1994: 26-35).

Öfke İfade Tarzı (ÖFKE-TARZ) ölçeği öfke içe, öfke dışa ve öfke kontrol olmak üzere üç alt ölçekten oluşmaktadır. Öfke-İçe alt ölçeği kişinin öfkesini bastırarak içte tutulma düzeyini, Öfke-Dışa alt ölçeği, kişinin öfkesinin dışa vurum düzeyini ve Öfke-Kontrol alt ölçeği de, kişinin öfkesini mantığa bürünme, bastırma, inkar gibi savunmalarla kontrol edebilme düzeyini ölçmektedir (Özer, 1994: 26-35).

Yanıtlama ve Puanlama: Sürekli öfke ölçeği 10, öfke ifade tarzı ölçeği 24 olmak üzere ölçek toplam 34 maddeden oluşmaktadır. Bir dereceleme ölçeği olan Sürekli Öfke Ölçeğinin yönergesinde kişinin genelde kendisini nasıl hissettiğini; Öfke İfade Tarzı ölçeğinde ise genelde ne kadar sıklıkla sözü edilen şekilde davrandığını belirtmesi istenmektedir. Bu dağılım yapılırken ölçeğin İngilizce orijinali baz alınmıştır. Ölçekte, “Öfkelendiğimde ya da Kızdığımda” ortak cümlesi her üç maddede bir tekrarlanmaktadır. Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Ölçeklerindeki her madde aynı yöndedir. Maddeler öfkenin yokluğundan değil, varlığından hareketle ölçüm yaparlar. Tepkilerin verilmesinde kullanılan ölçek aralıklarında şu puanlar verilir: “Hemen Hiçbir Zaman” (1); “Bazen” (2); “Çoğu Zaman” (3); ve “Hemen Her Zaman” (4). Ölçeğin puanlaması sürekli öfke düzeyi ve öfke ifade biçimleri için ayrı ayrı yapılır. Ölçeğin ilk 10 maddesi Sürekli Öfke düzeyini ölçen maddeleri içermekte ve buradan 10-40 arasında bir puan elde edilmektedir. Ölçeğin 24 maddesi ise, Öfke İfade Tarzı ile ilgili maddelerdir. Bu maddelerden 8 tanesi Öfkeyi İçte Tutma (13, 15, 16, 20, 23, 26, 27, 31); 8 tanesi Öfkeyi Dışa Vurma (12, 17, 19, 22, 24, 29, 32, 33); 8 tanesi de Öfkeyi Kontrol Etme(11, 14, 18, 21, 25, 28, 30,34) maddelerinden oluşmaktadır. Bu ölçekteki sekiz maddelik her boyuttan 8-32 arasında puan elde edilmektedir. Sürekli Öfke; Öfke İçte, Öfke Dışta ölçeklerinden alınan puanların düşük olması olumlu nitelik kazanırken, Öfkenin Kontrolünde puanların yüksek oluşu olumlu nitelik göstermektedir. Ölçekten toplam bir puan elde edilmemektedir. Her bir alt ölçek için ayrı bir puan elde edilmektedir (Özer,1994: 26-35).

3.3.1.1 Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Ölçeğinin Geçerlilik Çalışması

Ölçüt bağıntılı geçerlik: Üniversite öğrencileri, nörotik hastalar ve yönetici gruplarına uygulanan Sürekli Kaygı (SL-Kaygı), Depresif Sıfatlar Listesi (DSL) ve Öfke Envanteri (ÖE) ile Sürekli Öfke ve Öfke ifade Tarz ölçeklerinin sonuçları karşılaştırılmış elde edilen korelasyonların. 01 ve .001 düzeyinde anlamlı olduğu bulunmuştur. Bu araştırmada sürekli öfke ölçeğinin benzer ölçekler geçerliliği katsayısı DSL ile .33, SL-Kaygı ile .40 ve ÖE ile .53 olduğu bulunmuştur. Ayrıca Sürekli Öfke ve Öfke Dışavurum Ölçeği arasında beklendiği yönde ters ve yüksek bir korelasyon saptanmıştır. Öfkeyi İçte Tutma Ölçeğinin SL-Kaygı, DSL ve ÖE ile benzer ölçekler geçerlilik katsayısı sırasıyla .35, .39 ve .31 bulunmuştur (Özer,1994: 26-35).

3.3.1.2 Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Ölçeğinin Güvenirlik Çalışması

Ölçeğin güvenirlik çalışması kapsamında elde edilen alfa değerleri her alt test için ayrı ayrı hesaplanmıştır. Alfa değeri sürekli öfke boyutu için .79; kontrol altına alınmış öfke boyutu için .84; dışa vurulmuş öfke boyutu için .78 ve bastırılmış öfke boyutu için .62 olarak bulunmuştur. Bu değerler kabul edilebilir sınırlar içinde olup, ölçeklerin orjinalleri ile ilgili yayınlanmış olan verilerle büyük oranda tutarlılık göstermektedir. Öfke-İçte ölçeğinin alfa değerlerinin diğerlerine göre daha düşük olması, bu ölçeğin madde yapısının daha heterojen olduğunu göstermektedir (Öner, 1997: 378 , Savaşır ve Şahin, 1997: 74-76, Özer, 1994: 26-35).

3.3.2 Kişisel Bilgi Formu

Araştırmada kullanılan kişisel bilgi formu, araştırmada inceleme konusu olan bağımsız değişkenlere (cinsiyet, sınıf, anne-baba eğitim düzeyi ve algılanan anne-baba tutumu) ilişkin altı sorudan oluşmaktadır. Form öğrencilerin, cinsiyeti, sınıfı, anne-babanın öğrenim durumu, algılanan anne-baba tutumu ve anne-babanın durumu (boşanmış ve boşanmamış olması) ile ilgili bilgi toplamaya yönelik olarak hazırlanmıştır.

3.4 VERİLERİN TOPLANMASI

Araştırma verilerini toplamak amacıyla, “Kişisel Bilgi formu” ve “Sürekli Öfke –Öfke İfade Tarzı” ölçeklerinin uygulaması 2006-2007 eğitim-öğretim yılında gerçekleştirilmiştir. Uygulamadan önce gerekli yerlerden (Milli Eğitim Bakanlığı ve Milli Eğitim Müdürlüğünden) resmi izin alınmıştır.

Araştırma kapsamındaki anne-babası boşanmış öğrencilere, okul idaresi, rehberlik servisi ve sınıf öğretmenleri ile iletişim kurularak ulaşılmıştır. Anne-babası boşanmış öğrenciler belirlendikten sonra aynı sınıftan aynı sayıda ve cinsiyette tesadüfen seçilen anne-babası boşanmamış öğrenciler alınmıştır.

Uygulama için önceden okullardan randevu alınarak araştırma kapsamına alınacak öğrenciler idareciler, sınıf öğretmenleri ve psikolojik danışmanlarla birlikte belirlenmiş ve uygulama için zaman ayarlanmıştır. Belirlenen zamanlarda okullara gidilerek araştırma kapsamına alınacak öğrencilerin bir araya toplanması sağlanarak

araştırmacı ve psikolojik danışmanlar tarafından veri toplama araçları uygulanmıştır. Uygulamadan önce öğrencilere araştırmanın amacı, kullanılan lme araçlarının nasıl cevaplanacağı konusunda gerekli ön bilgiler verilmiş ve gönüllülük esas alınmıştır. Ayrıca, ğrencilerin verdikleri cevapların gizli tutulacağı ve sadece araştırma amacı ile kullanılacağı belirtilmiştir. Veri toplama araçlarının uygulaması yaklaşık 30 dakika srmştir.

Veri toplama araçları toplam 921 öğrenciye uygulanmıştır. Ancak 836 ğrenci araştırma kapsamına alınmıştır. Anne-baba durumunu boşanmamış fakat ayrı yaşayan olarak değerlendiren 56 ğrenci araştırma kapsamına alınmamıştır. Aynı şekilde 12 öğrencinin anne-babasından birisinin ölmüş olması nedeniyle bu öğrenciler de araştırmaya dahil edilmemiştir. Yine 17 ğrenci de lği eksik ve hatalı doldurmalarından dolayı araştırmaya alınmamıştır.

3.5 VERİLERİN ÖZÜMLENMESİ

Araştırmada veri toplama aracı olarak kullanılan Kişisel Bilgi formu ve Sürekli fke ve fke İfade Tarzı lğinden elde edilen veriler araştırmacı tarafından kodlanarak bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Toplanan veriler, SPSS-WINDOWS 15.00 paket programıyla zmlenmiştir.

Araştırmadan elde edilen verilerin zmlenme öncesinde parametrik testlerin varsayımlarını karşılayıp karşılamadığı test edilmiştir. Bu amaçla, sürekli öfke ve öfke ifade tarzı lğinden elde edilen verilere Levene Testi (Varyansların Homojenliği Testi) uygulanmıştır. Araştırmanın problem cümlesi ve alt problemleri doğrultusunda, bir ya da daha çok faktöre göre oluşan grupların birden fazla bağımlı değerken bakımından anlamlı farklılık gösterip göstermediğini test etmek amacıyla çok Yönlü Varyans Analizi (multivariate analysis of variance-MANOVA) kullanılmıştır. Araştırma verileri .05 anlamlılık düzeyi dikkate alınarak değerlendirilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

Bu bölümde, anne-babası boşanmış ve boşanmamış olan lise öğrencilerinin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzlarının cinsiyet, sınıf düzeyi, anne-babanın eğitim düzeyi ve algılanan anne-baba tutum değişkenlerine göre farklılık gösterip göstermediğini test etmek için yapılan MANOVA (Çok Yönlü Varyans Analizi) sonuçları tablolar biçiminde açıklanmıştır.

4.1 ANNE-BABALARI BOŞANMIŞ VE BOŞANMAMIŞ LİSE ÖĞRENCİLERİNİN CİNSİYETLERİNE GÖRE SÜREKLİ ÖFKE DÜZEYLERİ VE ÖFKE İFADE TARZLARINA İLİŞKİN BULGULAR

Araştırmanın, “ anne-babası boşanmış ve boşanmamış lise öğrencilerinin öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzları cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?” alt problemini test etmek için öğrenciler anne-babalarının boşanıp boşanmama durumlarına ve cinsiyetlerine göre gruplandırılarak sürekli öfke ve öfke ifade tarzı ölçeğinden elde ettikleri puanların, aritmetik ortalamalarını, standart sapmalarını ve gruplara düşen öğrenci sayılarını gösteren değerler Tablo 1.1’de verilmiştir.

Tablo 1.1 Anne-Babaları Boşanmış ve Boşanmamış Lise Öğrencilerinin Cinsiyete Göre Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzlarına İlişkin Puanlara Ait Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	Anne-Baba Boşanma Durumu	Cinsiyet	\bar{X}	S	N
Sürekli Öfke	Boşanmamış	Kız	21.61	5.82	249
		Erkek	21.76	5.47	204
		Toplam	21.68	5.66	453
	Boşanmış	Kız	22.60	5.62	205
		Erkek	23.33	5.83	178
		Toplam	22.94	5.72	383
	Toplam	Kız	22.05	5.75	454
		Erkek	22.49	5.69	382
		Toplam	22.25	5.72	836
Öfke İçte	Boşanmamış	Kız	16.17	3.88	249
		Erkek	16.06	3.66	204
		Toplam	16.12	3.78	453
	Boşanmış	Kız	16.84	4.00	205
		Erkek	16.84	4.20	178
		Toplam	16.84	4.09	383
	Toplam	Kız	16.48	3.94	454
		Erkek	16.42	3.94	382
		Toplam	16.45	3.94	836
Öfke Dışta	Boşanmamış	Kız	16.65	4.61	249
		Erkek	16.72	3.98	204
		Toplam	16.68	4.33	453
	Boşanmış	Kız	16.70	4.35	205
		Erkek	17.43	4.54	178
		Toplam	17.04	4.45	383
	Toplam	Kız	16.67	4.49	454
		Erkek	17.05	4.26	382
		Toplam	16.84	4.39	836
Öfke Kontrol	Boşanmamış	Kız	20.69	4.80	249
		Erkek	20.55	4.86	204
		Toplam	20.62	4.82	453
	Boşanmış	Kız	20.02	4.77	205
		Erkek	20.30	4.34	178
		Toplam	20.15	4.57	383
	Toplam	Kız	20.39	4.79	454
		Erkek	20.43	4.62	382
		Toplam	20.41	4.71	836

Tablo 1.2 Anne-Babaları Boşanmış ve Boşanmamış Lise Öğrencilerinin Cinsiyete Göre Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzlarına İlişkin Puanların Varyanslarının Homojenliğinin Test Edilmesi (Levene Testi)

Bağımlı Değişkenler	F	Sd ₁	Sd ₂	P
Sürekli Öfke	.45	3	832	.71
Öfke İçte	1.67	3	832	.17
Öfke Dışta	1.48	3	832	.21
Öfke Kontrol	2.06	3	832	.10

Tablo 1.2 incelendiğinde, verilerin varyans analizine uygunluğu için yapılan Levene testi sonucunda, sürekli öfke ($F[3,832]=.45$, $p=.71$), öfke içte ($F[3,832]=.1.67$, $p>.05$), öfke dışta ($F[3,832]=.1.48$, $p>.05$) ve öfke kontrol $F[3,832]=2.06$, $p>.05$) ölçekleri puanlarına ilişkin varyansların homojen olduğu bulunmuştur. Dolayısıyla, verilerin dağılımının homojen olduğu ve analiz öncesinde verilerin parametrik testlerden birisi olan MANOVA için uygun olduğu görülmektedir.

Anne-babası boşanmış ve boşanmamış lise öğrencilerinin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzlarının anne-baba boşanma durumu temel etkisi, cinsiyet temel etkisi ve anne-baba boşanma durumunun cinsiyetle ortak etkisini gösteren çok yönlü varyans analizi (MANOVA) sonuçları Tablo 1.3’de verilmiştir.

Tablo 1.3 Anne-Babaları Boşanmış ve Boşanmamış Lise Öğrencilerinin Cinsiyete Göre Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzlarına İlişkin Puanlara Ait Çok Yönlü Varyans Analizi (MANOVA) Sonuçları

Etki	Wilks' Lambda (λ)	F	Serbestlik Derecesi (Hipotez)	Serbestlik Derecesi (Hata)	P
Anne-Baba Boşanma Durumu	.98	4.11	4.00	829.00	.03
Cinsiyet	.99	.94	4.00	829.00	.43
Boşanma * Cinsiyet	.99	.70	4.00	829.00	.59

Tablo 1.3’de gösterilen Çok yönlü varyans analizi (MANOVA) sonuçlarına göre, anne-babanın boşanma durumunun sürekli öfke düzeyi ve öfke içte ifade tarzı puanları üzerindeki temel etkisi anlamlı bulunurken ($\lambda=.98$, $F[4, 829]=4.11$, $p<.05$); cinsiyet temel etkisi anlamlı bulunmamıştır ($\lambda=.99$, $F[4, 829]=.95$, $p>.05$). Boşanma durumu ve cinsiyet etkileşiminin (ortak etki) ise sürekli öfke düzeyi ve öfke ifade tarzları puanları üzerinde anlamlı bir farklılığa yol açmadığı gözlenmiştir ($\lambda=.99$, $F[4, 829]=.70$, $p>.05$).

Anne-babası boşanmış ve boşanmamış öğrencilerin sürekli öfke düzeyi ve öfke ifade tarzlarındaki anlamlı farkların hangi gruplar arasında olduğunu gösteren MANOVA sonuçları Tablo 1.4’de gösterilmektedir.

Tablo 1.4 Anne-Babaları Boşanmış ve Boşanmamış Lise Öğrencilerinin Cinsiyete Göre Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzlarına İlişkin Puanların Gruplar Arasındaki Farklılığı Gösteren MANOVA Sonuçları

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	KT	sd	KO	F	P
Anne-Baba Boşanma Durumu	Sürekli Öfke	336.59	1	336.59	10.38	.01*
	Öfke İçte	108.45	1	108.45	7.00	.00**
	Öfke Dışta	30.05	1	30.05	1.55	.21
	Öfke Kontrol	42.84	1	42.84	1.92	.16
Cinsiyet	Sürekli Öfke	40.41	1	40.41	1.24	.26
	Öfke İçte	.73	1	.73	.04	.82
	Öfke Dışta	32.97	1	32.97	1.71	.19
	Öfke Kontrol	.97	1	.97	.04	.83
Boşanma * Cinsiyet	Sürekli Öfke	16.58	1	16.58	.51	.47
	Öfke İçte	.58	1	.58	.03	.84
	Öfke Dışta	22.44	1	22.44	1.16	.28
	Öfke Kontrol	8.69	1	8.69	.39	.53
Hata	Sürekli Öfke	26975.82	832	32.42		
	Öfke İçte	12880.30	832	15.48		
	Öfke Dışta	16036.21	832	19.27		
	Öfke Kontrol	18533.03	832	22.27		
Toplam	Sürekli Öfke	441587.00	836			
	Öfke İçte	239371.00	836			
	Öfke Dışta	253386.00	836			
	Öfke Kontrol	366931.00	836			

(*P<.05; **P<.01)

Tablo 1.4 incelendiğinde anne-baba boşanma durumuna göre öğrencilerin sürekli öfke düzeyleri $F[1, 337]=10.38, p<.05)$ ve öfke ifade tarzları puanlar arasında anlamlı bir fark bulunmuştur $F[1, 108]=7.00, p<.01)$. Farkın hangi gruplar arasında olduğunu görmek amacıyla grupların ortalamalarına bakıldığında anne-babası boşanmış öğrencilerin sürekli öfke düzeylerinin ($\bar{X}=22.94$) ve öfke ifade tarzlarının ($\bar{X}=16.84$) anne-babası boşanmamış öğrencilerin sürekli öfke düzeyi ($\bar{X}=21.68$) ve öfke ifade tarzlarına ($\bar{X}=16.12$) göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmüştür.

4.2 ANNE-BABALARI BOŞANMIŞ VE BOŞANMAMIŞ LİSE ÖĞRENCİLERİNİN SINIF DÜZEYLERİNE GÖRE SÜREKLİ ÖFKE DÜZEYİ VE ÖFKE İFADE TARZLARINA İLİŞKİN BULGULAR

Araştırmanın, “anne-babası boşanmış ve boşanmamış lise öğrencilerinin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzları sınıf düzeylerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?” alt problemini test etmek için öğrenciler anne-babalarının boşanıp boşanmama durumlarına ve sınıf düzeylerine göre gruplandırılarak sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzı ölçeğinden elde ettikleri puanların, aritmetik ortalamalarını, standart sapmalarını ve gruplara düşen öğrenci sayılarını gösteren değerler Tablo 2.1’de verilmiştir.

Tablo 2.1 Anne-Babaları Boşanmış ve Boşanmamış Lise Öğrencilerinin Sınıf Düzeylerine Göre Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzlarına İlişkin Puanlara Ait Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	Anne-Baba Boşanma Durumu	Sınıf Düzeyi	\bar{X}	S	N
Sürekli Öfke	Boşanmamış	9	21.67	5.52	152
		10	22.07	5.66	182
		11	21.09	5.82	119
		Toplam	21.68	5.66	453
	Boşanmış	9	22.33	5.00	131
		10	23.44	5.96	147
		11	22.99	6.19	105
		Toplam	22.94	5.72	383
	Toplam	9	21.97	5.28	283
		10	22.69	5.83	329
		11	21.98	6.06	224
		Toplam	22.25	5.72	836

(Devamı arkada)

Öfke İçte	Boşanmamış	9	16.17	4.13	152
		10	16.20	3.48	182
		11	15.94	3.78	119
		Toplam	16.12	3.78	453
	Boşanmış	9	16.37	4.03	131
		10	16.99	4.24	147
		11	17.22	3.93	105
		Toplam	16.84	4.09	383
	Toplam	9	16.26	4.08	283
		10	16.55	3.85	329
		11	16.54	3.89	224
		Toplam	16.45	3.94	836
Öfke Dışta	Boşanmamış	9	16.28	4.15	152
		10	17.19	4.36	182
		11	16.40	4.49	119
		Toplam	16.68	4.33	453
	Boşanmış	9	16.56	4.11	131
		10	17.31	4.28	147
		11	17.24	5.05	105
		Toplam	17.04	4.45	383
	Toplam	9	16.41	4.12	283
		10	17.25	4.32	329
		11	16.79	4.77	224
		Toplam	16.84	4.39	836
Öfke Kontrol	Boşanmamış	9	20.51	4.74	152
		10	20.51	4.53	182
		11	20.94	5.36	119
		Toplam	20.62	4.82	453
	Boşanmış	9	19.74	4.11	131
		10	20.27	4.90	147
		11	20.50	4.64	105
		Toplam	20.15	4.57	383
	Toplam	9	20.15	4.47	283
		10	20.41	4.70	329
		11	20.73	5.03	224
		Toplam	20.41	4.71	836

Tablo 2.2 Anne-Babaları Boşanmış ve Boşanmamış Lise Öğrencilerinin Sınıf Düzeylerine Göre Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzlarına İlişkin Puanların Varyanslarının Homojenliğinin Test Edilmesi (Levene Testi)

Bağımlı Değişkenler	F	Sd ₁	Sd ₂	P
Sürekli Öfke	.87	5	830	.49
Öfke İçte	1.51	5	830	.18
Öfke Dışta	1.05	5	830	.38
Öfke Kontrol	2.81	5	830	.06

Tablo 2.2 incelendiğinde de, verilerin varyans analizine uygunluğu için yapılan Levene testi sonucunda, sürekli öfke ($F[5.830]=.87$, $p>.05$), öfke içte ($F[5.830]=.1.51$, $p>.05$), öfke dışta ($F[5.830]=.1.05$, $p>.05$) ve öfke kontrol $F[5.830]=2.81$, $p>.05$) ölçekleri puanlarına ilişkin varyansların homojen olduğu bulunmuştur.

Anne-babası boşanmış ve boşanmamış öğrencilerin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzlarının anne-baba boşanma durumu temel etkisi, sınıf düzeyleri temel etkisi ve anne-baba boşanma durumunun sınıf düzeyi ortak etkisini gösteren MANOVA sonuçları Tablo 2.3’de verilmiştir.

Tablo 2.3 Anne-Babaları Boşanmış ve Boşanmamış Lise Öğrencilerinin Sınıf Düzeylerine Göre Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzlarına İlişkin Puanlara Ait MANOVA Sonuçları

Etki	Wilks' Lambda (λ)	F	Serbestlik Derecesi (Hipotez)	Serbestlik Derecesi (Hata)	P
Anne-Baba Boşanma Durumu	.98	4.23	4.00	827.00	.02
Sınıf Düzeyi	.98	1.43	8.00	1654.00	.17
Boşanma * Sınıf	.99	.62	8.00	1654.00	.75

Tablo 2.3’de gösterilen MANOVA sonuçlarına göre, anne-babanın boşanma durumunun sürekli öfke düzeyi ve öfke içte ifade tarzı puanları üzerindeki temel etkisi anlamlı bulunurken ($\lambda=.98$, $F[4, 827]=4.23$, $p<.05$); sınıf düzeyinin temel etkisinin anlamlı olmadığı görülmüştür ($\lambda=.98$, $F[8, 1654]=1.43$, $p>.05$). Boşanma durumu ve sınıf etkileşiminin (ortak etki) ise sürekli öfke düzeyi ve öfke ifade tarzları puanları üzerinde anlamlı bir farklılığa yol açmadığı görülmüştür ($\lambda=.99$, $F[8, 1654]=.62$, $p>.05$).

Anne-babası boşanmış ve boşanmamış öğrencilerin sürekli öfke düzeyi ve öfke ifade tarzlarındaki anlamlı farkların hangi gruplar arasında olduğunu gösteren MANOVA sonuçları Tablo 2.4’de gösterilmiştir.

Tablo 2.4 Anne-Babaları Boşanmış ve Boşanmamış Lise Öğrencilerinin Sınıf Düzeylerine Göre Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzlarına İlişkin Puanların Gruplar Arasındaki Farklılığı Gösteren MANOVA Sonuçları

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	KT	sd	KO	F	P
Anne-Baba Boşanma Durumu	Sürekli Öfke	348.44	1	348.44	10.76	.01*
	Öfke İçte	116.33	1	116.33	7.52	.00**
	Öfke Dışta	35.06	1	35.06	1.82	.17
	Öfke Kontrol	47.52	1	47.52	2.13	.14
Sınıf	Sürekli Öfke	109.27	2	54.63	1.68	.18
	Öfke İçte	18.71	2	9.35	.60	.54
	Öfke Dışta	105.51	2	52.75	2.74	.06
	Öfke Kontrol	43.75	2	21.87	.98	.37
Boşanma * Sınıf	Sürekli Öfke	48.61	2	24.30	.75	.47
	Öfke İçte	37.64	2	18.82	1.21	.29
	Öfke Dışta	18.09	2	9.04	.47	.62
	Öfke Kontrol	11.18	2	5.59	.25	.77
Hata	Sürekli Öfke	26873.03	830	32.37		
	Öfke İçte	12828.44	830	15.45		
	Öfke Dışta	15960.08	830	19.22		
	Öfke Kontrol	18488.96	830	22.27		
Toplam	Sürekli Öfke	441587.00	836			
	Öfke İçte	239371.00	836			
	Öfke Dışta	253386.00	836			
	Öfke Kontrol	366931.00	836			

(*P<.05; **P<.01)

Tablo 2.4 incelendiğinde anne-baba boşanma durumuna göre öğrencilerin sürekli öfke düzeyleri $F[1, 348]=10.76, p<.05)$ ve öfke ifade tarzları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur $F[1, 116]=7.52, p<.01)$. Farkın hangi gruplar arasında olduğunu görmek amacıyla ortalamalara bakıldığında anne-babası boşanmış öğrencilerin sürekli öfke düzeylerinin ($\bar{X}=22.94$) ve öfke ifade tarzlarının ($\bar{X}=16.84$) anne-babası boşanmamış öğrencilerin sürekli öfke düzeyi ($\bar{X}=21.68$) ve öfke ifade tarzlarına ($\bar{X}=16.12$) göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmüştür.

4.3 ANNE-BABALARI BOŞANMIŞ VE BOŞANMAMIŞ LİSE ÖĞRENCİLERİNİN ANNELERİNİN EĞİTİM DÜZEYLERİNE GÖRE SÜREKLİ ÖFKE DÜZEYİ VE ÖFKE İFADE TARZLARINA İLİŞKİN BULGULAR

Araştırmanın, “anne-babası boşanmış ve boşanmamış lise öğrencilerinin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzları annelerinin eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?” alt problemini test etmek için öğrenciler anne-babalarının boşanıp boşanmama durumlarına ve annelerinin eğitim düzeylerine göre gruplandırılarak sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzı ölçeğinden elde ettikleri puanların, aritmetik ortalamalarını, standart sapmalarını ve gruplara düşen öğrenci sayılarını gösteren değerler Tablo 3.1’de verilmiştir.

Tablo 3.1 Anne-Babaları Boşanmış ve Boşanmamış Lise Öğrencilerinin Annelerinin Eğitim Düzeyine Göre Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzlarına İlişkin Puanlara Ait Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	Anne-Baba Boşanma Durumu	Annenin Öğrenim Düzeyi	\bar{X}	S	N
Sürekli Öfke	Boşanmamış	İlkokul	21.42	5.42	243
		Ortaokul	22.12	6.38	58
		Lise	21.86	5.79	96
		Üniversite	21.93	5.71	43
		Toplam	21.66	5.65	440
	Boşanmış	İlkokul	22.54	5.53	155
		Ortaokul	23.50	6.34	53
		Lise	23.15	5.32	96
		Üniversite	23.43	6.43	66
		Toplam	23.00	5.76	370
	Toplam	İlkokul	21.85	5.48	398
		Ortaokul	22.78	6.37	111
		Lise	22.51	5.58	192
		Üniversite	22.84	6.18	109
Toplam		22.27	5.74	810	

(Devamı arkada)

Öfke İçte	Boşanmamış	İlkokul	15.86	3.92	243
		Ortaokul	16.48	3.89	58
		Lise	16.27	3.46	96
		Üniversite	17.13	3.66	43
		Toplam	16.15	3.80	440
	Boşanmış	İlkokul	16.43	3.88	155
		Ortaokul	17.32	4.44	53
		Lise	16.83	4.39	96
		Üniversite	17.43	3.88	66
		Toplam	16.84	4.10	370
	Toplam	İlkokul	16.08	3.91	398
		Ortaokul	16.88	4.17	111
		Lise	16.55	3.95	192
		Üniversite	17.32	3.78	109
Toplam		16.47	3.96	810	
Öfke Dışta	Boşanmamış	İlkokul	16.32	4.21	243
		Ortaokul	17.46	4.85	58
		Lise	17.04	4.44	96
		Üniversite	16.86	3.70	43
		Toplam	16.68	4.31	440
	Boşanmış	İlkokul	16.41	4.20	155
		Ortaokul	17.83	4.96	53
		Lise	17.29	4.39	96
		Üniversite	17.77	4.79	66
		Toplam	17.08	4.50	370
	Toplam	İlkokul	16.36	4.20	398
		Ortaokul	17.63	4.88	111
		Lise	17.16	4.41	192
		Üniversite	17.41	4.40	109
Toplam		16.86	4.40	810	
Öfke Kontrol	Boşanmamış	İlkokul	20.62	4.63	243
		Ortaokul	20.55	4.82	58
		Lise	20.28	5.37	96
		Üniversite	21.34	4.76	43
		Toplam	20.60	4.83	440
	Boşanmış	İlkokul	19.76	4.36	155
		Ortaokul	20.01	4.78	53
		Lise	20.73	5.07	96
		Üniversite	20.31	4.25	66
		Toplam	20.15	4.60	370
	Toplam	İlkokul	20.28	4.54	398
		Ortaokul	20.29	4.79	111
		Lise	20.51	5.22	192
		Üniversite	20.72	4.46	109
Toplam		20.40	4.73	810	

Tablo 3.2 Anne-Babaları Boşanmış ve Boşanmamış Lise Öğrencilerinin Annelerin Eğitim Düzeyine Göre Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzlarına İlişkin Puanların Varyanslarının Homojenliğinin Test Edilmesi (Levene Testi)

Bağımlı Değişkenler	F	Sd ₁	Sd ₂	P
Sürekli Öfke	1.13	7	802	.34
Öfke İçte	1.14	7	802	.33
Öfke Dışta	.82	7	802	.56
Öfke Kontrol	2.10	7	802	.06

Tablo 3.2 incelendiğinde de, verilerin varyans analizine uygunluğu için yapılan Levene testi sonucunda, sürekli öfke ($F[7,802]=1.13, p>.05$), öfke içte ($F[7,802]=1.14, p>.05$), öfke dışta ($F[7,802]=.82, p>.05$) ve öfke kontrol $F[7,802]=2.10, p>.05$) ölçekleri puanlarına ilişkin varyansların homojen olduğu görülmüştür.

Anne-babası boşanmış ve boşanmamış öğrencilerin, sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzlarının anne-baba boşanma durumu temel etkisi, annenin eğitim düzeyi temel etkisi ve anne-baba boşanma durumunun annenin eğitim düzeyi ortak etkisini gösteren MANOVA sonuçları Tablo 3.3'de verilmiştir.

Tablo 3.3 Anne-Babaları Boşanmış ve Boşanmamış Olan Lise Öğrencilerinin Annelerinin Eğitim Düzeylerine Göre Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzlarına İlişkin Puanlara Ait MANOVA Sonuçları

Etki	Wilks' Lambda (λ)	F	Serbestlik Derecesi (Hipotez)	Serbestlik Derecesi (Hata)	P
Anne-Baba Boşanma Durumu	.98	2.75	4.00	799.00	.02
Anne Eğitim	.97	1.69	12.00	2114.24	.06
Boşanma * Anne Eğitimi	.99	.43	12.00	2114.24	.95

Tablo 3.3'de gösterilen MANOVA sonuçlarına göre, anne-babanın boşanma durumunun sürekli öfke düzeyi puanları üzerindeki temel etkisi anlamlı bulunurken ($\lambda=.98, F[4, 799]=2.75, p<.05$), anne eğitim düzeyi temel etkisi anlamlı bulunmamıştır ($\lambda=.97, F[12, 2114,24]=1.69, p>.05$). Boşanma durumu ve anne eğitim düzeyi etkileşiminin (ortak etki) ise öğrencilerin sürekli öfke düzeyi ve öfke ifade tarzı puanları üzerinde anlamlı bir farklılığa yol açmadığı gözlenmiştir ($\lambda=.99, F[12, 211,24]=.43, p>.05$).

Anne-babaları boşanmış ve boşanmamış olan lise öğrencilerinin annelerinin eğitim düzeylerine göre sürekli öfke düzeyi ve öfke ifade tarzlarındaki anlamlı farkların hangi gruplar arasında olduğunu gösteren MANOVA sonuçları Tablo 3.4'de sunulmuştur.

Tablo 3.4 Anne-Babaları Boşanmış ve Boşanmamış Lise Öğrencilerinin Annelerinin Eğitim Düzeylerine Göre Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzlarına İlişkin Puanların Gruplar Arasındaki Farklılığı Gösteren MANOVA Sonuçları

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	KT	sd	KO	F	P
Anne-Baba Boşanma Durumu	Sürekli Öfke	265.97	1	265.97	8.14	.04*
	Öfke İçte	49.03	1	49.03	3.15	.07
	Öfke Dışta	24.81	1	24.81	1.28	.25
	Öfke Kontrol	36.22	1	36.22	1.61	.20
Anne Eğitim	Sürekli Öfke	90.98	3	30.32	.92	.42
	Öfke İçte	129.82	3	43.27	2.78	.06
	Öfke Dışta	198.48	3	66.16	3.43	.06
	Öfke Kontrol	38.60	3	12.86	.57	.63
Boşanma * Anne Eğitim	Sürekli Öfke	4.01	3	1.33	.04	.98
	Öfke İçte	3.89	3	1.29	.08	.96
	Öfke Dışta	13.91	3	4.63	.24	.86
	Öfke Kontrol	63.25	3	21.08	.94	.42
Hata	Sürekli Öfke	26206.16	802	32.67		
	Öfke İçte	12469.15	802	15.54		
	Öfke Dışta	15439.38	802	19.25		
	Öfke Kontrol	17976.11	802	22.41		
Toplam	Sürekli Öfke	428485.00	810			
	Öfke İçte	232460.00	810			
	Öfke Dışta	246186.00	810			
	Öfke Kontrol	355241.00	810			

(*P<.05).

Tablo 3.4'e bakıldığında anne-baba boşanma durumuna göre öğrencilerin sürekli öfke düzeyleri $F[1, 266]=8.14$, $p<.05$) arasında anlamlı bir fark bulunmuştur Farkın hangi gruplar arasında olduğunu görmek amacıyla ortalamalara bakıldığında anne-babası boşanmış öğrencilerin sürekli öfke düzeylerinin ($\bar{X}=23.00$) anne-babası boşanmamış

öğrencilerin sürekli öfke düzeylerinden ($\bar{X}=21.66$) anlamlı düzeyde yüksek olduğu bulunmuştur.

4.4 ANNE-BABALARI BOŞANMIŞ VE BOŞANMAMIŞ LİSE ÖĞRENCİLERİNİN BABALARININ EĞİTİM DÜZEYLERİNE GÖRE SÜREKLİ ÖFKE DÜZEYİ VE ÖFKE İFADE TARZLARINA İLİŞKİN BULGULAR

Araştırmanın, “ anne-babası boşanmış ve boşanmamış lise öğrencilerinin öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzları babalarının eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?” alt problemini test etmek için öğrenciler anne-babalarının boşanıp boşanmama durumlarına ve babalarının eğitim düzeylerine göre gruplandırılarak sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzı ölçeğinden elde ettikleri puanların, aritmetik ortalamalarını, standart sapmalarını ve gruplara düşen öğrenci sayılarını gösteren değerler Tablo 4.1’de verilmiştir.

Tablo 4.1 Anne-Babaları Boşanmış ve Boşanmamış Lise Öğrencilerinin Babalarının Eğitim Düzeylerine Göre Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzlarına İlişkin Puanlara Ait Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	Anne-Baba Boşanma Durumu	Babanın Öğretim Düzeyi	\bar{X}	S	N
Sürekli Öfke	Boşanmamış	İlkokul	21.40	5,59	179
		Ortaokul	21.77	5.48	76
		Lise	21.65	5.69	103
		Üniversite	22.39	6.02	89
		Toplam	21.72	5.67	447
	Boşanmış	İlkokul	23.18	5.93	120
		Ortaokul	22.35	5.85	68
		Lise	22.83	5.29	102
		Üniversite	23.24	6.02	86
		Toplam	22.95	5.76	376
	Toplam	İlkokul	22.11	5.79	299
		Ortaokul	22.04	5.64	144
		Lise	22.23	5.51	205
		Üniversite	22.81	6.02	175
		Toplam	22.28	5.74	823

Devamı arkada)

öfke İçte	Boşanmamış	İlkokul	15.66	3.77	179
		Ortaokul	16.22	4.02	76
		Lise	16.43	3.69	103
		Üniversite	16.66	3.71	89
		Toplam	16.13	3.79	447
	Boşanmış	İlkokul	16.80	3.94	120
		Ortaokul	15.66	3.96	68
		Lise	16.29	4.04	102
		Üniversite	18.43	3.95	86
		Toplam	16.82	4.07	376
	Toplam	İlkokul	16.12	3.87	299
		Ortaokul	15.95	3.99	144
		Lise	16.36	3.86	205
		Üniversite	17.53	3.92	175
Toplam		16.45	3.94	823	
öfke Dışta	Boşanmamış	İlkokul	16.27	4.29	179
		Ortaokul	16.53	4.32	76
		Lise	17.23	4.52	103
		Üniversite	17.01	4.29	89
		Toplam	16.68	4.35	447
	Boşanmış	İlkokul	16.90	4.56	120
		Ortaokul	16.88	4.63	68
		Lise	16.87	4.33	102
		Üniversite	17.69	4.39	86
		Toplam	17.07	4.47	376
	Toplam	İlkokul	16.52	4.40	299
		Ortaokul	16.70	4.46	144
		Lise	17.05	4.42	205
		Üniversite	17.34	4.34	175
Toplam		16.86	4.41	823	
öfke Kontrol	Boşanmamış	İlkokul	20.56	4.59	179
		Ortaokul	19.56	4.42	76
		Lise	20.97	5.04	103
		Üniversite	21.17	5.29	89
		Toplam	20.61	4.83	447
	Boşanmış	İlkokul	19.50	4.35	120
		Ortaokul	19.72	4.24	68
		Lise	20.22	4.74	102
		Üniversite	21.27	4.64	86
		Toplam	20.14	4.54	376
	Toplam	İlkokul	20.14	4.52	299
		Ortaokul	19.63	4.32	144
		Lise	20.60	4.89	205
		Üniversite	21.22	4.97	175
Toplam		20.39	4.70	823	

Tablo 4.2 Anne-Babaları Boşanmış ve Boşanmamış Lise Öğrencilerinin Babalarının Eğitim Düzeylerine Göre Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzlarına İlişkin Puanların Varyanslarının Homojenliğinin Test Edilmesi (Levene Testi)

Bağımlı Değişkenler	F	Sd ₁	Sd ₂	P
Sürekli Öfke	.32	7	815	.94
Öfke İçte	.16	7	815	.99
Öfke Dışta	.24	7	815	.97
Öfke Kontrol	1.68	7	815	.11

Tablo 4.2'ye bakıldığında, verilerin varyans analizine uygunluğu için yapılan Levene testi sonucunda, sürekli öfke ($F[7,815]=.32, p>.05$), öfke içte ($F[7,815]=.16, p>.05$), öfke dışta ($F[7,815]=.24, p>.05$) ve öfke kontrol $F[7,815]=1.68, p>.05$ ölçekleri puanlarına ilişkin varyansların homojen olduğu görülmüştür.

Anne-babası boşanmış ve boşanmamış öğrencilerin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzları anne-baba boşanma durumu temel etkisi, babanın eğitim düzeyi temel etkisi ve anne-baba boşanma durumunun babanın eğitim düzeyi ortak etkisini gösteren MANOVA değerleri Tablo 4.3'de verilmiştir.

Tablo 4.3 Anne-Babaları Boşanmış ve Boşanmamış Lise Öğrencilerinin Babalarının Eğitim Düzeylerine Göre Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzlarına İlişkin Puanlara Ait MANOVA Sonuçları

Etki	Wilks' Lambda (λ)	F	Serbestlik Derecesi (Hipotez)	Serbestlik Derecesi (Hata)	P
Anne-Baba Boşanma Durumu	.98	2.60	4.00	812.00	.03
Baba Eğitim	.95	2.96	12.00	2148.64	.00
Boşanma * Baba Eğitim	.97	1.61	12.00	2148.64	.08

Tablo 4.3'de gösterilen MANOVA sonuçlarına göre, anne-babanın boşanma durumunun sürekli öfke düzeyi puanları üzerindeki temel etkisi ($\lambda=.98, F[4, 812]=2.60, p<.05$) ve baba eğitim düzeyi temel etkisi öfke içte ve öfke kontrol tarzı anlamlı

bulunmuştur ($\lambda=.95$, $F[12, 2148,64]=2,96$, $p<.01$). Boşanma durumu ve baba eğitim etkileşiminin (ortak etki) ise sürekli öfke ve öfke ifade tarzı puanları üzerinde anlamlı bir farklılığa yol açmadığı görülmüştür ($\lambda=.97$, $F[12, 2148,64]=1.61$, $p>.05$).

Anne-baba boşanma durumu ve babanın eğitim düzeyine göre öğrencilerin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzları arasındaki anlamlı farkların hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacıyla yapılan MANOVA sonuçları Tablo 4.4’de gösterilmiştir.

Tablo 4.4 Anne-Babaları Boşanmış ve Boşanmamış Lise Öğrencilerinin Babalarının Eğitim Düzeylerine Göre Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzlarına İlişkin Puanların Gruplar Arasındaki Farklılığı Gösteren MANOVA Sonuçları

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	KT	sd	KO	F	P
Anne-Baba Boşanma Durumu	Sürekli Öfke	229.14	1	229.14	6.98	.00**
	Öfke İçte	57.39	1	57.39	3.81	.06
	Öfke Dışta	19.75	1	19.75	1.01	.31
	Öfke Kontrol	28.95	1	28.95	1.32	.25
Baba Eğitim	Sürekli Öfke	53.45	3	17.81	.54	.65
	Öfke İçte	260.49	3	86.83	577	.01*
	Öfke Dışta	73.68	3	24.56	1.26	.28
	Öfke Kontrol	247.97	3	82.65	3.77	.01*
Boşanma * Baba Eğitim	Sürekli Öfke	43.49	3	14.49	.44	.72
	Öfke İçte	156.43	3	52.14	3.46	.06
	Öfke Dışta	36.05	3	12.01	.61	.60
	Öfke Kontrol	57.43	3	19.14	.87	.45
Hata	Sürekli Öfke	26734.42	815	32.80		
	Öfke İçte	12248.99	815	15.02		
	Öfke Dışta	15853.65	815	19.45		
	Öfke Kontrol	17865.39	815	21.92		
Toplam	Sürekli Öfke	435793.00	823			
	Öfke İçte	235557.00	823			
	Öfke Dışta	250053.00	823			
	Öfke Kontrol	360660.00	823			

(*P<.05; **P<.01)

Tablo 4.4 incelendiğinde, anne-baba boşanma durumuna göre öğrencilerin sürekli öfke düzeyi $F[1, 229]=6.98$, $p<.01$) arasında anlamlı düzeyde bir fark bulunmuştur. Farkın kaynağına bakıldığında anne-babası boşanmış öğrencilerin puanlarının ($\bar{X}=22.95$) anne-babası boşanmamış öğrencilerin sürekli öfke düzeyi

puanlarından ($\bar{X}=21.72$) daha yüksek olduğu görülmüştür. Yine öğrencilerin baba eğitim düzeyine göre öfke içte tarzı $F[3, 260]=5.77, p<.05$) ve öfke kontrol tarzları $F[3, 248]=3.77, p<.05$) arasında anlamlı düzeyde fark görülmüştür. Farkın kaynağına Tukey testiyle bakıldığında babaları üniversite mezunu olan öğrencilerin babaları ilkökul, ortaokul ve lise mezunu olan öğrencilere göre öfkelerini daha çok içte yaşadıkları görülmüştür. Babaları üniversite mezunu olan öğrencilerin babaları ortaokul mezunu olan öğrencilere göre öfkelerini daha fazla kontrol ettikleri bulunmuştur.

4.5 ANNE-BABALARI BOŞANMIŞ VE BOŞANMAMIŞ LİSE ÖĞRENCİLERİNİN ALGILADIKLARI ANNE TUTUM DÜZEYLERİNE GÖRE SÜREKLİ ÖFKE DÜZEYİ VE ÖFKE İFADE TARZLARINA İLİŞKİN BULGULAR

Araştırmanın, “ anne-babası boşanmış ve boşanmamış lise öğrencilerinin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzları algıladıkları anne tutum düzeylerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?” alt problemini test etmek için öğrenciler anne-babalarının boşanıp boşanmama durumlarına ve algılanan anne tutum düzeylerine göre gruplandırılarak sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzı ölçeğinden elde ettikleri puanların, aritmetik ortalamalarını, standart sapmalarını ve gruplara düşen öğrenci sayılarını gösteren değerler Tablo 5.1’de verilmiştir.

Tablo 5.1 Anne-Babaları Boşanmış ve Boşanmamış Lise Öğrencilerinin Algılanan Anne Tutumlarına Göre Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzlarına İlişkin Puanlara Ait Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	Anne-Baba Boşanma Durumu	Anne Tutumu	\bar{X}	S	N
Sürekli Öfke	Boşanmamış	Anlayışlı-Demokratik	20.94	5.40	364
		Baskıcı-Otoriter	24.00	5.18	80
		İlgisiz-Kayıtsız	30.88	6.93	9
		Toplam	21.68	5.66	453
	Boşanmış	Anlayışlı-Demokratik	22.32	5.48	296
		Baskıcı-Otoriter	25.64	5.48	50
		İlgisiz-Kayıtsız	24.24	6.73	37
		Toplam	22.94	5.72	383
	Toplam	Anlayışlı-Demokratik	21.56	5.48	660
		Baskıcı-Otoriter	24.63	5.33	130
		İlgisiz-Kayıtsız	25.54	7.20	46
		Toplam	22.25	5.72	836
Öfke İçte	Boşanmamış	Anlayışlı-Demokratik	15.80	3.69	364
		Baskıcı-Otoriter	17.30	3.71	80
		İlgisiz-Kayıtsız	18.66	5.29	9
		Toplam	16.12	3.78	453
	Boşanmış	Anlayışlı-Demokratik	16.53	4.00	296
		Baskıcı-Otoriter	18.56	4.45	50
		İlgisiz-Kayıtsız	17.02	3.79	37
		Toplam	16.84	4.09	383
	Toplam	Anlayışlı-Demokratik	16.13	3.85	660
		Baskıcı-Otoriter	17.78	4.04	130
		İlgisiz-Kayıtsız	17.34	4.11	46
		Toplam	16.45	3.94	836

(Devamı arkada)

Öfke Dışta	Boşanmamış	Anlayışlı-Demokratik	16.31	4.28	364
		Baskıcı-Otoriter	17.73	3.95	80
		İlgisiz-Kayıtsız	22.11	5.01	9
		Toplam	16.68	4.33	453
	Boşanmış	Anlayışlı-Demokratik	16.65	4.25	296
		Baskıcı-otoriter	18.14	4.77	50
		İlgisiz-kayıtsız	18.64	5.05	37
		Toplam	17.04	4.45	383
	Toplam	Anlayışlı-Demokratik	16.46	4.27	660
		Baskıcı-otoriter	17.89	4.27	130
		İlgisiz-kayıtsız	19.32	5.18	46
		Toplam	16.84	4.39	836
Öfke Kontrol	Boşanmamış	Anlayışlı-Demokratik	21.02	4.87	364
		Baskıcı-Otoriter	19.32	4.34	80
		İlgisiz-Kayıtsız	16.11	2.66	9
		Toplam	20.62	4.82	453
	Boşanmış	Anlayışlı-Demokratik	20.32	4.58	296
		Baskıcı-Otoriter	19.18	4.16	50
		İlgisiz-Kayıtsız	20.13	4.99	37
		Toplam	20.15	4.57	383
	Toplam	Anlayışlı-Demokratik	20.71	4.75	660
		Baskıcı-Otoriter	19.26	4.26	130
		İlgisiz-Kayıtsız	19.34	4.88	46
		Toplam	20.41	4.71	836

Tablo 5.2 Anne-Babaları Boşanmış ve Boşanmamış Lise Öğrencilerinin Algılanan Anne Tutumlarına Göre Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzlarına İlişkin Puanların Varyanslarının Homojenliğinin Test Edilmesi (Levene Testi)

Bağımlı Değişkenler	F	Sd ₁	Sd ₂	P
Sürekli Öfke	1.28	5	830	.26
Öfke İçte	1.60	5	830	.15
Öfke Dışta	1.01	5	830	.40
Öfke Kontrol	2.01	5	830	.07

Tablo 5.2'ye bakıldığında, verilerin varyans analizine uygunluğu için yapılan Levene testi sonucunda, sürekli öfke ($F[5,830]=1.28, p>.05$), öfke içte ($F[5,830]=1.60, p>.05$), öfke dışta ($F[5,830]=1.01, p>.05$) ve öfke kontrol $F[5,830]=2.01, p>.05$) ölçekleri puanlarına ilişkin varyansların homojen olduğu görülmüştür.

Anne-babası boşanmış ve boşanmamış öğrencilerin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzları anne-baba boşanma durumu temel etkisi, algılanan anne tutum düzeyi temel etkisi ve anne-baba boşanma durumunun algılanan anne tutum düzeyi ortak etkisini gösteren MANOVA değerleri Tablo 5.3'de verilmiştir.

Tablo 5.3 Anne-Babaları Boşanmış ve Boşanmamış Lise Öğrencilerinin Algılanan Anne Tutumlarına Göre Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzlarına İlişkin Puanlara Ait MANOVA Sonuçları

Etki	Wilks' Lambda (λ)	F	Serbestlik Derecesi (Hipotez)	Serbestlik Derecesi (Hata)	P
Anne-Baba Boşanma Durumu	.99	1.14	4.00	827.00	.33
Anne Tutumu	.91	9.34	8.00	1654.00	.00
Boşanma * Anne Tutumu	.97	2.33	8.00	1654.00	.01

Tablo 5.3'de gösterilen MANOVA sonuçlarına göre, anne-babanın boşanma durumunun sürekli öfke düzeyi ve öfke ifade tarzı puanları üzerindeki temel etkisi anlamlı bulunmazken ($\lambda=.99, F[4, 827]=1.14, p>.05$); anne tutumu sürekli öfke düzeyi ve öfke ifade tarzı temel etkisi anlamlı bulunmuştur ($\lambda=.91, F[8, 1654]=9.34, p<.01$). Boşanma durumu ve anne tutumu etkileşiminin (ortak etki) ise sürekli öfke düzeyi ve öfke kontrol tarzı puanları üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu gözlenmiştir ($\lambda=.97, F[8, 1654]=2.33, p<.05$).

Anne-baba boşanma durumuna ve anne tutumu ortak etkisine göre öğrencilerin sürekli öfke düzeyi ve öfke ifade tarzlarındaki anlamlı farkların hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacıyla MANOVA sonuçları Tablo 5.4'de gösterilmiştir.

Tablo 5.4 Anne-Babaları Boşanmış ve Boşanmamış Lise Öğrencilerinin Algılanan Anne Tutumlarına Göre Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzlarına İlişkin Puanların Gruplar Arasındaki Farklılığı Gösteren MANOVA Sonuçları

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	KT	sd	KO	F	P
Anne-Baba Boşanma Durumu	Sürekli Öfke	74.39	1	74.39	2.46	.11
	Öfke İçte	.69	1	.69	.04	.83
	Öfke Dışta	41.87	1	41.87	2.24	.13
	Öfke Kontrol	57.06	1	57.06	2.61	.10
Anne Tutum	Sürekli Öfke	1872.64	2	936.32	30.96	.00**
	Öfke İçte	375.59	2	187.79	12.47	.00**
	Öfke Dışta	593.36	2	296.68	15.90	.00**
	Öfke Kontrol	360.97	2	180.48	8.27	.00**
Boşanma * Anne Tutum	Sürekli Öfke	455.82	2	227.91	7.53	.01*
	Öfke İçte	49.28	2	24.64	1.63	.19
	Öfke Dışta	101.51	2	50.75	2.72	.06
	Öfke Kontrol	158.22	2	79.11	3.62	.02*
Hata	Sürekli Öfke	25098.98	830	30.24		
	Öfke İçte	12498.90	830	15.05		
	Öfke Dışta	15484.34	830	18.65		
	Öfke Kontrol	18108.73	830	21.81		
Toplam	Sürekli Öfke	441587.00	836			
	Öfke İçte	239371.00	836			
	Öfke Dışta	253386.00	836			
	Öfke Kontrol	366931.00	836			

(*P<.05, **P<.01)

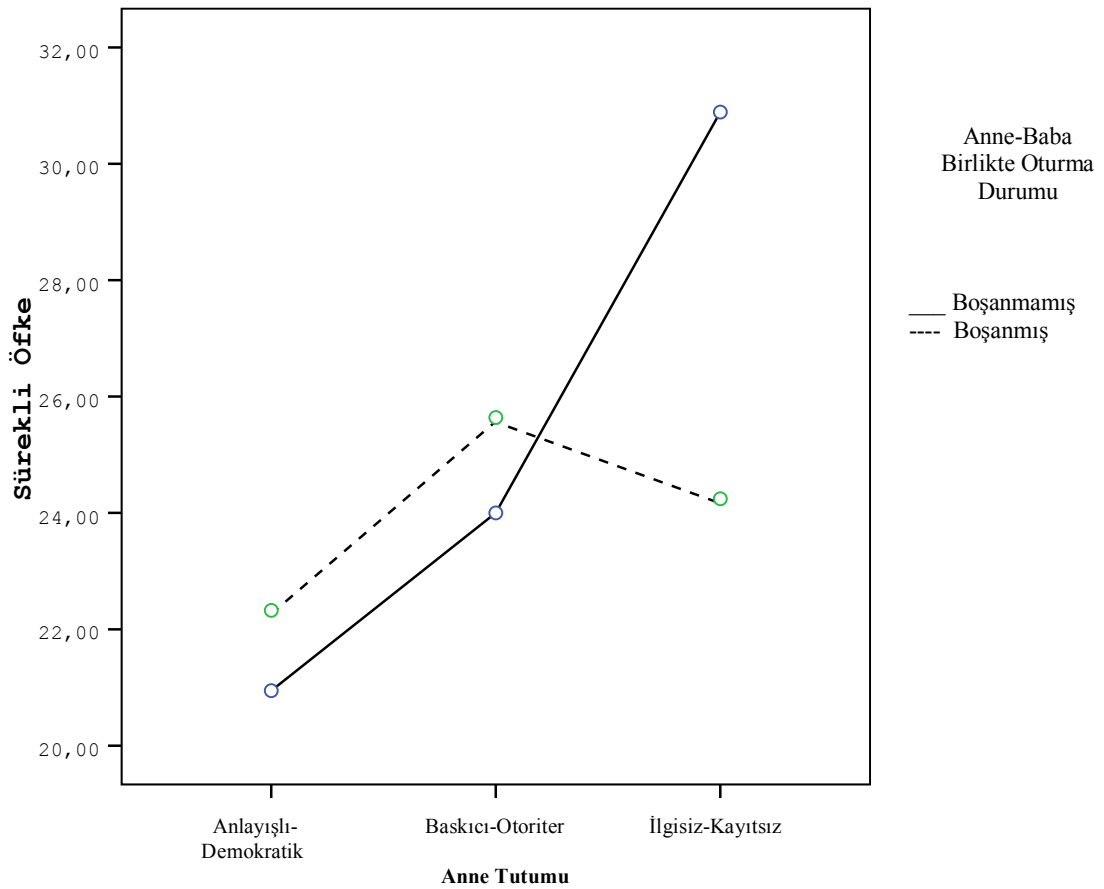
Tablo 5.4'e bakıldığında, anne tutumlarına göre öğrencilerin sürekli öfke düzeyi $F[2, 1872]=30.96, p<.01$), öfke içte tarzı $F[2, 376]=12.47, p<.01$), öfke dışta tarzı $F[2, 593]=15.90, p<.01$) ve öfke kontrol tarzlarında $F[2, 361]=8.27, p<.01$) anlamlı düzeyde bir fark olduğu görülmektedir. Aynı şekilde öğrencilerin anne-baba boşanma durumu ve

anne tutum düzeylerine göre sürekli öfke düzeyleri $F[2, 456]=7.53, p<.05$) ve öfke kontrol tarzları $F[2, 158]=3.62, p<.05$) arasında anlamlı bir fark bulunmuştur.

Farkın kaynağına Tukey testi ile bakılmış ve anne tutumunu baskıcı-otoriter ve ilgisiz-kayıtsız olarak algılayan öğrencilerin anne tutumunu anlayışlı-demokratik olarak algılayan öğrencilere göre sürekli öfke düzeyleri ve öfke dışı tarzlarının daha yüksek olduğu bulunmuştur. Anne tutumunu baskıcı-otoriter olarak algılayan öğrencilerin anne tutumunu anlayışlı-demokratik olarak algılayanlara göre öfke içte tarzlarının, anne tutumunu anlayışlı-demokratik olarak algılayan öğrencilerin ise anne tutumunu baskıcı-otoriter olarak algılayan öğrencilere göre öfke kontrol tarzlarının daha yüksek olduğu görülmüştür.

Anne-baba boşanma durumu ve anne tutumu etkisine bakıldığında ise anne tutumunu ilgisiz-kayıtsız ve baskıcı-otoriter olarak algılayan anne-babası boşanmış ve boşanmamış öğrencilerin anne tutumunu anlayışlı-demokratik olarak algılayan anne-babası boşanmış ve boşanmamış öğrencilere göre sürekli öfke düzeylerinin daha yüksek olduğu bulunmuştur. Anne tutumunu anlayışlı-demokratik olarak algılayan anne-babası boşanmış ve boşanmamış öğrencilerin anne tutumunu baskıcı-otoriter olarak algılayan anne-babası boşanmış ve boşanmamış öğrencilere göre öfke kontrol tarzlarının daha yüksek olduğu görülmüştür.

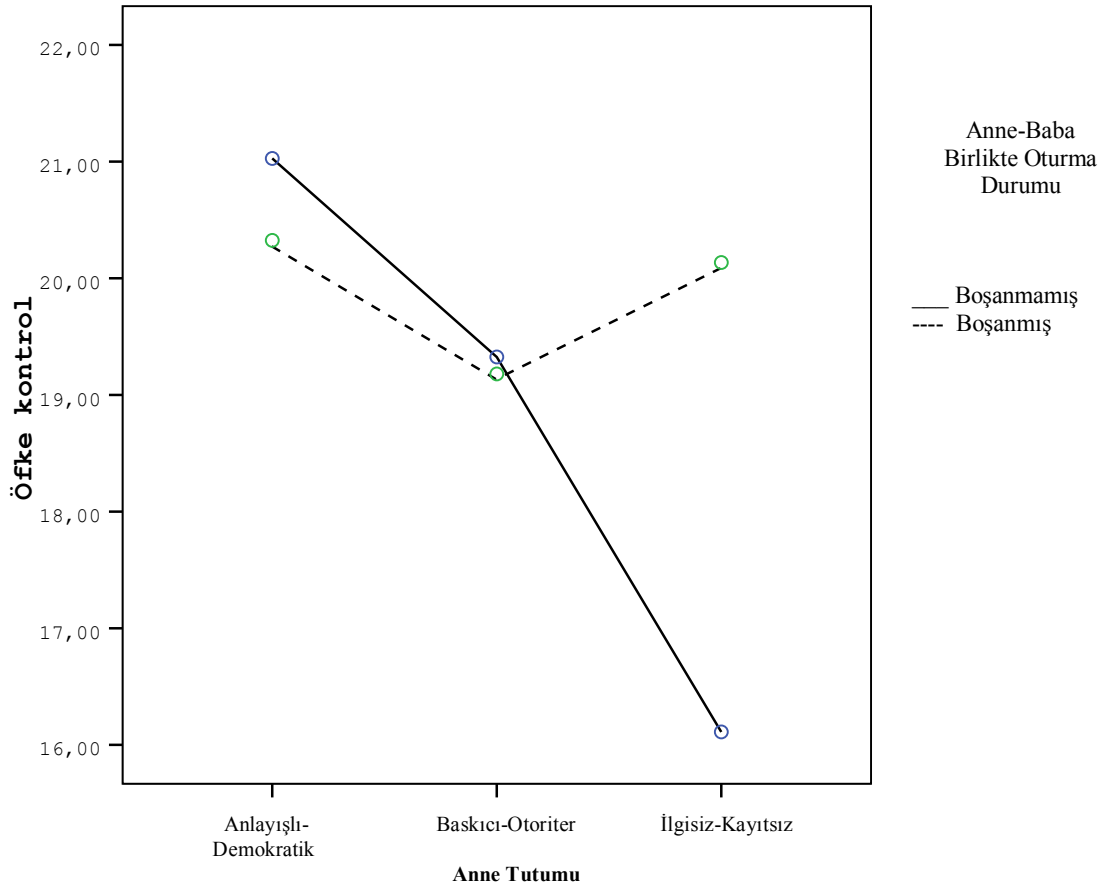
Anne-babaları boşanmış ve boşanmamış olan lise öğrencilerinin anne tutumlarına göre sürekli öfke düzeyleri çizgi grafiği aşağıda verilmiştir.

Şekil 5.5 Anne-Baba Boşanma Durumu ve Anne Tutum Düzeylerinin Sürekli Öfke Düzeyi Çizgi Grafiği

Şekil 5.5 incelendiğinde, anne-babası boşanmış, anne tutumunu anlayışlı-demokratik ve baskıcı-otoriter olarak algılayan öğrencilerin anne-babası boşanmamış ve anne tutumunu anlayışlı-demokratik, baskıcı-otoriter olarak algılayan öğrencilere göre sürekli öfke düzeylerinin daha yüksek olduğu; anne tutumunu ilgisiz-kayıtsız olarak algılayan anne-babası boşanmamış öğrencilerin ise, anne tutumunu ilgisiz-kayıtsız olarak algılayan anne-babası boşanmış öğrencilere göre sürekli öfke düzeyleri daha yüksek olduğu görülmektedir.

Anne-babaları boşanmış ve boşanmamış olan lise öğrencilerinin anne tutumlarına göre öfke kontrol tarzı çizgi grafiği aşağıda gösterilmektedir.

Şekil 5.6 Anne-Baba Boşanma Durumu ve Anne Tutum Düzeylerinin Öfke Kontrol Tarzı Çizgi Grafiği

Şekil 5.6'ya bakıldığında anne tutumunu anlayışlı-demokratik algılayan anne-babası boşanmamış öğrencilerin anne tutumunu anlayışlı-demokratik algılayan anne-babası boşanmış öğrencilere göre öfke kontrollerinin daha yüksek olduğu; anne tutumunu baskıcı-otoriter algılayan anne-babası boşanmış ve boşanmamış öğrenciler arasında önemli bir fark olmadığı; anne tutumunu ilgisiz-kayıtsız algılayan anne-babası boşanmış öğrencilerin ise, öfke kontrollerinin anne-babası boşanmamışlara göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

4.6 ANNE-BABALARI BOŞANMIŞ VE BOŞANMAMIŞ LİSE ÖĞRENCİLERİNİN ALGILADIKLARI BABA TUTUM DÜZEYLERİNE GÖRE SÜREKLİ ÖFKE DÜZEYİ VE ÖFKE İFADE TARZLARINA İLİŞKİN BULGULAR

Araştırmanın, “ anne-babası boşanmış ve boşanmamış lise öğrencilerinin öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzları algıladıkları baba tutum düzeylerine göre anlamlı bir

farklılık göstermekte midir?" alt problemini test etmek için öğrenciler anne-babalarının boşanıp boşanmama durumlarına ve algılanan baba tutum düzeylerine göre gruplandırılarak sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzı ölçeğinden elde ettikleri puanların, aritmetik ortalamalarını, standart sapmalarını ve gruplara düşen öğrenci sayılarını gösteren sonuçlar Tablo 6.1’de gösterilmiştir.

Tablo 6.1 Anne-Babaları Boşanmış ve Boşanmamış Lise Öğrencilerinin Algılanan Baba Tutumlarına Göre Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzlarına İlişkin Puanlara Ait Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	Anne-Baba Boşanma Durumu	Baba Tutumu	\bar{X}	S	N
Sürekli Öfke	Boşanmamış	Anlayışlı-Demokratik	20.86	5.37	342
		Baskıcı-Otoriter	23.86	5.56	91
		İlgisiz-Kayıtsız	25.65	6.85	20
		Toplam	21.68	5.66	453
	Boşanmış	Anlayışlı-Demokratik	22.29	5.68	160
		Baskıcı-Otoriter	24.13	5.79	60
		İlgisiz-Kayıtsız	23.14	5.69	163
		Toplam	22.94	5.72	383
	Toplam	Anlayışlı-Demokratik	21.32	5.50	502
		Baskıcı-Otoriter	23.97	5.63	151
		İlgisiz-Kayıtsız	23.41	5.86	183
		Toplam	22.25	5.72	836
Öfke İçte	Boşanmamış	Anlayışlı-Demokratik	15.65	3.61	342
		Baskıcı-Otoriter	17.49	3.62	91
		İlgisiz-Kayıtsız	18.00	5.20	20
		Toplam	16.12	3.78	453
	Boşanmış	Anlayışlı-Demokratik	16.46	3.95	160
		Baskıcı-Otoriter	17.53	4.42	60
		İlgisiz-Kayıtsız	16.96	4.08	163
		Toplam	16.84	4.09	383
	Toplam	Anlayışlı-Demokratik	15.91	3.74	502
		Baskıcı-Otoriter	17.50	3.94	151
		İlgisiz-Kayıtsız	17.07	4.21	183
		Toplam	16.45	3.94	836
Öfke Dışta	Boşanmamış	Anlayışlı-Demokratik	16.08	4.27	342
		Baskıcı-Otoriter	18.45	3.81	91
		İlgisiz-Kayıtsız	18.90	4.93	20
		Toplam	16.68	4.33	453
	Boşanmış	Anlayışlı-Demokratik	17.27	4.60	160
		Baskıcı-Otoriter	17.08	4.48	60
		İlgisiz-Kayıtsız	16.79	4.30	163
		Toplam	17.04	4.45	383
	Toplam	Anlayışlı-Demokratik	16.46	4.41	502
		Baskıcı-Otoriter	17.90	4.13	151
		İlgisiz-Kayıtsız	17.02	4.41	183
		Toplam	16.84	4.39	836

(Devamı arkada)

Öfke Kontrol	Boşanmamış	Anlayışlı-Demokratik	21.11	4.87	342
		Baskıcı-Otoriter	19.31	4.42	91
		İlgisiz-Kayıtsız	18.30	4.20	20
		Toplam	20.62	4.82	453
	Boşanmış	Anlayışlı-Demokratik	20.16	4.53	160
		Baskıcı-Otoriter	20.65	4.97	60
		İlgisiz-Kayıtsız	19.96	4.48	163
		Toplam	20.15	4.57	383
	Toplam	Anlayışlı-Demokratik	20.81	4.78	502
		Baskıcı-Otoriter	19.84	4.67	151
		İlgisiz-Kayıtsız	19.78	4.47	183
		Toplam	20.41	4.71	836

Tablo 6.2 Anne-Babaları Boşanmış ve Boşanmamış Lise Öğrencilerinin Algılanan Baba Tutumlarına Göre Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzlarına İlişkin Puanların Varyanslarının Homojenliğinin Test Edilmesi (Levene Testi)

Bağımlı Değişkenler	F	Sd ₁	Sd ₂	P
Sürekli Öfke	.81	5	830	.54
Öfke İçte	1.93	5	830	.08
Öfke Dışta	1.04	5	830	.39
Öfke Kontrol	1.54	5	830	.17

Tablo 6.2 incelendiğinde, verilerin varyans analizine uygunluğu için yapılan Levene testi sonucunda, sürekli öfke ($F[5,830]=.81, p>.05$), öfke içte ($F[5,830]=1.93, p>.05$), öfke dışta ($F[5,830]=1.04, p>.05$) ve öfke kontrol $F[5,830]=1.54, p>.05$) ölçekleri puanlarına ilişkin varyansların homojen olduğu görülmüştür.

Anne-babası boşanmış ve boşanmamış öğrencilerin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzları anne-baba boşanma durumu temel etkisi, algılanan baba tutum düzeyi temel etkisi ve anne-baba boşanma durumunun algılanan baba tutum düzeyi ortak etkisini gösteren MANOVA Tablo 6.3’de verilmiştir.

Tablo 6.3 Anne-Babaları Boşanmış ve Boşanmamış Lise Öğrencilerinin Algılanan Baba Tutumlarına Göre Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzlarına İlişkin Puanlara Ait MANOVA Sonuçları

Etki	Wilks' Lambda (λ)	F	Serbestlik Derecesi (Hipotez)	Serbestlik Derecesi (Hata)	P
Anne-Baba Boşanma Durumu	.99	1.27	4.00	827.00	.27
Baba Tutumu	.95	5.23	8.00	1654.00	.00
Boşanma * Baba Tutumu	.97	2.92	8.00	1654.00	.00

Tablo 6.3’de verilen Çok yönlü varyans analizi (MANOVA) sonuçlarına göre, anne-babanın boşanma durumu öğrencilerin sürekli öfke düzeyi ve öfke ifade tarzı puanları üzerindeki temel etkisi anlamlı bulunmamıştır ($\lambda=.99$, $F[4, 827]=1.27$, $p>.05$). Baba tutumu temel etkisi ise öğrencilerin sürekli öfke düzeyi ve öfke ifade tarzı üzerinde anlamlı bir fark yaratmıştır ($\lambda=.95$, $F[8, 1654]=5.23$, $p<.01$). Boşanma durumu ve baba tutumu etkileşiminin (ortak etki) ise sürekli öfke düzeyi, öfke dışta ve öfke kontrolü tarzı puanları üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu görülmüştür ($\lambda=.97$, $F[8, 1654]=2.92$, $p<.01$).

Anne-baba boşanma durumu ve baba tutumlarının sürekli öfke düzeyi ve öfke ifade tarzları ortak etkisinde anlamlı farkların hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacıyla MANOVA yapılmış ve sonuçlar tablo 6.4’de gösterilmiştir.

Tablo 6.4 Anne-Babaları Boşanmış ve Boşanmamış Lise Öğrencilerinin Algılanan Baba Tutumlarına Göre Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzlarına İlişkin Puanların Gruplar Arasındaki Farklılığı Gösteren MANOVA Sonuçları

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	KT	sd	KO	F	P
Anne-Baba Boşanma Durumu	Sürekli Öfke	7.20	1	7.20	.23	.63
	Öfke İçte	.35	1	.35	.02	.87
	Öfke Dışta	55.74	1	55.74	2.97	.08
	Öfke Kontrol	45.16	1	45.16	2.06	.15
BabaTutum	Sürekli Öfke	946.34	2	473.17	15.16	.00**
	Öfke İçte	300.65	2	150.32	9.97	.00**
	Öfke Dışta	180.00	2	90.00	4.80	.00**
	Öfke Kontrol	160.52	2	80.26	3.66	.02*
Boşanma * Baba Tutum	Sürekli Öfke	247.38	2	123.69	3.96	.01*
	Öfke İçte	60.13	2	30.07	1.99	.13
	Öfke Dışta	290.07	2	145.03	7.73	.00**
	Öfke Kontrol	208.32	2	104.16	4.75	.00**
Hata	Sürekli Öfke	25893.92	830	31.19		
	Öfke İçte	12510.89	830	15.07		
	Öfke Dışta	15562.83	830	18.75		
	Öfke Kontrol	18176.78	830	21.90		
Toplam	Sürekli Öfke	441587.00	836			
	Öfke İçte	239371.00	836			
	Öfke Dışta	253386.00	836			
	Öfke Kontrol	366931.00	836			

(*P<.05, **P<.01)

Tablo 6.4 incelendiğinde, baba tutumlarına göre öğrencilerin sürekli öfke düzeyi $F[2, 946]=15.16, p<.01$), öfke içte tarzı $F[2, 301]=9.97, p<.01$), öfke dışta tarzı $F[2, 180]=4.80, p<.01$) ve öfke kontrol tarzlarında $F[2, 161]=7.73, p<.05$) anlamlı düzeyde

bir fark olduğu görülmektedir. Aynı şekilde öğrencilerin anne-baba boşanma durumu ve baba tutum düzeylerine göre sürekli öfke düzeyleri $F[2, 247]=3.96, p<.05)$, öfke dışı tarzları $F[2, 290]=7.73, p<.01)$ ve öfke kontrol tarzları $F[2, 208]=4.75, p<.01)$ arasında anlamlı bir fark bulunmuştur.

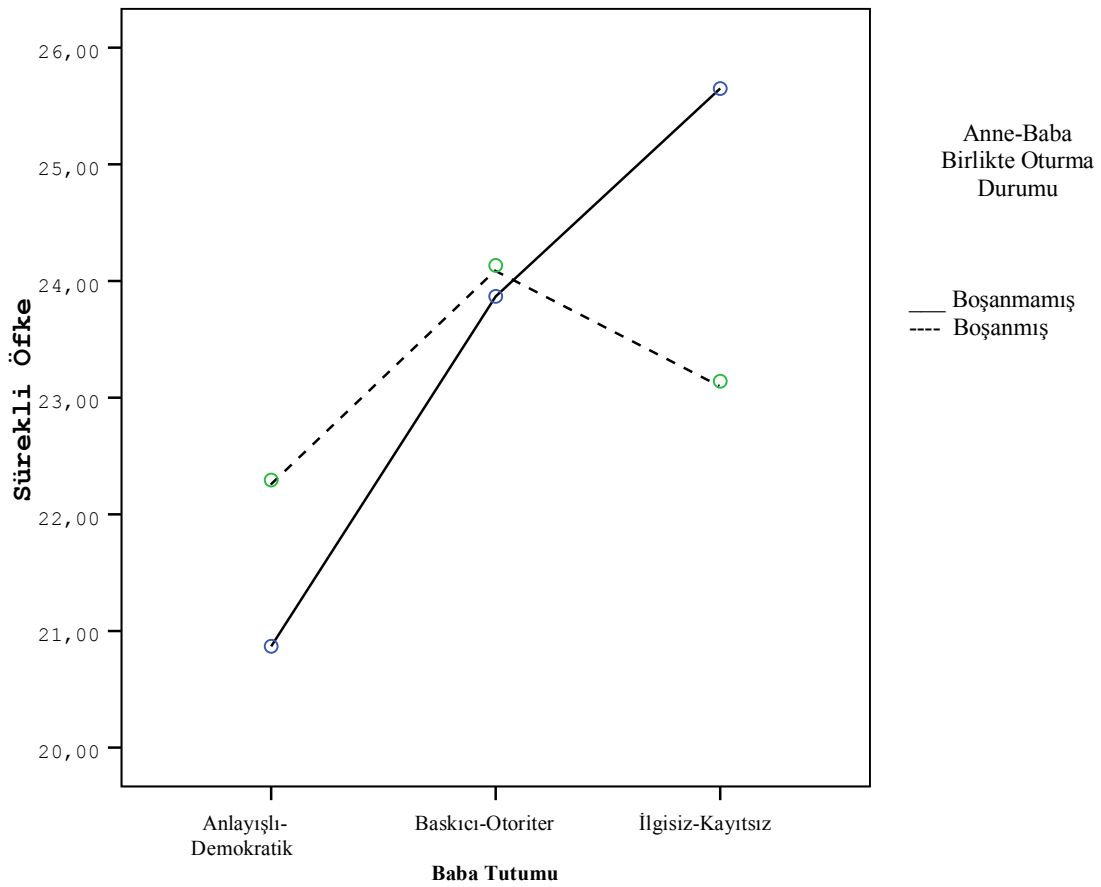
Farkın kaynağına Tukey testi ile bakılmış ve baba tutumunu baskıcı-otoriter ve ilgisiz-kayıtsız olarak algılayan öğrencilerin baba tutumunu anlayışlı-demokratik olarak algılayan öğrencilere göre sürekli öfke düzeyleri ve öfke içte tarzlarının daha yüksek olduğu bulunmuştur. Baba tutumunu baskıcı-otoriter olarak algılayan öğrencilerin baba tutumunu anlayışlı-demokratik olarak algılayanlara göre öfke dışı tarzlarının, baba tutumunu anlayışlı-demokratik olarak algılayan öğrencilerin ise baba tutumunu ilgisiz-kayıtsız olarak algılayan öğrencilere göre öfke kontrol tarzlarının daha yüksek olduğu görülmüştür.

Anne-baba boşanma durumu ve baba tutumu etkisine bakıldığında ise baba tutumunu ilgisiz-kayıtsız ve baskıcı-otoriter olarak algılayan anne-babası boşanmış ve boşanmamış öğrencilerin baba tutumunu anlayışlı-demokratik olarak algılayan anne-babası boşanmış ve boşanmamış öğrencilere göre sürekli öfke düzeylerinin daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Öğrencilerin öfke dışı tarzlarına bakıldığında, baba tutumunu ilgisiz-kayıtsız olarak algılayan anne-babası boşanmamış öğrencilerin baba tutumunu anlayışlı-demokratik olarak algılayan anne-babası boşanmış ve boşanmamış öğrencilere göre daha fazla öfkelerini dışı yansıttıkları bulunmuştur.

Baba tutumunu anlayışlı-demokratik olarak algılayan anne-babası boşanmamış öğrencilerin baba tutumunu baskıcı-otoriter olarak algılayan anne-babası boşanmış ve boşanmamış öğrencilere göre öfke kontrollerinin daha yüksek olduğu görülmüştür.

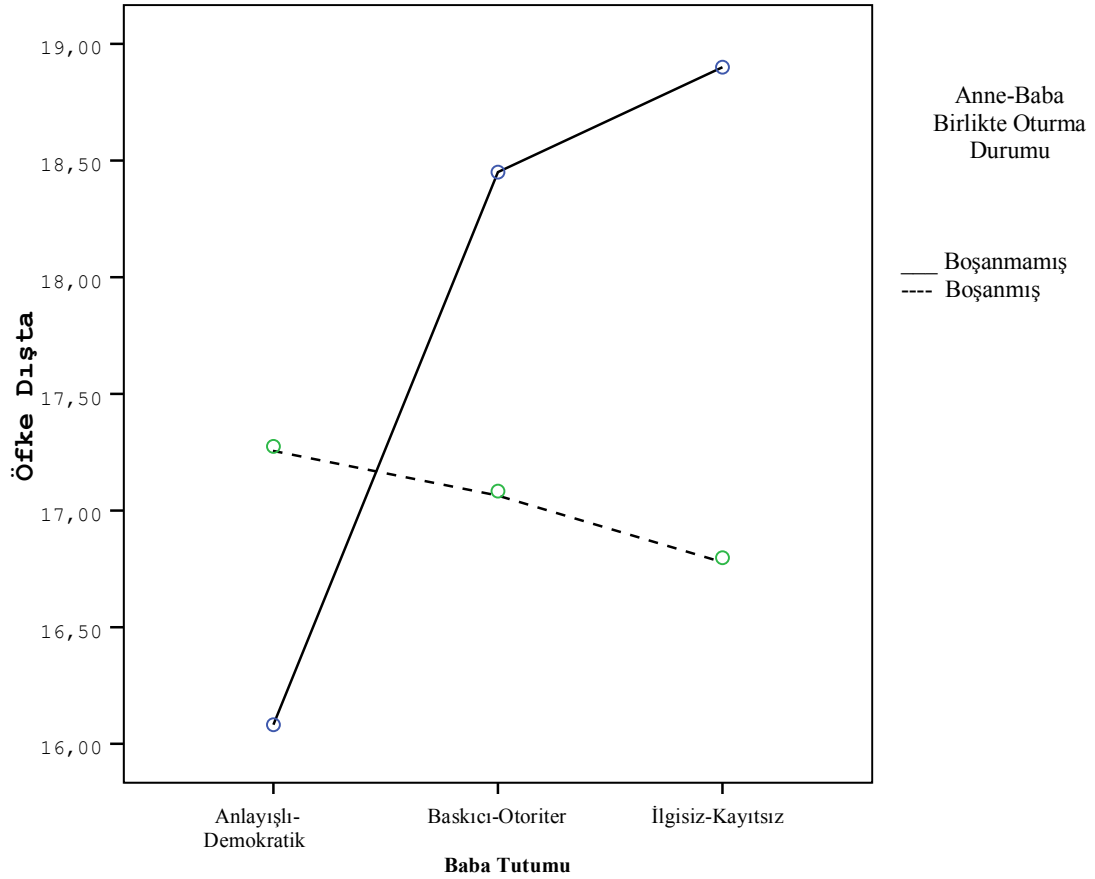
Anne-babaları boşanmış ve boşanmamış olan lise öğrencilerinin baba tutumlarına göre sürekli öfke düzeyleri çizgi grafiği aşağıda verilmiştir.

Şekil 6.5 Anne-Baba Boşanma Durumu ve Baba Tutum Düzeylerinin Sürekli Öfke Düzeyi Çizgi Grafiği

Şekil 6.5 incelendiğinde, baba tutumunu anlayışlı-demokratik ve baskıcı-otoriter olarak algılayan anne-babası boşanmış öğrencilerin baba tutumunu anlayışlı-demokratik ve baskıcı-otoriter olarak algılayan anne-babası boşanmamış öğrencilere göre sürekli öfke düzeylerinin daha yüksek olduğu; baba tutumunu ilgisiz-kayıtsız olarak algılayan anne-babası boşanmamış öğrencilerin ise, baba tutumunu ilgisiz-kayıtsız olarak algılayan anne-babası boşanmış öğrencilere göre sürekli öfke düzeylerinin daha yüksek olduğu verilmiştir.

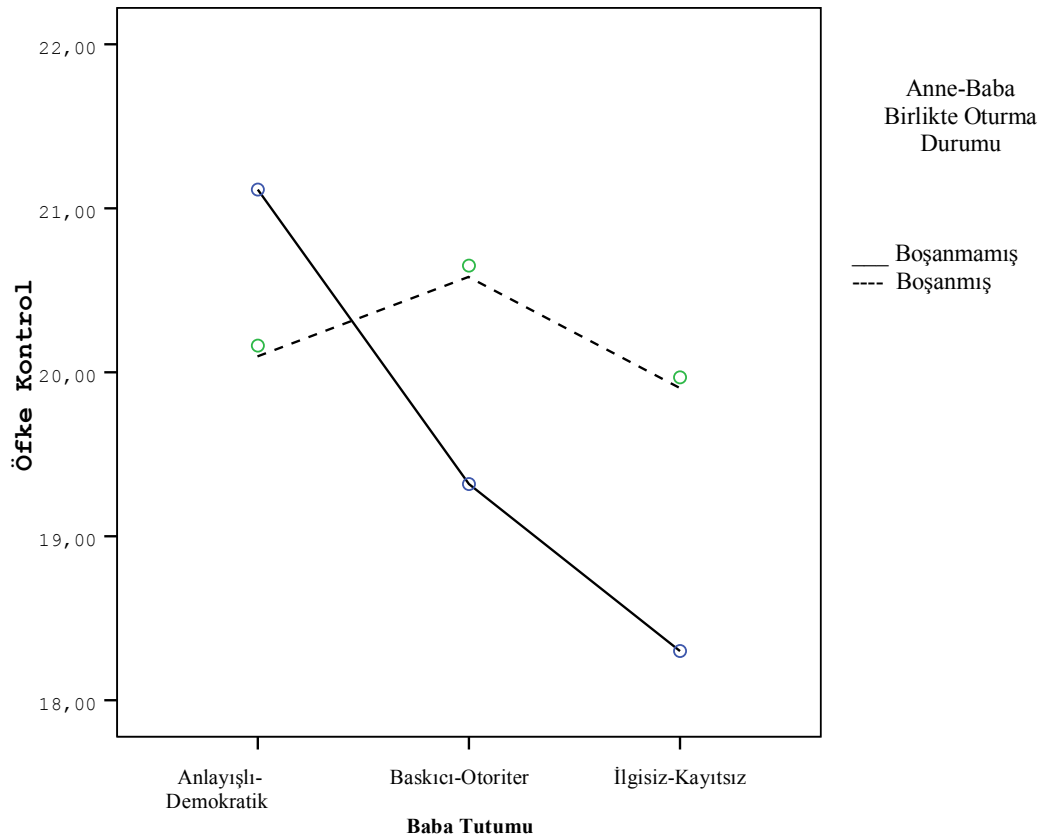
Anne-babaları boşanmış ve boşanmamış olan lise öğrencilerinin baba tutumlarına göre öfke dışı tarzı çizgi grafiği aşağıda gösterilmiştir.

Şekil 6.6 Anne-Baba Boşanma Durumu ve Baba Tutum Düzeylerinin Öfke Dışta Tarzı Çizgi Grafiği

Şekil 6.6'da görüldüğü gibi baba tutumunu anlayışlı-demokratik olarak algılayan anne-babası boşanmış öğrencilerin, anne-babası boşanmamış ve baba tutumunu anlayışlı-demokratik olarak algılayan öğrencilere göre öfkelerini daha fazla dışı yansıttıkları; baba tutumunu baskıcı-otoriter ve ilgisiz-kayıtsız olarak algılayan anne-babası boşanmamış öğrencilerin, baba tutumunu baskıcı-otoriter ve ilgisiz-kayıtsız olarak algılayan anne-babası boşanmış öğrencilere göre ise, daha fazla öfkelerini dışı yansıttıkları görülmektedir.

Anne-babaları boşanmış ve boşanmamış olan lise öğrencilerinin baba tutumlarına göre öfke kontrol tarzları çizgi grafiği aşağıda verilmiştir.

Şekil 6.7 Anne-Baba Boşanma Durumu ve Baba Tutum Düzeylerinin Öfke Kontrol Tarzı Çizgi Grafiği

Şekil 6.7’de görüldüğü gibi baba tutumunu anlayışlı-demokratik olarak algılayan anne-babası boşanmamış öğrencilerin baba tutumunu anlayışlı-demokratik olarak algılayan anne-babası boşanmış öğrencilere göre daha fazla öfkelerini kontrol ettikleri; baba tutumunu baskıcı-otoriter ve ilgisiz-kayıtsız olarak algılayan anne-babası boşanmış öğrencilerin ise, baba tutumunu baskıcı-otoriter ve ilgisiz-kayıtsız olarak algılayan anne-babası boşanmamış öğrencilere göre öfkelerini daha fazla kontrol ettikleri bulunmuştur.

BEŞİNCİ BÖLÜM

TARTIŞMA VE YORUM

Bu bölümde, anne-babası boşanmış ve boşanmamış lise öğrencilerinin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzlarının cinsiyet, sınıf düzeyi, anne-baba eğitim düzeyleri ve algılanan anne-baba tutumlarına göre karşılaştırılmasına ilişkin bulguların tartışma ve yorumuna yer verilmiştir. Tartışma ve yorum, bulgular bölümündeki sıraya uygun olarak yapılmıştır.

5.1 ANNE-BABASI BOŞANMIŞ VE BOŞANMAMIŞ LİSE ÖĞRENCİLERİNİN CİNSİYETLERİNE GÖRE SÜREKLİ ÖFKE DÜZEYLERİ VE ÖFKE İFADE TARZLARINA İLİŞKİN BULGULARIN TARTIŞILMASI VE YORUMU

Araştırmanın birinci alt problemi “anne-babası boşanmış ve boşanmamış lise öğrencilerinin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzları cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?” şeklinde ifade edilmiştir. Yapılan istatistiksel analizler sonucunda anne-babanın boşanma durumuna ve cinsiyete göre öğrencilerin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzları üzerindeki temel etkisine bakıldığında, anne-babası boşanmış öğrencilerin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzlarının anne-babası boşanmamış öğrencilere göre anlamlı düzeyde yüksek bulunurken cinsiyet temel etkisinin ise, sürekli öfke düzeyi ve öfke ifade tarzları üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmüştür. Anne-baba boşanma durumu ve cinsiyet etkileşiminin ise, öğrencilerin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzları üzerinde anlamlı bir farklılık yaratmadığı bulunmuştur.

Alanyazında anne-baba boşanma durumu, cinsiyet ve öfke arasındaki ilişkinin incelendiği az sayıda çalışma olduğu görülmektedir. Anne-baba boşanma durumu, cinsiyet ve öfke arasındaki ilişkiyi araştıran Spigelman ve arkadaşları'nın (1991) yaptığı çalışma sonucunda, anne-babası boşanmış erkek çocukların anne-babası boşanmış kız ve anne-babası boşanmamış kız ve erkek çocuklara göre daha fazla öfke, saldırganlık

tepkileri gösterdikleri görülmüştür. Aynı şekilde anne-babası boşanmış erkek çocukların anne-babası boşanmamış çocuklara göre daha fazla düşmanlık ve saldırganlık gösterdikleri bulunmuştur (Wyman vd, 1985: 20-26). Bu bulguların araştırma bulgusuyla çeliştiği görülmektedir. Spielberger ve Culbertson (1991) tarafından lise öğrencileri ile yapılan bir araştırmada ise anne-baba boşanma durumunun öğrencilerin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzlarında cinsiyete göre anlamlı bir fark bulunmamıştır. Bu bulgu araştırma bulgusunu destekler niteliktedir. Yurt içinde yapılan çalışmalara bakıldığında anne-baba boşanma durumu ve cinsiyet etkileşimini inceleyen doğrudan bir çalışma olmadığı görülmektedir. Ancak ergenlerde öfke ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında farklı bulguların olduğu dikkat çekmektedir. Bazı araştırma bulguları ergenlerin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzlarının cinsiyete göre farklılaşmadığını (Baygöl, 1997: 40-55, Olmuş, 2001: 110-147) gösterirken diğer bir araştırma erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre öfkelerini daha fazla kontrol ettiklerini (Annak, 2002: 73-74) başka bir araştırma ise kızların öfke içte tarzlarının erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğunu göstermektedir (Kılıçarslan, 2000: 70). TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu tarafından (1997) ergenlerin sorunları üzerinde yapılan araştırmada ise kızların % 46.8'i erkeklerin ise % 34.0'nün öfkelendiklerinde kızıp bağırdukları bulunmuştur.

Genel bulgular ışığında özellikle boşanmış anne-babaların erkek çocuklarının kızlara oranla daha fazla dışsal problemler göstermesi beklenmiştir. Aynı zamanda öfke içte tarzlarının anne-babası boşanmış kız öğrencilerde erkek öğrencilere göre daha yüksek olacağı varsayılmıştır. Ancak araştırma bulguları sürekli öfke düzeyi ve öfke ifade tarzlarında anne-baba boşanma durumuna göre kızlar ve erkekler arasında anlamlı bir farklılık olmadığını göstermektedir. Bu durumda alanyazındaki farklı bulgular da dikkate alındığında konuyla ilgili farklı değişkenleri ele alan (örneğin son yıllardaki ebeveynlerin çocuk yetiştirme konusundaki cinsiyet rolleri, toplumsal ve sosyal değişimler, ebeveynlerin sosyo-ekonomik ve eğitim düzeyleri gibi) daha kapsamlı araştırmaların yapılmasının konuya açıklık getirmesi anlamında yararlı olacağı düşünülmektedir.

5.2 ANNE-BABALARI BOŞANMIŞ VE BOŞANMAMIŞ LİSE ÖĞRENCİLERİNİN SINIF DÜZEYLERİNE GÖRE SÜREKLİ ÖFKE DÜZEYLERİ VE ÖFKE İFADE TARZLARINA İLİŞKİN BULGULARIN TARTIŞILMASI VE YORUMU

Araştırmanın ikinci alt problemi “anne-babası boşanmış ve boşanmamış lise öğrencilerinin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzları sınıf düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?” şeklinde ifade edilmiştir. Yapılan istatistiksel analizler sonucunda anne-babanın boşanma durumuna göre öğrencilerin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzları üzerindeki temel etkisine bakıldığında anne-babası boşanmış öğrencilerin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzlarının anne-babası boşanmamış öğrencilere göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmüştür. Fakat öğrencilerin sınıf düzeyine göre sürekli öfke ve öfke ifade tarzları üzerindeki temel etkisinin anlamlı olmadığı gözlenmiştir. Araştırmada sınıf düzeyi olarak 9-10 ve 11 sınıflar alınmıştır. Bu öğrencilerin yaşları 14 ile 17 arasında değişmektedir. Bulgular, anne-baba boşanma durumu ve sınıf düzeyi etkileşiminin öğrencilerin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzları üzerinde anlamlı bir farklılık yaratmadığını göstermiştir.

Alanyazın incelendiğinde doğrudan anne-baba boşanma durumu ve sınıf düzeyi etkileşiminin öğrencilerin sürekli öfke düzeyi ve öfke ifade tarzlarını ele alan bir çalışmaya rastlanmadığı görülmektedir. Bununla birlikte ergenlerin öfke düzeylerinin yaşa bağlı incelendiği çalışmalarda; ergenlerin sürekli öfke, öfke ifade ve öfke kontrollerinin yaşa göre farklılaşmadığı ancak dışa vurulmuş öfkenin yaşa göre farklılaşma gösterdiği bulunmuştur. Buna göre 16 yaş grubu ergenlerinin, 15 ve 14 yaş grubundaki ergenlere göre (Güleç,2002:114-119); 17 yaş ergenlerinin de 15 ve 16 yaş grubundaki ergenlere göre dışa vurulmuş öfke düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmüştür (Olmuş, 2001: 110-147).

Anne-baba boşanma durumu ve sınıf etkileşimine göre öğrencilerin sürekli öfke düzeyi ve öfke ifade tarzlarında anlamlı bir farklılığın olmamasında, araştırmaya katılan öğrencilerin gelişimsel dönem özelliği olarak öfke duygusunun yaşanmasının etkisi olduğu düşünülebilir.

5.3 ANNE-BABALARI BOŞANMIŞ VE BOŞANMAMIŞ LİSE ÖĞRENCİLERİNİN ANNELERİNİN EĞİTİM DÜZEYLERİNE GÖRE SÜREKLİ ÖFKE DÜZEYLERİ VE ÖFKE İFADE TARZLARINA İLİŞKİN BULGULARIN TARTIŞILMASI VE YORUMU

Araştırmanın üçüncü alt problemi “ anne-babası boşanmış ve boşanmamış lise öğrencilerinin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzları annelerinin eğitim düzeylerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?” şeklinde ifade edilmiştir. Yapılan istatistiksel analizler sonucunda anne-babanın boşanma durumunun öğrencilerin sürekli öfke düzeyleri üzerindeki temel etkisi anlamlı bulunmuştur. Anne-babası boşanmış öğrencilerin sürekli öfke düzeylerinin anne-babası boşanmamış öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Ancak anne eğitim düzeyinin öğrencilerin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzları üzerindeki temel etkisinin anlamlı olmadığı bulunmuştur. Bulgular, anne-baba boşanma durumu ve anne eğitim düzeyi etkileşiminin öğrencilerin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzları üzerinde anlamlı bir farklılık yaratmadığını göstermiştir.

Alanyazına bakıldığında doğrudan böyle bir çalışmaya rastlanmamakla birlikte bazı çalışmalarda anne eğitim düzeyinin değişken olarak ele alındığı görülmüştür. Bu çalışmalarda ergenlerin annelerinin eğitim düzeyi ile sürekli öfke düzeyi ve öfke ifade tarzları arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı bulunmuştur (Bilge, 1997: 75-80, Kılıçarslan, 2000:59-70, Olmuş, 2001:110-147, Güleç, 2002: 114-119). Okman (1999) ise, ergenler üzerinde yaptığı çalışmasında annenin eğitim durumunun ergenlerin sadece öfke dışı tarzlarında etkili bir değişken olduğunu, anneleri ortaokul mezunu olan öğrencilerin öfkelerini daha fazla dışı yansıttıklarını belirtmiştir. Yine Baygöl (1997), tarafından ergenler üzerinde yapılan başka bir çalışmada anneleri ortaöğretim ve yükseköğretim mezunu olan ergenlerin öfkelerini daha fazla dışı vurdukları bulunmuştur.

Annenin eğitim düzeyi ile anne-babanın boşanma durumu etkileşiminin ergenlerin sürekli öfke düzeyi ve öfke ifade tarzları üzerinde bir etkisinin olmaması annelerin eğitim düzeyinin düşük veya yüksek olmasından çok annelerin çocuklarıyla kurdukları ilişkinin kalitesi ya da anne tutumlarının bu sonuçlar üzerinde etkili olabileceğini düşündürebilir. Nitekim bu araştırma sonucunda, anne-baba boşanma

durumu ve anne tutum etkileşiminin öğrencilerin sürekli öfke ve öfke ifade tarzları üzerinde anlamlı bir fark yaratması bu görüşü destekler niteliktedir.

5.4 ANNE-BABALARI BOŞANMIŞ VE BOŞANMAMIŞ LİSE ÖĞRENCİLERİNİN BABALARININ EĞİTİM DÜZEYLERİNE GÖRE SÜREKLİ ÖFKE DÜZEYLERİ VE ÖFKE İFADE TARZLARINA İLİŞKİN BULGULARIN TARTIŞILMASI VE YORUMU

Araştırmanın dördüncü alt problemi “ anne-babası boşanmış ve boşanmamış lise öğrencilerinin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzları babalarının eğitim düzeylerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?” şeklinde ifade edilmiştir. Yapılan istatistiksel analizler sonucunda anne-baba boşanma durumunun öğrencilerin sürekli öfke düzeyleri üzerindeki temel etkisi anlamlı bulunmuştur. Anne-babası boşanmış öğrencilerin sürekli öfke düzeylerinin anne-babası boşanmamış öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Baba eğitim düzeyine göre ise öğrencilerin öfke içte ve öfke kontrol tarzları üzerindeki temel etkisinin anlamlı olduğu gözlenmiştir. Babaları üniversite mezunu olan öğrencilerin babaları ilköğretim, ortaokul ve lise mezunu olanlara göre öfke içte tarzlarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Aynı şekilde babaları üniversite mezunu olan öğrencilerin babaları ortaokul mezunu olan öğrencilere göre öfke kontrollerinin daha yüksek olduğu bulunmuştur. Bulgular, anne-baba boşanma durumu ve baba eğitim düzeyi etkileşiminin ise öğrencilerin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzları üzerinde anlamlı bir farklılık yaratmadığını göstermiştir.

Alanyazın incelendiğinde doğrudan baba eğitim düzeyi ve anne-baba boşanma durumunun ergenlerin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzlarını ele alan bir çalışmaya rastlanmadığı görülmüştür. Baba eğitim düzeyinin değişken olarak ele alındığı bazı çalışmalarda ise genelde babanın eğitim düzeyinin ergenlerin sürekli öfke düzeyinde bir farklılık yaratmamasına rağmen ergenin öfke ifade tarzlarında bir farklılık yarattığı bulunmuştur. Öfke ifade tarzlarına bakıldığında ise farklı araştırmalarda farklı bulguların elde edildiği görülmüştür. Bazı araştırma bulgularında, babası ilköğretim mezunu olan ergenlerin daha çok öfkeyi içte tuttukları görülürken (Baygöl, 1997: 40-55, Kılıçarslan, 2000: 59-70), bir araştırmada babaları üniversite ve üstü mezunu olan ergenlerin öfkeyi dışa vurma tarzının daha yüksek olduğu (Güleç, 2002: 114-119), başka bir araştırmada ise babaları üniversite mezunu olan ergenlerin daha fazla

öfkelerini kontrol ettikleri (Okman, 1999: 100-130) görülmüştür. Bilge'nin (1997) yaptığı araştırma ise baba eğitim düzeyinin öğrencilerin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzları üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığını göstermektedir.

Anne-baba boşanma durumu ve baba eğitim düzeyi etkileşiminin öğrencilerin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzları üzerinde bir farklılık yaratmaması anne-eğitim düzeyinde olduğu gibi babanın eğitim düzeyinin düşük veya yüksek olmasından çok baba-çocuk ilişkisinin belirleyici bir faktör olduğunu bize düşündürülebilir. Yine araştırma bulgusuna bakıldığında anne-baba boşanma durumu ve baba tutum düzeylerinin öğrencilerin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzları üzerindeki etkileşiminin anlamlı çıkması bu görüşü destekler niteliktedir.

5.5 ANNE-BABALARI BOŞANMIŞ VE BOŞANMAMIŞ LİSE ÖĞRENCİLERİNİN ALGILADIKLARI ANNE TUTUMLARINA GÖRE SÜREKLİ ÖFKE DÜZEYLERİ VE ÖFKE İFADE TARZLARINA İLİŞKİN BULGULARIN TARTIŞILMASI VE YORUMU

Araştırmanın beşinci alt problemi “ anne-babası boşanmış ve boşanmamış lise öğrencilerinin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzları algılanan anne tutumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?” şeklinde ifade edilmiştir. Anne tutumlarının sürekli öfke düzeyi ve öfke ifade tarzları üzerindeki temel etkisine bakıldığında, temel etkinin öğrencilerin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzları üzerinde anlamlı olduğu görülmektedir. Anne-baba boşanma durumlarının ise, öğrencilerin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzları üzerindeki temel etkisi anlamlı bulunmamıştır. yapılan istatistiksel analizler sonucunda anne-babanın boşanmış olup olmama durumu ve anne tutumu etkileşiminin anlamlı bir farklılık yarattığı görülmüştür. Bu farklılığın öğrencilerin sürekli öfke düzeyleri ve öfke kontrol tarzlarından kaynaklandığı bulunmuştur.

Anne tutumunu anlayışlı-demokratik olarak algılayan anne-babası boşanmış öğrencilerin anne tutumunu anlayışlı-demokratik olarak algılayan anne-babası boşanmamış öğrencilere göre sürekli öfke düzeyleri daha yüksek bulunmuştur. Bu durum olumlu olarak değerlendirilen bir tutumda anne-babası boşanmış öğrencilerin daha fazla sürekli öfke yaşamaları araştırmanın temel etkilerinde görülen anne-babası boşanmış öğrencilerin anne-babası boşanmamış öğrencilere göre daha fazla sürekli öfke

göstermelerini destekler niteliktedir. Nitekim Olmuş'un (2001) yaptığı araştırmada, aile ortamını birlik beraberliğin yoğun olarak yaşandığı bir ortam olarak algılayan ergenlerin daha az öfkeye kapıldıkları bulunmuştur.

Anne tutumunu baskıcı-otoriter olarak algılayan anne-babası boşanmış öğrencilerin anne tutumunu baskıcı-otoriter olarak algılayan anne-babası boşanmamış öğrencilere göre sürekli öfke düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Gelişim dönemi özellikleri dikkate alındığında ergenlerin kimlik oluşturma çabası içerisinde oldukları bir dönemde engellenmişlik duygusu içersinde olmaları ve kendilerini baskı altında hissetmeleri onların daha fazla öfke duygusu yaşamasına neden olabilir (Kulaksızoğlu, 1998: 75). Boşanmadan sonra çocukların genellikle anneleri ile birlikte kaldıkları dikkate alındığında (Amato ve Booth, 199: 1859-916) ergenlerin annelerinin baskıcı-otoriter tutumuna karşı daha tepkili ve öfkeli oldukları düşünülebilir.

Anne tutumunu ilgisiz-kayıtsız olarak algılayan anne-babası boşanmamış öğrencilerin ise anne tutumunu ilgisiz-kayıtsız olarak algılayan anne-babası boşanmış öğrencilere göre sürekli öfke düzeyleri daha yüksek bulunmuştur. İlgisiz-kayıtsız tutum içinde olan ebeveynler çocuklarıyla yeterince ilgilenmezler, onlara sınır koymazlar, çocukların duygularını ve düşüncelerini dikkate almazlar. Bu nedenle kendilerini yeterince ifade edemeyen bu çocukların kendilerine ve çevrelerine karşı daha öfkeli oldukları görülmektedir (Yavuz, 1991:12-18). Araştırmada, anne-babası boşanmamış öğrencilerin sürekli öfke düzeylerinin anne-babası boşanmış öğrencilerden yüksek çıkması anne-babası boşanmış öğrencilerin annelerinden beklentilerinin daha düşük düzeyde olması anne-babası boşanmamış öğrencilerin ise annelerinden beklentilerinin daha yüksek olmasından kaynaklanabilir. Nitekim Kurdek ve Siesky (1981), anne-babası boşanmış çocukların ebeveynlerini daha pozitif değerlendirdiklerini ve ebeveynlerine daha az bağımlı olduklarını belirtmişlerdir.

Ancak anne tutumunu ilgisiz-kayıtsız olarak algılayan anne-babası boşanmış ve boşanmamış öğrencilerin sayılarına bakıldığında (Bkz. Tablo 5.1) anne-babası boşanmış öğrencilerden 37 öğrenci annesinin tutumunu ilgisiz-kayıtsız olarak algılamakta, anne-babası boşanmamış öğrencilerden 9 tanesi annesinin tutumunu ilgisiz-kayıtsız olarak algılamıştır. Bu durumda anne tutumunu ilgisiz-kayıtsız olarak algılayan anne-babası boşanmış öğrencilerin sayısının anne-babası boşanmamış öğrencilerden daha fazla olması dikkat çekicidir.

Öğrencilerin öfke kontrol tarzlarına bakıldığında anne tutumunu anlayışlı-demokratik olarak algılayan anne-babası boşanmamış öğrencilerin anne tutumunu anlayışlı-demokratik olarak algılayan anne-babası boşanmış öğrencilere göre öfke kontrollerinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Anlayışlı-demokratik anne tutumuna sahip boşanmış aile çocuklarının sürekli öfke düzeylerinin daha yüksek olduğu dikkate alındığında öfke kontrol düzeylerinin de daha düşük olması beklenen bir sonuçtur.

Anne tutumunu baskıcı-otoriter olarak algılayan anne-babası boşanmamış öğrencilerin az bir farkla anne tutumunu baskıcı-otoriter olarak algılayan anne-babası boşanmış öğrencilere göre öfke kontrollerinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Anne-babası boşanmış çocuklar genellikle anne yanında kaldıkları için annenin babanın rolünü de üstlenmesinden dolayı ergenin annesi tarafından daha fazla baskıya maruz kaldığı ve öfkesini kontrol etmekte zorlandığı düşünülebilir.

Anne tutumunu ilgisiz-kayıtsız olarak algılayan anne-babası boşanmış öğrencilerin anne tutumunu ilgisiz-kayıtsız olarak algılayan anne-babası boşanmamış öğrencilere göre öfke kontrollerinin daha yüksek olduğu bulunmuştur. Bu durum anne-babası boşanmış öğrencilerin boşanmanın getirdiği zorluklarla mücadele etmek ve daha fazla sorumluluk almak zorunda kalması nedeniyle olgunlaşması ve duygularını daha iyi kontrol etmesiyle açıklanabilir. (Kurdek ve Siesky, 1981: 85-99).

Alanyazın incelendiğinde anne-baba boşanma durumu ve anne tutumlarının ergenlerin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzlarına etkisini inceleyen araştırmaya rastlanılmamıştır. Ancak ergenin sürekli öfke düzeyi ve öfke ifade tarzlarını inceleyen araştırma bulgularına bakıldığında ise farklı bulguların olduğu görülmektedir. Kılıçarslan'ın (2000) lise öğrencilerinin sürekli öfke düzeyi ve öfke ifade tarzlarını incelediği çalışmasında algılanan anne tutumunun, lise öğrencilerinin öfkelerini içte tutma tarzında etkili olduğu fakat sürekli öfke düzeyi, öfkeyi dışa vurma ve öfkeyi kontrol etme tarzlarında etkisinin olmadığı görülmüştür. Annelerini demokratik olarak algılayan lise öğrencilerinin öfkeyi içte tutma düzeyleri, annelerini otoriter olarak algılayanlara göre anlamlı düzeyde daha yüksek çıkmıştır. Öztürk (1990) yaptığı çalışmada anne-baba tutumunu otoriter ve ilgisiz algılayan çocukların öfke düzeylerinin anne-baba tutumunu demokratik olarak algılayan çocuklara göre daha yüksek olduğunu bulmuştur. Kısaç (1997) üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada annesini otoriter olarak algılayan öğrencilerin öfkeyi dışa vurma

düzeylerinin diğer tutumlara göre daha yüksek olduğunu bulmuştur. Bilge (1997) ise anne tutumları açısından öğrencilerin sürekli öfke düzeyi ve öfke ifade tarzlarında anlamlı bir fark olmadığını belirtmiştir.

Çocuğun içinde yaşadığı aile ortamı, ailedeki rolü, anne ve babasıyla ilişkileri daha da önemlisi bütün bunları çocuğun nasıl algıladığı, kişilik gelişimini ve kendini gerçekleştirme düzeyini etkilemektedir (Johnson ve Medinnus, 1965: Akt: Bilge, 1997: 75-80). Ebeveynlerin çocuga yönelik tutumları onların sağlıklı gelişmelerinde önemli bir faktördür. Genel olarak anne tutumlarına bakıldığında anlayışlı-demokratik tutumun çocukların sürekli öfke düzeyi ve öfke ifade tarzlarını olumlu yönde etkilediği görülmektedir. Yapılan araştırmalar anlayışlı-demokratik anne-baba tutumlarına sahip çocukların daha yaratıcı, girişken ve duygularını ve düşüncelerini daha iyi ifade eden bireyler olduklarını göstermektedir (Kolasa, 1979: 163). Nitekim Baumrind (1968) ana-baba tutumları ile ilgili olarak yaptığı çalışmalarında genel olarak anlayışlı-demokratik tutumu benimseyen anne babaların çocuklarının bağımsız, kendini iyi ifade edebilen, hem sosyal hem de akademik yönden başarılı çocuklar olduğunu belirtmiştir (Demiriz ve Öğretir, 2007:105-122). Çünkü anlayışlı-demokratik anne-baba tutumu çocuğun varlığına ve isteklerine saygı duyulması temeline dayanmaktadır. Bu tutum içinde yetişen çocuklarda genellikle sosyal yeterlilik, beceri, yardımseverlik, arkadaş canlısı, diğer insanların gereksinimlerine duyarlı, özgüven ve sosyal sorumluluk görülmektedir. (Aslan, 1992; Ryder, 1995, Akt: Demiriz ve Öğretir, 2007: 105-122).

5.6 ANNE-BABALARI BOŞANMIŞ VE BOŞANMAMIŞ LİSE ÖĞRENCİLERİNİN ALGILADIKLARI BABA TUTUMLARINA GÖRE SÜREKLİ ÖFKE DÜZEYİ VE ÖFKE İFADE TARZLARINA İLİŞKİN BULGULARIN TARTIŞILMASI VE YORUMU

Araştırmanın altıncı alt problemi “ anne-babası boşanmış ve boşanmamış lise öğrencilerinin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzları algılanan baba tutum düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?” şeklinde ifade edilmiştir. Baba tutumu temel etkisinin öğrencilerin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzları üzerinde anlamlı olduğu görülmüştür. Anne-baba boşanma durumu temel etkisinin ise öğrencilerin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzları üzerinde anlamlı olmadığı bulunmuştur.

Yapılan istatistiksel analizler sonucunda anne-babanın boşanmış olup olmama durumu ve baba tutum etkileşimi öğrencilerin sürekli öfke düzeyleri, öfke dışta ve öfke kontrol tarzları üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olmuştur.

Babalarının tutumlarını anlayışlı-demokratik olarak algılayan anne-babası boşanmış öğrencilerin babalarının tutumlarını anlayışlı-demokratik olarak algılayan anne-babası boşanmamış öğrencilere göre sürekli öfke düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu olumlu tutum karşısında anne-babası boşanmış öğrencilerin anne-babası boşanmamış öğrencilere göre daha fazla sürekli öfke yaşamaları boşanmanın çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerini gösteren araştırmaları destekler niteliktedir (Hetherington, 1979: 851-858, Wallerstein ve Kelly, 1980, Kurdek, 1981: 856-866, Atkeson vd, 1982: 255-285 ve Emery, 1988: 138).

Baba tutumunu baskıcı-otoriter olarak algılayan anne-babası boşanmış öğrencilerin az da olsa baba tutumunu baskıcı-otoriter olarak algılayan anne-babası boşanmamış öğrencilere göre sürekli öfke düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Boşanmadan sonra çocukların genellikle anne yanında kaldıkları düşünüldüğünde, babaları ile birlikte yaşamadıkları halde babalarının baskıcı tutumlarına maruz kalmaları daha fazla öfke duymalarına neden olabilir.

Baba tutumunu ilgisiz-kayıtsız olarak algılayan anne-babası boşanmamış öğrencilerin ise sürekli öfke düzeylerinin baba tutumunu ilgisiz-kayıtsız olarak algılayan anne-babası boşanmış öğrencilerden daha yüksek olduğu bulunmuştur. Araştırmalar boşanmadan sonra çocukların genellikle anne yanında kaldıklarını ve çocukların ayrı oldukları ebeveyn ile bağlarının zayıfladığını göstermektedir (Amato ve Booth, 199: 1859-916). Bu durum anne-babası boşanmış çocukların babalarından beklenti düzeylerinin daha düşük olması düşüncesini destekler niteliktedir. Bu durumda anne-babası boşanmış öğrencilerin kimin yanında kaldıkları ve ayrı oldukları ebeveynlerini görme sıklığıyla ilgili başka araştırmaların yapılması konuya açıklık getirmesi anlamında önerilebilir. Aynı zamanda anne tutumuna benzer şekilde baba tutumunu ilgisiz-kayıtsız olarak algılayan anne-babası boşanmış ve boşanmamış öğrencilerin sayılarına bakıldığında (Bkz. Tablo 6.1) anne-babası boşanmış öğrencilerden 163 öğrenci babasının tutumunu ilgisiz-kayıtsız olarak algılamakta, anne-babası boşanmamış öğrencilerden 20 tanesi babasının tutumunu ilgisiz-kayıtsız olarak algılamıştır. Görüldüğü gibi baba tutumunu ilgisiz-kayıtsız olarak algılayan anne-babası

boşanmış öğrencilerin sayısının anne-babası boşanmamış öğrencilerden çok daha fazla olması oldukça dikkat çekicidir. Bu durumda yapılacak yeni araştırmalarda bu faktörlere de dikkat edilmesinin konuya açıklık getirmesi anlamında yararlı olacağı düşünülmektedir.

Öğrencilerin öfke dışta tarzlarına bakıldığında baba tutumunu anlayışlı-demokratik olarak algılayan anne-babası boşanmış öğrencilerin baba tutumunu anlayışlı-demokratik olarak algılayan anne-babası boşanmamış öğrencilere göre öfkelerini daha fazla dışa yansıttıkları görülmüştür. Bu durum baba tutumunu anlayışlı-demokratik olarak algılayan anne-babası boşanmış öğrencilerin sürekli öfke düzeylerinin daha yüksek olması bulgusunu destekler niteliktedir.

Baba tutumunu baskıcı-otoriter olarak algılayan anne-babası boşanmamış öğrencilerin ise baba tutumunu baskıcı-otoriter olarak algılayan anne-babası boşanmış öğrencilere göre öfkelerini daha fazla dışa yansıttıkları görülmüştür. Bu durum anne-babası boşanmış öğrencilerin genellikle anne yanında kalmaları nedeniyle babalarının baskıcı ve otoriter tutumlarına daha az maruz kalmaları ile açıklanabilir.

Benzer şekilde baba tutumunu ilgisiz-kayıtsız olarak algılayan anne-babası boşanmamış öğrencilerin baba tutumunu ilgisiz-kayıtsız olarak algılayan anne-babası boşanmış öğrencilere göre öfkelerini daha fazla dışa yansıttıkları görülmüştür. Bu durum daha önce de açıklandığı gibi anne-babası boşanmış öğrencilerin genellikle babaları ile birlikte yaşamadıklarından babalarından beklenti düzeylerinin daha düşük olması ve bu durumu kabullenmeleri ile açıklanabilir.

Öğrencilerin öfke kontrol tarzlarına bakıldığında baba tutumunu anlayışlı-demokratik olarak algılayan anne-babası boşanmamış öğrencilerin baba tutumunu anlayışlı-demokratik olarak algılayan anne-babası boşanmış öğrencilere göre öfkelerini daha fazla kontrol ettikleri görülmüştür. Sürekli öfke düzeyi ve öfke dışta tarzı ile öfke kontrol tarzının ters orantılı olduğu göz önüne alındığında bu durumun araştırmanın baba tutumunu anlayışlı-demokratik olarak algılayan anne-babası boşanmış öğrencilerin anne-babası boşanmamış öğrencilere göre sürekli öfke düzeyleri ve öfke dışta tarzlarının daha yüksek olduğu bulgusunun destekler nitelikte olduğu görülmektedir.

Baba tutumunu baskıcı-otoriter olarak algılayan anne-babası boşanmış öğrencilerin baba tutumunu baskıcı-otoriter olarak algılayan anne-babası boşanmamış

öğrencilere göre öfkelerini daha fazla kontrol ettikleri bulunmuştur. Bu durum daha önce de ifade edildiği gibi boşanmış aile çocuklarının babalarının baskıcı ve otoriter tutumlarına daha az maruz kalmaları ile açıklanabilir

Baba tutumunu ilgisiz-kayıtsız olarak algılayan anne-babası boşanmış öğrencilerin baba tutumunu ilgisiz-kayıtsız olarak algılayan anne-babası boşanmamış öğrencilere göre öfkelerini daha fazla kontrol ettikleri bulunmuştur. Baba tutumları dikkate alındığında anne-babası boşanmamış öğrencilerin sürekli öfke düzeyleri ve öfke dışı tarzlarının anne-babası boşanmış öğrencilere göre daha yüksek olması nedeniyle bu durum beklenen bir sonuç olarak görülebilir.

Alanyazına bakıldığında doğrudan anne-baba durumu ve baba tutumları etkileşiminin öğrencilerin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzlarını ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ancak öğrencilerin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzlarının baba tutumlarıyla etkisine bakılan çalışmalar incelenmiştir. Kılıçarslan'ın (2000) lise öğrencileriyle yaptığı çalışmasında, öğrencilerinin algıladıkları baba tutumlarına göre öfkeyi içte tutma tarzlarının farklılık gösterdiği bulunmuştur. Bulunan bu farklılık, babalarını demokratik olarak algılayan lise öğrencilerinin öfkeyi içte tutma düzeylerinin babalarını otoriter olarak algılayan lise öğrencilerine göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu şeklindedir. Algılanan baba tutumunun sürekli öfke, öfkeyi dışı vurma ve öfkeyi kontrol etme düzeyleri arasında ise anlamlı bir ilişkinin olmadığı görülmüştür. Bilge'nin (1997), araştırmasında ise, baba tutumlarını demokratik olarak algılayan öğrencilerin öfke içte tarzlarının otoriter, koruyucu ve kararsız baba tutumuna sahip öğrencilere göre anlamlı düzeyde düşük olduğu bulunmuştur.

Anne-baba tutumlarına bakıldığında çocuğun içinde bulunduğu aile ortamı, ailedeki rolü, anne-babasıyla ilişkileri ve bütün bunları nasıl algıladığı kişilik gelişimiyle yakından ilgilidir (MacKinnon ve Lofquist, 1996: 490). Öfke duygusunun dışı vurulmasının olumlu bir davranış olmadığı aile ve yakın çevresinin etkisiyle ergene kazandırılmaktadır. Bu durumda anne-baba tutumlarının ergenin sürekli öfke ve öfke ifade tarzlarını büyük oranda etkilediği söylenebilir. Anne-baba tutumları ve bu tutumların sonuçlarına bakıldığında ilgisiz-kayıtsız tutumda, anne-babalar çocuğa yeteri kadar zaman ayırmazlar ve onlarla ilişkileri oldukça azdır. Anne-babanın çocuğu yalnız bırakması ve görmezlikten gelmesi sonucunda çocuk kendisini dışlanmış hissedebilir. Baskıcı-otoriter anne-baba tutumu çocuğun güvenini zedeleyen ve kişiliğini hiçe sayan

bir tutumdur. Çocuğun istekleri bastırılmaya çalışılır ve katı bir disiplin anlayışı gözlenmektedir (Dönmezer, 1999: 52-61, Yavuzer, 1999:28-34). Araştırmada baba tutumunu baskıcı-otoriter ve ilgisiz-kayıtsız algılayan öğrencilerin sürekli öfke düzeyleri ve öfke dışı tarzlarının yüksek bulunması bu çocukların kendilerini yeterince ifade edememeleri ve önemsenmemelerinden kaynaklanabilir. Anlayışlı-demokratik anne-baba tutumu ise çocuğun kendi kendini denetlemesine izin vererek çocuğun özerk ve bireyselleşmesine katkıda bulunur (Kılıççı, 1992: 30-33, Dönmezer, 1999: 52-61).

Sonuç olarak çocukların sürekli öfke düzeyi ve öfke ifade tarzları üzerinde anne-baba tutumlarının oldukça önemli olduğu görülmektedir. Araştırmada diğer değişkenlere göre öğrencilerin anne-baba boşanma durumunda anne-baba tutumlarının sürekli öfke ve öfke ifade tarzlarındaki ortak etkisi bu bulguları destekler niteliktedir. Anne-babası boşanmış ve boşanmamış öğrencilerin sürekli öfke-öfke ifade tarzları düzeyini belirleyen ana etmenin anne-babaların tutumları, çocuk ile kurulan iletişimin niteliği olduğu görülmektedir. Bu durumda, boşanma sonrası ebeveynler arasında çocuk yetiştirme konusunda ortak ve olumlu bir tutum sağlanmasının ergenlerin boşanmadan etkilenme düzeylerinde önemli bir rol oynadığı söylenebilir.

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Bu bölümde, araştırma bulgularının genel bir değerlendirilmesi yapılmış ve bu değerlendirmeler sonucunda ailelere, psikolojik danışmanlara ve araştırmacılara yönelik öneriler sunulmuştur.

Sonuçlar

Bu araştırmada, anne-babası boşanmış ve boşanmamış lise öğrencilerinin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzları bazı değişkenlere göre karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Elde edilen bulguların değerlendirilmesi sonucunda aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

1. Anne-babaları boşanmış ve boşanmamış lise öğrencilerinin cinsiyetlerine göre sürekli öfke düzeyi ve öfke ifade tarzlarında anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür. Ancak lise öğrencilerinin anne-babalarının boşanma ve boşanmama durumunun sürekli öfke düzeyi ve öfke ifade tarzı temel etkisi anlamlı bulunmuştur. Anne-babası boşanmış öğrencilerin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzının anne-babası boşanmamış öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Cinsiyet temel etkisinin ise öğrencilerin sürekli öfke düzeyi ve öfke ifade tarzları üzerinde bir fark yaratmadığı gözlenmiştir.

2. Anne-babası boşanmış ve boşanmamış lise öğrencilerinin sınıf düzeylerine göre sürekli öfke ve öfke ifade tarzları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Ancak cinsiyet değişkeninde olduğu gibi lise öğrencilerinin anne-babalarının boşanma ve boşanmama durumunun sürekli öfke düzeyi ve öfke ifade tarzı temel etkisine göre bir farklılık gösterdiği görülmüştür. Anne-babası boşanmış lise öğrencilerinin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzlarının daha yüksek düzeyde olduğu bulunmuştur. Öğrencilerin sınıf düzeyleri temel etkisine göre sürekli öfke ve öfke ifade tarzlarında anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür.

3. Anne-babası boşanmış ve boşanmamış lise öğrencilerinin annelerinin eğitim düzeylerine göre sürekli öfke ve öfke ifade tarzları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Ancak lise öğrencilerinin anne-babalarının boşanma ve boşanmama durumunun sürekli öfke düzeyi temel etkisine göre bir farklılık gösterdiği ve bu farka göre anne-babası boşanmış öğrencilerin daha yüksek düzeyde sürekli öfke düzeyine sahip oldukları görülmüştür. Anne-eğitim düzeyi temel etkisinin öğrencilerin sürekli öfke ve öfke ifade tarzları üzerinde anlamlı bir farka neden olmadığı görülmüştür.

4. Anne-babası boşanmış ve boşanmamış lise öğrencilerinin babalarının eğitim düzeyine göre sürekli öfke düzeyi ve öfke ifade tarzları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Ancak lise öğrencilerinin anne-babalarının boşanma ve boşanmama durumunun sürekli öfke düzeyi temel etkisine göre bir farklılık gösterdiği görülmüştür. Anne-babası boşanmış öğrencilerin sürekli öfke düzeyi daha yüksek bulunmuştur. Baba eğitim düzeyi temel etkisinin öfke içte ve öfke kontrol tarzlarının anlamlı bir farka neden olduğu bulunmuştur. Bu farka göre ise, babaları üniversite mezunu olan öğrencilerin daha fazla öfke içte ve öfke dışta tarzı gösterdikleri görülmüştür.

5. Anne-babası boşanmış ve boşanmamış lise öğrencilerinin algılanan anne tutum düzeyine göre sürekli öfke düzeyi ve öfke kontrol tarzında anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur. Farka bakıldığında anne tutumunu anlayışlı-demokratik ve baskıcı-otoriter algılayan anne-babası boşanmış öğrencilerin anne tutumunu anlayışlı-demokratik ve baskıcı-otoriter algılayan anne-babası boşanmamış öğrencilere göre sürekli öfke düzeylerinin daha yüksek olduğu; anne tutumunu ilgisiz-kayıtsız algılayan anne-babası boşanmamış öğrencilerin ise sürekli öfke düzeylerinin anne tutumunu ilgisiz-kayıtsız algılayan anne-babası boşanmış öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmüştür.

Öğrencilerin öfke kontrollerinin ise anne tutumunu anlayışlı-demokratik algılayan anne-babası boşanmamış öğrencilerin anne tutumunu anlayışlı-demokratik algılayan anne-babası boşanmış öğrencilere göre daha fazla olduğu fakat anne tutumunu ilgisiz-kayıtsız algılayan anne-babası boşanmış öğrencilerin ise anne tutumunu ilgisiz-kayıtsız algılayan öğrencilere göre öfke kontrollerinin daha yüksek olduğu bulunmuştur.

6. Anne-babası boşanmış ve boşanmamış lise öğrencilerinin algılanan baba tutum düzeyine göre sürekli öfke düzeyi, öfke dışta ve öfke kontrol tarzında anlamlı bir

fark olduğu bulunmuştur. Baba tutumunu anlayışlı-demokratik algılayan anne-babası boşanmış öğrencilerin baba tutumunu anlayışlı-demokratik algılayan anne-babası boşanmamış öğrencilere göre sürekli öfke düzeyleri daha yüksek bulunmuştur. Baba tutumunu ilgisiz-kayıtsız algılayan anne-babası boşanmamış öğrencilerin ise baba tutumunu ilgisiz-kayıtsız algılayan anne-babası boşanmamış öğrencilere göre daha yüksek bulunmuştur.

Öğrencilerin öfke dışı tarzlarının ise baba tutumunu anlayışlı-demokratik algılayan anne-babası boşanmış öğrencilerin baba tutumunu anlayışlı-demokratik algılayan anne-babası boşanmamış öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Baba tutumunu baskıcı-otoriter ve ilgisiz-kayıtsız algılayan anne-babası boşanmamış öğrencilerin öfke dışı tarzlarının anne-babası boşanmış öğrencilere göre daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Baba tutumunu anlayışlı-demokratik algılayan anne-babası boşanmamış öğrencilerin baba tutumunu anlayışlı-demokratik algılayan anne-babası boşanmış öğrencilere göre öfkelerini daha fazla kontrol ettikleri fakat baba tutumunu baskıcı-otoriter ve ilgisiz-kayıtsız algılayan anne-babası boşanmış öğrencilerin anne-babası boşanmamış öğrencilere göre daha fazla öfkelerini kontrol ettikleri görülmüştür.

Öneriler

Bu araştırma bulgularına dayanarak ebeveynlere, psikolojik danışmanlara ve araştırmacılara şu önerilerde bulunulabilir:

Ebeveynlere Yönelik Öneriler

1. Araştırmada anne-baba tutumlarının ergenlerin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzlarında etkili olduğu görülmüştür. Ebeveynlerin çocuklarına anlayışlı ve demokratik bir ortam yaratmaları ve çocukların kendilerini rahatlıkla ifade edebilecekleri ortamlar sağlanmasına özen gösterilmelidir.

Okul psikolojik Danışmanlarına Yönelik Öneriler

1. Bu araştırmanın sonucunda, anne-baba tutumlarının sürekli öfke düzeyi ve öfke ifade tarzlarında etkili olduğu görülmektedir. Okul psikolojik danışmanlarının anne-

babaların daha demokratik-anlayışlı tutumlar kazanmalarına yönelik aile rehberlik çalışmaları yapmalarının yararlı olacağı düşünülebilir.

2. Anne-babası boşanmış öğrencilerle bireysel veya grupta psikolojik danışma yaparak onların duygularını paylaşmalarını sağlayabilir.
3. Öğrencilere yönelik öfkeyi tanıma ve öfke kontrolü ile ilgili grup rehberliği etkinlikleri yapabilir.

Araştırmacılara Yönelik Öneriler

1. Bu araştırmanın çalışma grubunu lise öğrencileri oluşturmaktadır. Okulöncesi, ilköğretim ve üniversite düzeyindeki daha geniş yaş aralığına sahip bireylerle de benzer çalışmalar yapılabilir.
2. Bu araştırma kapsamına boşanmış aile çocukları alınmış olup anne-babalar araştırmaya dahil edilmemiştir. Ebeveynlerinde dahil edildiği yeni araştırmalarda daha kapsamlı bulguların elde edilebileceği öngörülmektedir.
3. Boşanma ve çocuklar üzerindeki etkilerini araştıran nicel çalışmaların yanında çocukları ve ebeveynleri kapsayan nitel çalışmalarında alanyazına önemli katkıda bulunulacağı düşünülmektedir.
4. Boşanmanın çocuklar üzerindeki uzun dönemli etkilerini görmek açısından boylamsal çalışmaların yapılmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.
5. Bu çalışmada, anne-babası boşanmış ve anne-babası boşanmamış lise öğrencilerinin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzları karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Ancak, boşanma sürecinin ergenlerin öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzları ile ilişkisinin daha iyi anlaşılması için boşanmış aile çocuklarının boşanma öncesi ve sonrasındaki koşullarında (aile içi çatışmalar, kimin yanında kaldığı, diğer ebeveyni görme sıklığı vb.) dikkate alınarak yapıldığı yeni araştırmalara ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Akar A., Alici M., Cengiz D. ve Gülçiçek A. (2001). *PDR Ders Notları* (Teksir) Buca Eğitim Fakültesi.
- Akdeniz M. (2007). *Öfke Kontrolü Eğitiminin Lise Öğrencilerinin Öfke Kontrol Becerilerine Etkisi* (Basılmamış Yüksek Lisan Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Akdoğan R. (2007). *Farklı Cinsiyet Rollerine Sahip Üniversite Öğrencilerinin Öfke Yaşama Biçimleri ve Utangaçlık Düzeylerinin İncelenmesi* (Basılmamış Yüksek Lisan Tezi), Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Akgül H. (2000). *Öfke Denetimi Eğitiminin İlköğretim II. Kademe Öğrencilerinin Öfke Denetimi Becerilerine Etkisi* (Basılmamış Yüksek Lisan Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Alisinanoğlu F. (1997). Tam Ailelerden ve Boşanmış Ailelerden Gelen 9-10 Yaş Grubu Çocukların Aile Bireylerini ve Aile İlişkilerini Algılamalarının İncelenmesi, *Çağdaş Eğitim Dergisi*, Yıl: 22, Sayı: 236, s.31.
- Alschuler C.F. and Alschuler A.S. (1984). Developing Healty Responses To Anger: The Counselor's Role, *Journal of Counseling and Development*, 63:26-29.
- Amato P. R. (1986). Marital Conflict, the Parent-Child Relationship, and Child self-Esteem, *Family Relationships*, 35: 103-110.
- Amato P.R. (1994). Life-Span Adjustment of Children to Their Parents' Divorce. The Future of Children, *Children and Divorce*,4:143-164.
- Amato P.R. (1996). Explaining the intergenerational transmission of divorce, *Journal of Marriage and the Family*, 58:628-640.
- Amato P.R. (2000). The Consequences of Divorce for Adults and Children, *Journal of Marriage and the Family*, 62:1269-1287.
- Amato P.R. (2001). Children of Dicorce in the 1990s: An Update of the Amato and Keith (1991) Meta-Analysis, *Journal of Family Psychology*, 15:355-370.
- Amato P.R.and Booth A. (1991). Consequences Of Parental Divorce and Marital Unhappiness for Adult Well-Being, *Social Forces*, 69(3):895-916.
- Amato P. R. and Keith B. (1991a). Parental Divorce and Well-Being: A Meta-Analysis, *Journal of Marriage and the Family*, 53:43-58.
- Amato P. and Keith B. (1991b). Parental Divorce and Adult Well-Being: A Meta Analysis, *Journal of Marriage and The Family*, 53:43-58.

- Amato P.R., Loomis L.S. and Booth A. (1995). Parental Divorce, Marital Conflict and Offspring Well-Being During Early Adulthood, *Social Forces*,73(3):895-915.
- Annak Ş. (2002). *Özel Bir Okulda Öğrenim Gören Lise Son Sınıf Öğrencilerinin Kızgınlık Düzeyleri'nin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*,(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Aral N. ve Gürsoy F. (2000). Boşanmış ve Boşanmamış Ebeveynlerin Çocuklarının Depresyon Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma, *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, Cilt:12, Sayı:1, s.27.
- Arıkan Ç. (1996). *Halkın Boşanmaya İlişkin Tutumları Araştırması*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara.
- Aslıhan M.N. (1998). *Parçalanmış veya Tam Aileye Sahip Çocukların Öz-Kavramı Depresyon Düzeyleri ve Akademik Başarılarının Yaş ve Cinsiyet Yönünden Karşılaştırılması* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Astone N. and McLanahan S.S. (1991). Family Structure, Parental Practices, and High School Completion, *American Sociological Review*, 56:309-320.
- Atkeson B.M., Forehand R. and Rickard K.M. (1982). The effects of divorce on children, *Advances in Clinical Child Psychology*, 5: 255-281.
- Atkinson R.L., Atkinson R.L., Smith E.E., Bem D.J. and Nolen-Hoeksema S. (1996). *Hilgard's Introduction to Psychology*, Harcourt Brace Company, New York.
- Aydın B. (2005). *Çocuk ve Ergen Psikolojisi*, Atlas Yayın Dağıtım, İstanbul.
- Aydın B. (2005). *Boşanmış Ailelerden Gelen Ergenlerle Grup Çalışması, Ergenlikten Yetişkinliğe Grup Çalışmaları*, Editör: Betül Aydın, Nobel yayın Dağıtım, Ankara.
- Aytek H. (1999). *Grup Rehberliğinin Orta öğretim Basamağındaki Öğrencilerin Öfkeli Davranışlarının Kontrolü Üzerindeki Etkisi* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Balkaya F. (2004). Özgürlüğe Uzanan Yolda Önemli Bir Rehber: Öfke, *Temas: Gestalt Terapi Dergisi*, 1 (3), 109-126.
- Baltaş A. ve Baltaş Z. (1987). *Stres ve Başa Çıkma Yolları*, Remzi Kitapevi, Ankara.
- Baygöl E. (1997). *Ergenin Öfke Tepkilerinin İncelenmesi* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Benedek E. P and Brown C. F. (1997). *Boşanma ve Çocuğunuz: Çocuğunuzun Boşanmanızla Başetmesine Nasıl Yardımcı Olursunuz?*, Çeviren: Serap Katlan, HYB yayıncılık, Ankara.
- Bernard J.M. and Nesbitt, S. (1981). Divorce: An Unreliable Predictor of Children's Emotional Predispositions, *Journal of Divorce*, 4, 4: 37-41.

- Berthold B. and Kelly R. (1979). The Measured Self-Esteem of Children from Broken, Rejected and Accepted Families, *Journal of Divorce*, 2, 4:363-369.
- Bilge F. (1997). Eğitim Bilimleri Öğrencilerinin Sürekli Kızgınlık Düzeyleri ve Kızgınlıklarını İfade Biçimlerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13, s. 75-80.
- Bilir Ş. ve Babanlı D. (1981). Ailelerde Boşanma Vakaları Sonucu Çocukların Geliştirdikleri Tepkiler Ve Bu Tepkileri Doğuran Faktörler, *Sağlık Dergisi*: 55, s. 193-206.
- Block J.H., Block J. and Gjerde P.F. (1986). The Personality of Children Prior to Divorce: A prospective study, *Child Development*, 57: 827-840.
- Buchanan C., M., Macoby E.E. and Dornbusch S. M. (1981). Caught Between Parents: Adolescents' Experience in Divorced Homes, *Child Development*, 62: 1008-1029.
- Chase-Lansdale P.L., Cherlin A.J. and Kierman K.E. (1995). The Long-Term Effects of Parental Divorce on The Mental Healty of Young Adults: A Developmental Perspective, *Child Development*, 66:1614-1634.
- Cirhinlioğlu F.G. (2001). *Çocuk Ruh Sağlığı ve Gelişimi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Clark D.M. and Fairburn C.G. (1997). *Science and Practice of Cognitive Behavior Therapy*, Oxford Universite, Press Inc., New York.
- Cohen O. and Dottan R.F. (2005). Parent–Child Relationships During The Divorce Process:FromAttachmentTheory And Intergenerational Perspective, *Contemporary Family Therapy*, 27(1):81-95.
- Cooney T.M. and Kurz J. (1996). Mental Health Outcomes Following Recent Parental Divorce, *Journal of Family Issues*, 17:495-513.
- Cüceloğlu D. (2000). *İnsan ve Davranışı*, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Çelikoğlu C. (1997). *Boşanmanın Çocukların Benlik Saygısına Etkisinin İncelenmesi* (Basılmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çivitci, N. (2007). Çok Boyutlu Okul Öfke Ölçeği'nin Türkçe'ye Uyarlanması:Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışmaları, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı:22, s.99-109.
- Çoban A.İ. (2005). Yalnız Yaşayan Yaşlılara İlişkin Aile Politikaları, *Aile ve Toplum Dergisi*, Cilt:2, Sayı:8, s.39.
- Delaney E., Richards J.E. and Strath S. (1984). Children of Divorce Perceive Own Behavior As More Negative Than Peer, *Marriage and Divorce Today Newsletter*, 10(20):2-3.
- Demiriz S. ve Öğretir A. D. (2007). Alt ve Üst Sosyo-Ekonomik Düzeydeki 10 Yaş Çocuklarının Anne Tutumlarının İncelenmesi, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Cilt:15, No: 1, s. 105-122.

- Deniz M.E., Kesen N.F. ve Üre Ö. (2006). Yetiştirme Yurtlarında Yaşayan Ergenlerin Sürekli Öfke Ve Öfke Tarzı Düzeylerinin İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri (EDAM)*,6 (1):133-159.
- Doherty W.J and Neddle R.H. (1991). Psychological Adjustment and Substance Use Among Adolescents Before and After a parental Divorce, *Child Development*, 62:328-337.
- Dönmezer İ. (1999). *Ailede İletişim ve Etkileşim*, Sistem yayıncılık, İstanbul.
- Dunn J., Davies L., O'Connor T. and Sturgess W. (2001). Family Lives and Friendships: the Perspectives of Children in Step-Single-parent, and Nonstop Families, *Journal of Family Psychology*, 15:272-287.
- Edmonson B.C and Conger J.C. (1996). A Review of Treatment Efficacy for Individuals With Anger Problems: Conceptual, Assessment and Methodological Issues, *Clinical Psychology Review*, 16, 3: 251-275.
- Ekşi B. (2005). Evliliğe Hazırlık Aşamasındaki Karı-Koca Adaylarının Evlilik ve Anne-Baba Olma Üzerine Düşünceleri, *Aile ve Toplum Dergisi*, Cilt:2, Sayı:8, s.68.
- Elkın F. (1995). *Çocuk ve Toplum: Çocuğun Toplumsallaşması*, Çeviren: N Güngör, Gündoğan Yayınları, Ankara.
- Emery R.E. (1982). Inter-parental Conflict and the Children of Discord and Divorce, *Psychological Bulletin*, 92:310-330.
- Emery R.E. (1988). *Marriage, Divorce, and Children's Adjustment*, Beverly Hills, CA: Sage Publications.
- Erözkan A. (2006). Öfke ile Başa çıkma: Bilişsel Davranışçı Terapilere Dayalı Bir Program, *Milli Eğitim Dergisi*, Sayı:171,s.55-65.
- Feng D., Giarrusso R., Bengston U.I. and Frye N. (1999). Intergenerational Transmission of Marital Quality and Marital İnstability, *Journal of Marriage and the Family*, 61:451-463.
- Fenler R.D., Ginter M.A., Boike M.F. and Cowen E.L. (1981). Parental Death or Divorce and the School Adjustment of Young Children, *American Journal of Community Psychology*, 9, 181-191.
- Featherstone D.R., Cundick B.P. and Jensen L.C. (1993). Differences in School Behavior and Achievement Between Children From Intact, Reconstituted and Single-Parent Families, *Family Therapy*, 20:37-48.
- Fisher B. (1998). *Sona Eren İlişkinin Ardından Yeniden Toparlanmak*, Çeviren: Semra Eren, HYB Yayıncılık, Ankara.
- Fışıloğlu H. (2005). *Aile ve Evlilik Terapisi Ders Notları*, ODÜSEM.
- Forehand R., Neighbors B., Devine D. and Armistead L. (1994). İnterparental Conflict and Parental Divorce, *Family Relations*, 43:387-393.

- Furlong J.M and Smith C.D. (1994). *Anger, Hostility and Agression*, Vermont: Clinical Psychology Publishing Company.
- Furstenberg F.F. (1990). Divorce and the American Family, *Annual Review of Sociology*, 16:379-403.
- Furstenberg F.F. and Teitler J.O. (1994). Reconsidering the Effects of Marital Disruption :What Happens to Children of Divorce in Early Adulthood?, *Journal of Family Issues*, 15:173-190.
- Gençtan E. (1989). *Çağdaş Yaşam ve Normal Dışı Davranışlar*, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Gençtan E. (2000). *İnsan Olmak*, 21. Basım. Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Gohm C.L., Oishi S., Darlington J. and Diener E. (1998). Culture, Parental Conflict, parental Marital Status, and the Subjective Well-Being of Young Adults, *Journal of Marriage and the Family*, 60:319-334.
- Goleman D. (1996). *Duygusal Zeka*, Çeviren: Betül Yanık. Yüksel, Varlık Yayınları, İstanbul.
- Gökçe B. (1996). *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar*, Savaş Yayınevi, Ankara.
- Göktürk Ü. (2000). *Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi :Boşanma*, Editör: Özgür Polvan, Nobel Tıp Kitapevleri, İstanbul.
- Guidubaldi J. and Perry J.D. (1985). Divorce and Mental Health Sequelae for Children :A Two-Year Follow-up of a Nationwide Sample, *Journal of the American Academy of Child Psychiatry*, 24:531-537.
- Güleç Y. (2002). *Ergenlerin Öfke Yaşantıları, Benlik Algıları ve Akademik Başarı İlişkileri* (Basılmamış Yüksek Lisan Tezi), Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Grant L.S., Smith, T.A., Sinclair J.J. and Salts C.J. (1993). The Impact of Parental Divorce on College Adjustment, *Journal of Divorce and Remarriage*, 19, 1/2: 183-193.
- Haddad T. (1998). Do Children in Post-Divorce Custody Have More Problems than Those in Intact Families, *Human Resources Development Canada*, 98, s.1-8.
- Harold G.T. and Conger R.D. (1997). Marital Conflict and Adolescent Distress: The Role of Adolescent Awareness, *Child Development*, 68(2):333-350.
- Hess R.D. and Camara K.A. (1979). Post-Divorce Family Relationships as Mediating Factors in the consequences of Divorce for Children, *Journal of Social Issues*, 35:79-96.
- Hetherington E.M. (1979). Divorce: A Child's Perspective, *American Psychologist*, 34:851-858.
- Hetherington E.M., Cox M. and Cox R. (1978). The Aftermath of Divorce, *National Association for the Education of Young Children*, Washington. D. C:149-176.

- Hetherington E.M., Cox M. and Cox R. (1982). Effects of Divorce on Parents and Children, In M. Lamb (Ed), *Nontraditional Families*:233-288.
- Hetherington E.M., Cox M. and Cox R. (1985). Long Term Effects of Divorce and Remarriage on the Adjustment of Children, *Journal of the American Academy of Child Psychiatry*, 24,5:518-530.
- Hodges W.F., Tierney C.W. and Buchsbaum H.K. (1984). The Cumulative Effect of Stres on Preschool Children of Divorced and Intact Families, *Journal of Marriage and the Family*, 46:611-619.
- Hoyt L.A., Cowen E.L., Pedro-Carroll J.L. and Alpert-Gillis L.J. (1990). Anxiety and Depression in Young Children of Divorce, *Journal of Clinical Child Psychology*, 19,1:26-32.
- Jennings A.M., Salts C.J. and Smith T.A. (1991). Attitudes Toward Marriage:Effects of Parental Conflict, Family Structure and Gender, *Journal of Divorce and Remarriage*, 17(2):67-79.
- Kalter N., Kioner A., Schreier S. and Okla M.A. (1989). Predictors of Children's Post-Divorce Adjustment. *American Journal of Orthopsychiatry*, 59: 605-618.
- Karakuş S. (2003). *Anne-Babası Boşanmış ve Boşanmamış Çocukların Depresyon Düzeylerinin İncelenmesi ve Okul Başarısına Yansımaları* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Karaoğlan B. (1997). *Boşanmanın Gencin Kişiliğine Etkisi* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Kasatura İ. (2003). *Heycansal Kontrol: yaşadımıza Yön Veren Duygularla Başa Çıkmayı Öğrenmek*, Altın Kitaplar, İstanbul.
- Kelly J.B. (1988). Longer-Term Adjustment of Children of Divorce: Converging Findings and Implications for Practice, *Journal of Family Psychology*, 2: 119-140.
- Kelly J.B. and Emery R.E. (2003). Children's Adjustment Following Divorce: Risk and Resilience Perspectives, *Family Relations*, 52:352-362.
- Kenndy H.G. (1992). Anger and Irritability, *British Journal of Psychiatry*, 161:145-153.
- Kılıçarslan İ. (2000). *Lise Öğrencilerinin Sürekli Öfke ve Öfke İfade Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi* (Basılmamış Yüksek Lisan Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Kılıççı Y. (1992). *Okulda Ruh Sağlığı*, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Kısaç İ. (1999). Üniversite Öğrencilerinin Sürekli Öfke Ve Öfke İfade Biçimi Düzeyleri, *Mesleki Eğitim Dergisi*, 1,1:63-74.
- Kulaksızoğlu A. (1998). *Ergenlik Psikolojisi*, Remzi Kitapevi, İstanbul.

- Kolosa J. B. (1979). *İşletmeciler İçin Davranış Bilimlerine Giriş*, Çeviren: Kemal Tosun ve Diğerleri, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadı Enstitüsü Yayını, No: 42, İstanbul.
- Konuk E. (1992). Psikoloji Dergisi, *Seminer Dergisi Özel Sayısı*, Sayı:8, s.7-8.
- Kurdek L.A. (1981). An Integrative Perspective on Children's Divorce adjustment, *American Psychologist*, 36, s:856-866.
- Kurdek L.A. and Siesky A.E. (1980). Children's Perceptions of Their Parents' Divorce, *Journal of Divorce*, 3,4:339-377.
- Kurdek L.A. and Siesky A.E. (1981). Effects of Divorce on Children: The Relationship Between Parent and Child Perspectives. *Journal of Divorce*, 4: 85-99.
- Kurdek L.A., Blisk E. and Siesky A.E. (1981). Correlates of Children's Long-Term Adjustment to Their Parents Divorce, *Developmental Psychology*, 17:565-579.
- Kurdek L.A. and Sinclair R.J. (1988). Adjustment of Young Adolescents in Two-Parent Nuclear, Stepfather and Mother-Custody Families, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 56:91-96.
- Kurdek L.A., Fine M.A. and Sinclair R.J. (1994). The Relation Between Parenting Transitions and Adjustment in Young Adolescents, *Journal of Early Adolescence*, 14:412-432.
- Lamb M.E. (1977). The Effects of Divorce on Children's Personality Development, *Journal of Divorce*, 1(2):163-173.
- Lengua L.J., Wolchik S.A., Sandler I.N. and West S.G. (2000). The Additive and Interactive Effects of Parenting and Temperament in Predicting Adjustment Problems of Children of Divorce, *Journal of Clinical Psychology*, 29(2):232-244.
- Lowenstein J.S. and Koopman E.J. (1978). A Comparison of Self-Esteem Between Boys Living With Single Parent Mothers and Single Parent Fathers, *Journal of Divorce*, 2, 2:195-208.
- Mackinnon C.E. (1989). An Observational Investigation of Sibling Interactions in Married and Divorced Families, *Developmental Psychology*, 25(1):36-44.
- MacKinnon-Lewis C. and Lofquist A. (1996). Antecedents and Consequences of Boys Depression and Aggression: Family and School Linkages, *Journal of Family Psychology*, 10(4):490-500.
- Mahon N.E., Yarcheski A. and Yarcheski T.J. (2003). Anger, Anxiety, and Depression in Early Adolescents From Intact and Divorced Families, *Journal of Pediatric Nursing*, 4:267-273.
- Malone P.S., Lansford J.E., Castellione D.R., Berlin L.J., Dodge K.A., Bates J.E. and Pettit G.S. (2004). Divorce and Child Behavior Problems: Applying Latent Change Score Models to Life Event Data, *Child and Family*, 73:401-423.

- Mangır M. Ve Alisinanoğlu F. (1993). Boşanmış Ailelerden Gelen 17 Yaş Grubu Gençlerin Kendini Kabul Düzeylerinin İncelenmesi, *A. Ü. Ziraat Fakültesi Yayınları*, 1310:723.
- Mechanic D. and Hansell S. (1989). Divorce, Family Conflict and Adolescents' well-being, *Journal of Health and Social Behavior*, 30:105-116.
- McCabe K.M. (1997). Sex Differences in the Long-Term Effects of Divorce on Children: Depression and Heterosexual Relationship Difficulties in the Young Adult Years, *Journal of Divorce and Remarriage*, 27:123-125.
- Morgan C.T. (1991). *Psikolojiye Giriş*, Editör: Sirel Karakaş, Meteksan Ltd. Şti, Ankara.
- Morganett R.S. (2005). *Yaşam Becerileri Ergenler İçin Grupla Psikolojik Danışma Uygulamaları*, Çeviren: Sonay Güçray vd, Pegem Yayıncılık, Ankara.
- Muransky J.M. and Demariedreblow D. (1995). Differences Between High-School-Student from Intact and Divorced Families, *Journal of Divorce and Remarriage*, 23: 3-4, s.187-196.
- Neighbors B., Forehand R. and Armistead L. (1992). Is Parental Divorce a Critical Stressor for Young Adolescents? Grade Point Average as a Case in Point, *Adolescence*, 27:0001-8449.
- Nelson-Jones R. (1982). *Danışma Psikolojisi Kuramları*, Editör: Füsün Akkoyun, Cassell Educational Limited.
- Okman C.S. (1999). *Ergenlik Dönemindeki Öfke İfade Tarzlarının Kendilik İmgesi Bağlamında İncelenmesi* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Olmuş G.Ö. (2001). *Ergenlerin, Aile İçi Psikolojik Örüntülere göre Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzlarının İncelenmesi* (Basılmamış Yüksek Lisan Tezi), Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Onur B. (1987). *Ergenlik Psikolojisi*, Hacettepe Taş Kitapçılık, 2. Baskı, Ankara.
- Öner N. (1997). *Türkiye'de Kullanılan Psikolojik Testler: Bir Başvuru Kaynağı*, 3. Basım, Boğaziçi Üniversitesi Matbaası, İstanbul.
- Özen D.Ş. (1998). *Eşler Arası Çatışma ve Boşanmanın Farklı Yaş ve Cinsiyetteki Çocukların Davranış ve Uyum Problemleri ile Algıladıkları Sosyal Destek Üzerindeki Rolü* (Basılmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özer A. K. (1994). Sürekli öfke ve öfke İfade Tarzı Ölçekleri Ön Çalışması, *Türk Psikoloji Dergisi*, 9(31), s.26-35.
- Özer A.K. (2003). *"BEN" Değeri Tiryakiliği: Duyusal Gerilimle Baş Edebilme Sistem Yayıncılık*, İstanbul.
- Özgüven İ.E. (2000). *Evlilik ve Aile Terapisi*, PDREM Yayınları, Ankara.

- Özmen S.K. (2004). Aile İçinde Öfke ve Saldırganlığın Yansımaları, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt:37, Sayı: 2, s:27-39.
- Özmen A. (2004). *Seçim Kuramı ve Gerçeklik Terapisine Dayalı Öfkeyle Başa Çıkma Eğitim Programının Üniversite Öğrencilerinin Öfkeyle Başa Çıkma Becerileri Üzerindeki Etkisi* (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Öztürk İ. (1990). *Anne-Baba Tutumlarının Üniversite Öğrencilerinin Bağımsızlık, Duyguları Anlama, Yakınlık, Başatlık, Kendini Suçlama ve Saldırganlık Düzeylerine Etkisi* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Öztürk S. (2006). *Anne-Babası Boşanmış 9-13 Yaşlarındaki Çocuklar İle Aynı Yaş Grubundaki Anne-Babası Boşanmamış Çocukların Benlik Saygısı ve Kaygı Düzeyleri İlişkisi* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Pagani L., Boulerice B., Tremblay R.E. and Vitaro F. (1997). Behavioural Development in Children of Divorce and Remarriage, *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 38,7: 769-781.
- Parish T.S. and Wigle S.E. (1985). A Longitudinal Study of the Impact of Parental Divorce on Adolescents' Evaluations of Self and Parents, *Adolescence*, 20:239-244.
- Rankin R.P. and Maneker J.S. (1985). The Duration of Marriage in a Divorcing Population. The Impact of Children, *Journal of marriage and the Family*, 47(1):43-51.
- Reinhardt D.W. (1977). The Reaction of Adolescent Boys and Girls to the Divorce of Their parents, *Journal of Clinical Child Psychology*, 7:21-23.
- Reid W.J. and Crisafulli A. (1990). Marital Discord and Child Behavior Problems: A Meta-Analysis, *Journal of Abnormal Child Psychology*, 18:105-117.
- Rice F.P.(1975). *The Adolescent. Development, Relationships and Culture*, Allyn and Bacon, Inc, Boston
- Richardson S and McCabe M.P. (2001). Parental Divorce During Adolescence and Adjustment in Early Adulthood, *Adolescence*, 36(143):467-489.
- Richter H.E. (1991). *Hasta Aile*, Çeviren: Günsel Koptagel-İlal, Yaprak Yayınları, İstanbul.
- Riggio H.R. (2004). Parental Marital Conflict and Divorce, Parent-Child Relationships, Social Support, and Relationship Anxiety in Young Adulthood, *Personal Relationships*, 11:99-114.
- Rosen R. (1977). What They feel About Access and Other Aspects of the Divorce Experience, *Journal of Clinical Child Psychology*, 7:24-27.
- Rosenthal D. and Hansen J. (1980). Comparison of Adolescents Perceptions and Behaviors in Single and Two Parents Families, *Journal of Youth and Adolescence*, 9:407-418.

- Savaşır I. ve Şahin N.H. (1997). Bilişsel-Davranışçı Terapilerde Değerlendirme: Sık Kullanılan Ölçekler, Türk psikologlar Derneği Yayınları, Ankara.
- Sayın Ö. (1990). Aile Sosyolojisi, *Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları*, İzmir.
- Selçuk Z. ve Güner N. (2000). *Sınıf İçi Rehberlik Uygulamaları*, Pegem Yayıncılık, Ankara.
- Sezal İ. (1996). *Aile Nedir?*, Başbakanlık Yayınevi, Ankara.
- Shansky J. and College I. (2004). Negative Effects of Divorce on Child and Adolescent Psychosocial Adjustment, *Journal of Divorce*, 3:73-87.
- Shapiro P.G. (1997). *Çocuk ve İlk Gençlik Depresyonu*, Çeviren: Meral Kesim, Papirüs Yayıncılık, İstanbul.
- Sharkin B.S. (1988). The Measurement and Treatment of Client Anger in Counselling, *Journal Of Counselling And Development*, 66:361-365.
- Slater E.J., Stewart K.J. and Linn M.W. (1983). "The Effects of Family Disruption on Adolescent Males and Females, *Adolescence*, 18:931-942.
- Smart C. and Neale B. (2000). It's My Life Too' Children's Perspectives on Post- Divorce Parenting, *Family Law*, 30:163-169.
- Smith T.E. (1990). Parental Separation and Academic Self-Concepts of Adolescents:An Effort to Bolve the Puzzle of Separation Effect, *Journal of marriage and the Family*, 52:107-118.
- Sönmez F. (2001). *Anne-Babası Boşanmış Ergenlerle Anne-Babası Boşanmamış Ergenlerin Benlik İmgelerinin Karşılaştırılması* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Spigelman A. and Spigelman G. (1991). Indications of Depression and Distress in Divorce and Nondivorce Children Reflected by the Rorschach Test, *Journal of Personality Assessment*, 57(1):120-129.
- Spigelman G., Spigelman A. and Englesson, I. (1991). Hostility, Aggression, and Anxiety levels of Divorce and Nondivorce Children as Manifested in Their Responses to Projective Tests, *Journal of Personality Assessment*, 56(3):438-452.
- Spielberger C.Z. and Culbertson F. (1991). *Stres and Emotion Anxiety, Anger and Curiasity*, Bristol: Taylor and Francis.
- Soykan Ç. (2003). Öfke ve Öfke Yönetimi, *Kriz Dergisi*, 11(2), s.19-28.
- Summers P., Forehand R., Armistead L. and Tannenbaum L. (1998). Parental Divorce During Early Adolescence in Caucasian Families: The Role of Family Process Variables in Predicting the Long-Term Consequences for Early Adult Psychosocial Adjustment, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 66:327-336.

- Stolberg A. L., Camplair C., Currier K. and Wells M. J. (1987). Individual, Familial and Environmental Determinants of Children's Post-Divorce Adjustment and Maladjustment, *Journal of Divorce*, 11: 51-70.
- Studer J. (1993). A Comparison of Self-Concepts of Adolescents From Intact, Maternal Custodial, and Paternal Custodial Families, *Journal of Divorce and Remarriage*, 19,2:219-227.
- Swartzman-Schatman B. and Schinke S.P. (1993). The Effect of Mid-Life Divorce on Late Adolescent and Young Adult Children, *Journal of Divorce and Remarriage*, 19:209-218.
- Tavris C. (1982). *Anger: The Misunderstood Emotion*. NY, USA: Simon and Schuster Press.
- Teachman J.D., paasch K. and Carver K. (1996). Social Capital and Dropping Out of School Early", *Journal of Marriage and The Family*, 58:773-783.
- Tekinsav Sütçü G.S. (2006). *Ergenlerde Öfke Ve Saldırganlığı Azaltmaya Yönelik Bilşsel Davranışçı Bir Müdahale Programının Etkililiğinin Değerlendirilmesi* (Basılmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Tezcan M. (1992). *Eğitim Sosyolojisi*, Zirve Yayınları, Ankara.
- Thomas G., Farrell M.P. and Barnes G.M. (1996). The Effects of Single Mother Families and Nonresident Fathers on Delinquency and Substance Abuse in Black and White Adolescents, *Journal of marriage and the Family*, 58: 884-894.
- Trueman D. (1989). *Protecting The Children Of Divorce Today*, USA: May.
- T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu. (1997). *Türk Ailesinde Adolesanların Sorunları*, Ankara.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), (2008). Ankara.
- Velioğlu P., Pektekin Ç. ve Şanlı T. (1991). Hemşirelikte Kişilerarası İlişkiler, *T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları*, No:497, Eskişehir.
- Wallerstein J.S. (1984). Children of Divorce:Preliminary Report of a Year Follow-Up of Young Children, *American Journal of Orthopsychiatry*, 54:443-459.
- Wallerstein J.S. and Kelly, J.B. (1975). The Effects Of Parental Divorce: Experiences Of The preschool Child, *Journal American Academy Child Psyciatry*, 14: 600-616.
- Wallerstein J.S. and Kelly, J.B. (1980). *Surviving the Brake up: How Children and Parents Cope With Divorce*, New York, Basic Boks.
- Wallerstein J.S. and Blakeslee S. (1989). *Second Chances: Men, Woman and Children a Decade After Divorce*, New York.
- Webster-Stratton C. (1989). The Relationship of Marital Support, Conflict and Divorce to Parent Perceptions, Behaviors, and Childhood Conduct Problems, *Journal of Marriage and the Family*, 51:417-430.

- Weiner J., Harlow L., Adams J. and Grebstein L. (1995). Psychological Adjustment of College Students from Families of Divorce, *Journal of Divorce and Remarriage*, 23: 3-4, s.75-95.
- Weiss R.S. (1979). Growing up a Little Faster: The Experience of Growing Up in a Single-Parent Household, *Journal of Social Issues*, 35,4, s.111-127.
- Wenk D., Hardesty C.L., Morgan C.S. and Blair S.L. (1994). The influence of Parental Involvement on the Well-Being of Sons and Daughters, *Journal of Marriage and the Family*, 56:229-234.
- Weyburne D. (2000). *Annemle Babam Boşanyor Ben Şimdi Ne Olacağım?*, Çeviren:Hülya Koşar,Kuraldışı Yayıncılık, İstanbul.
- Wyman P.A., Cowen E.L., Hightower A.D. and Pedro-Carroll J.L. (1985). Perceived Competence, Self-Esteem and Anxiety in Latency-Aged Children of Divorce, *Journal of Clinical Child Psychology*, 14, 1: 20-26.
- Yavuz K. (1991). Anne ve Çocuk, *Aile ve Toplum Dergisi*, 1 (2), s.12-18.
- Yavuzer H. (1982). *Çocuk ve Suç*, Altın Kitaplar yayınevi, İstanbul.
- Yavuzer H. (1999). *Ana-Baba ve Çocuk*, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Yazıcıoğlu Y. (1995). *Değişen Teknoloji ve Aileye Etkisi*, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir.
- Yıldırım N. (2004). Türkiyede Boşanma ve Sebepleri, *Bilig Dergisi*, Sayı:28, s.59-81.
- Yörükoğlu A. (1986). *Çocuk Ruh Sağlığı*, 10. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,Ankara.
- Zaslow M.J. (1989). Sex Differences in Children's Response to Parental Divorce: 2. Samples, Variables, Ages, and Sources, *Journal of Orthopsychiatry*, 59: 118-141.

EKLER

Ek-1. Ölçek Onay Belgesi

T.C.
MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI
Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı

Sayı : B.08.0.EGD.0.33.05.311- 224 / 776
Konu : Araştırma İzni

12/02/2007

PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE

İlgi : 15.01.2007 tarih ve B.30.2.PAÜ.0.70.00.00(040.1)-0047/121 sayılı yazı.

Üniversiteniz Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Nuran Ceren FİYAKALI'nın "Anne Babası Boşanmış ve Boşanmamış Lise Öğrencilerinin Öfke Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre Karşılaştırılması" konulu araştırmada veri toplama aracı olarak kullanılacak anketlerin Denizli İli merkez ilçe ortaöğretim okullarında uygulama izin talebi incelenmiştir.

Üniversiteniz tarafından kabul edilen onaylı bir örneği Bakanlığımızda muhafaza edilen (5 sayfa – 60 sorudan oluşan) anketlerin belirtilen ortaöğretim okullarında uygulanmasında bir sakınca görülmemektedir.

Araştırmanın bitiminde sonuç raporunun iki örneğinin Bakanlığımıza gönderilmesi gerekmektedir.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Cevdet CENGİZ
Bakan a.
Müsteşar Yardımcısı

EK :
Anket Örneği (1 Adet-6 Sayfa)

Ek-2. Sürekli Öfke Düzeyi ve Öfke İfade Tarzı Ölçeği

SÜREKLİ ÖFKE DÜZEYİ VE ÖFKE İFADE TARZ ÖLÇEĞİ

I.BÖLÜM

YÖNERGE: Aşağıda Kişilerin kendilerine ait duygularını anlatmada kullandıkları bir takım ifadeler verilmiştir. Her bir ifadeyi okuyun, sonrada **genel** olarak nasıl hissettiğinizi, ifadelerin sağ tarafındaki parantezlerden uygun olanına çarpı işareti koymak belirtin. Doğru ya da yanlış cevap yoktur. Herhangi bir ifadenin üzerinde fazla zaman sarf etmeksizin **genel** olarak nasıl hissettiğinizi gösteren cevabı işaretleyin.

	Hemen Hiçbir Zaman	Bazen	Çok Zaman	Hemen Her Zaman
1. Çabuk parlamım	()	()	()	()
2. Kızgın mizaçlıyım.....	()	()	()	()
3. Öfkesi burnunda bir insanım.....	()	()	()	()
4. Başkalarının hataları yaptığım işi yavaşlatınca Kızarım.....	()	()	()	()
5. Yaptığım iyi bir şeyden sonra, takdir edilmemek canımı sıkar.....	()	()	()	()
6. Öfkelenince kontrolümü kaybederim.....	()	()	()	()
7. Öfkelenişimde, ağızıma geleni söylerim.....	()	()	()	()
8. Başkalarının önünde eleştirilmek beni çok hiddetlendirir.....	()	()	()	()
9. Engellendiğimde, içimden birine vurmak gelir...	()	()	()	()
10.Yaptığım iyi bir iş kötü değerlendirildiğinde çılına dönerim.....	()	()	()	()

II.BÖLÜM

YÖNERGE: Herkes her zaman kızgınlık veya öfke duyabilir. Ancak, kişilerin öfke duyguları ile ilgili tepkileri farklıdır. Aşağıda, kişilerin öfke ve kızgınlık tepkilerini tanımlamada kullandıkları ifadeleri göreceksiniz. Her bir ifadeyi okuyun ve öfke kızgınlık duyduğunuzda **genelde ne sıklıkla** ifade de tanımlanan şekilde davrandığınızı veya tepki gösterdiğinizi parantezlerden uygun olanına çarpı işareti koyarak belirtin. Doğru veya yanlış cevap yoktur. Herhangi bir ifadenin üzerinde fazla zaman sarf etmeyin.

	Hemen		Hemen	
	Hiçbir		Çok	Her
	Zaman	Bazen	Zaman	Zaman
ÖFKELENDİĞİMDE VEYA KIZDIĞIMDA				
11.Öfkemi kontrol ederim.....	()	()	()	()
12.kızgınlığımı gösteririm.....	()	()	()	()
13.Öfkemi içime atarım.....	()	()	()	()
14.Başkalarına karşı sabırlıyımdır.....	()	()	()	()
15.Somurtur ya da surat asarım.....	()	()	()	()
ÖFKELENDİĞİMDE VEYA KIZDIĞIMDA				
16.İnsanlardan uzak dururum.....	()	()	()	()
17.Başkalarına iğneli sözler söylerim.....	()	()	()	()
18.Soğukkanlılığımı korurum.....	()	()	()	()
19.Kapıları çarpmak gibi şeyler yaparım.....	()	()	()	()
20.İçin için köpürürüm ama göstermem.....	()	()	()	()
ÖFKELENDİĞİMDE VEYA KIZDIĞIMDA				
21.Davranışlarımı kontrol ederim.....	()	()	()	()
22.Başkaları ile tartışırım.....	()	()	()	()
23.İçimde, kimseye söyleyemediğim kinler beslerim.....	()	()	()	()
24.Beni çileden çıkaran herneyse saldırırım.....	()	()	()	()
25.Öfkem kontrolden çıkmadan kendimi durdurabilirim.....	()	()	()	()
ÖFKELENDİĞİMDE VEYA KIZDIĞIMDA				
26.Gizliden gizliye insanları epeyce eleştiririm.....	()	()	()	()
27.Belli ettiğimden daha öfkeliyimdir.....	()	()	()	()
28.Çoğu kimseye kıyasla daha çabuk sakinleşirim...	()	()	()	()
29.Kötü şeyler söylerim.....	()	()	()	()
30.Hoşgörülü ve anlayışlı olmaya çalışırım.....	()	()	()	()
ÖFKELENDİĞİMDE VEYA KIZDIĞIMDA				
31.İçimden, insanların fark ettiğinden daha fazla sinirlenirim.....	()	()	()	()
32.Sinirlerime hakim olamam.....	()	()	()	()
33.Beni sinirlendirene, ne hissettiğimi söylerim.....	()	()	()	()
34.Kızgınlık duygularımı kontrol ederim.....	()	()	()	()

Ek-3. Kişisel Bilgi Formu

KİŞİSEL BİLGİ FORMU

1.Cinsiyetiniz K () E ()

2.Sınıfınız:

3.Annenizin Öğrenim Durumu:

() Okuryazar değil () Okuryazar () İlkokul mezunu () Ortaokul Mezunu

()Lise mezunu () Üniversite () Yüksek Lisans () Doktora

4.Babanızın öğrenim Durumu:

() Okuryazar değil () Okuryazar () İlkokul mezunu () Ortaokul Mezunu

() Lise mezunu () Üniversite () Yüksek Lisans () Doktora

5.Annenizin size karşı tutumunu nasıl algılıyorsunuz?

() Anlayışlı-Demokratik () Baskıcı-Otoriter () İlgisiz-Kayıtsız

6. Babanızın size karşı tutumunu nasıl algılıyorsunuz?

() Anlayışlı-Demokratik () Baskıcı-Otoriter () İlgisiz-Kayıtsız

7.Ane-Babanız Hayatta ise aşağıdaki seçeneklerden hangisi anne-babanızın durumuna uymaktadır?

() Beraber yaşıyorlar () Ayrı yaşıyorlar () Boşandılar

ÖZGEÇMİŞ

- Adı, Soyadı** : Nuran Ceren FİYAKALI
- Ana Adı** : Saniye
- Baba Adı** : Nuri
- Doğum Yeri ve Tarihi** : Artvin 05.01.1969
- Lisans Eğitimi ve Mezuniyet Tarihi** : Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi
Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık 1991
- Çalıştığı Yer ve Adresi** : Nevzat Karalp Anadolu Lisesi
Merkez/ DENİZLİ
- Bildiği Yabancı Dil** : İngilizce

